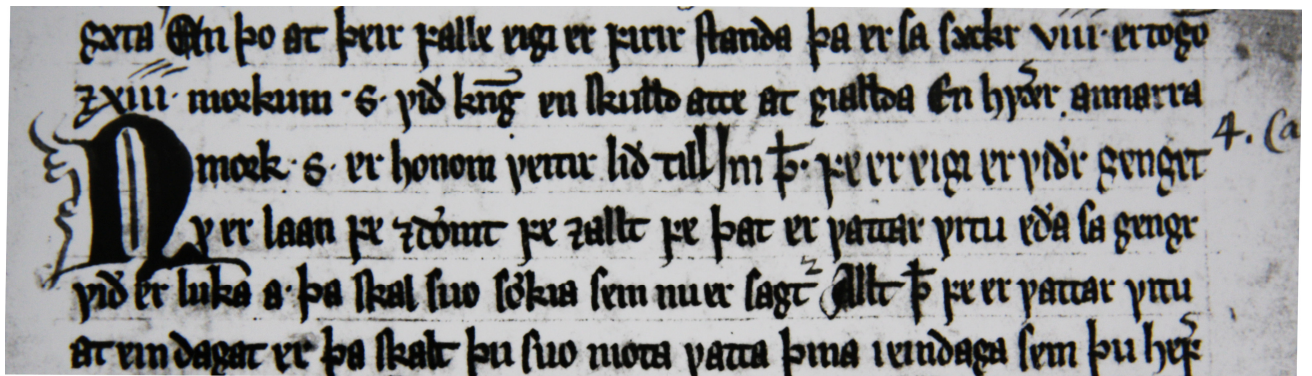

Kapitteltitlene i Landsloven

– variasjon og funksjon

Anna Catharina Horn

Masteroppgave i norrøn filologi

Institutt for lingvistiske og nordiske studier

Universitetet i Oslo

Høsten 2008

Innholdsfortegnelse

FØRSTE DEL	5
1. Innledning og historisk bakgrunn for Landsloven	5
1.1. Innledning.....	5
1.2. Historisk bakgrunn for Landsloven.....	6
2. Forskningshistorien, teori og metode	8
2.1. Forskningshistorien	8
2.2. Teori	9
2.2.1. Utviklingen av latinsk skriftkultur i Europa ca. 500–1100	10
2.2.2. Utviklingen av skriftkulturen i Europa ca. 1100–1300	12
2.3. Metode.....	15
2.3.1. Hypotese.....	16
2.3.2. Håndskriftene	17
2.3.3. Skriverne	20
2.3.4. Om lovtekstene.....	21
2.3.5. Valg av titler.....	21
2.3.6. Oppgavens oppbygning.....	22
2.3.7. Andre opplysninger	23
ANDRE DEL	24
3. Analyse.....	24
3.1. Innledning.....	24
3.2. Variasjon mellom titlene i forhold til variasjon mellom lovtekstene.....	24
3.2.1. Eksempel 1	24
3.2.2. Eksempel 2	28
3.2.3. Eksempel 3	32
3.2.4. Eksempel 4	34
3.2.5. Eksempel 5	37
3.2.6. Oppsummering	39
3.3. Fellestrekk ved kapitteltitlenes utforming.....	40
3.3.1. Hovedtrekk	40
3.3.2. Innledende fraser	41

3.3.3. 'Her hefir' og 'Her segir'	42
3.3.4. 'Capitulus'	44
3.3.5. Kategorisering av kapitteltitlene	45
3.3.6. Oppsummering	50
4. Forklaringsmodeller for kapitteltitlenes utforming og variasjon	52
4.1. Innledende betraktninger	52
4.2. Muntlig tradering	52
4.3. Skriftradisjonen	55
4.3.1. Kategorisering av titler i den eldre Gulatingsloven.....	57
4.4. Titlene formulert i relasjon til lovteksten	60
4.4.1. Eksempel 1	61
4.4.2. Eksempel 2	62
4.4.3. Eksempel 3	62
4.4.4. Eksempel 4	63
4.4.5. Eksempel 5	64
4.4.6. Kategori 3-titlene i 34	65
4.4.7. Kapitteltitlene formulert ut ifra funksjon	68
4.5. Oppsummering	71
5. Håndskriftene som gjenspeilinger av ulike stadier i skriftkulturen.....	73
5.1. Innledende betraktninger	73
5.2. Hånd a: AM 302 fol, AM 305 fol og AM 56 qv	74
5.3. Hånd b: Holm perg 34 qv	75
5.4. Hånd c: NKS 1640 qv	75
5.5. En sammenligning av de tre hendene.....	76
5.6. Oppsummering	81
6. Konklusjon	83
Litteraturliste	85
Appendiks.....	89

FØRSTE DEL

1. Innledning og historisk bakgrunn for Landsloven

1.1. Innledning

Mitt mål med denne masteroppgaven er å klargjøre hvorvidt variasjoner mellom kapitteltitlene i Magnus Lagabøtes landslov (L) kan tolkes som individuelle uttrykk for skriverens ståsted innen skriftkulturen i Norge ca. 1300. Variasjoner mellom avskrifter av samme tekst har etter tradisjonell tekstkritisk metode ofte blitt forklart som avvik i forhold til forelegget, forårsaket av skriverens subjektive redigering, hans ønske om å forbedre teksten eller feilskrivning. Analysen av avvikene danner grunnlaget for å avgjøre det genealogiske forholdet mellom håndskrifter som overleverer samme tekst, og ved hjelp av et stemma kan den mest opphavelige teksten identifiseres. Mitt anliggende er imidlertid å undersøke om variasjonene kan representere individuelle valg som skriverne har gjort utfra deres forståelse av teksten og dens funksjon.

Variasjoner mellom håndskrifter var det vanlige i middelalderen. Etter det økte fokuset på *New philology* etter en samling artikler om emnet i *Speculum* i 1990, har de enkelte håndskriftene blitt viet større oppmerksomhet. Middelalderens håndskriftkultur representerer "...the continual rewriting of past works in a variety of versions, a practice which made even the copying of medieval works an adventure in supplementation rather than faithful imitation" (Nichols, 1990, 3). Der en tekstkritisk utgave har som mål å gjengi en mest mulig opphavelig tekst, retter *New philology* større oppmerksomhet mot teksten slik den faktisk foreligger og på dens kontekst, visuelle virkemidler eller utfyllende marginalantegninger. Disse elementene er individuelle representasjoner for den enkelte skriveren, som med sitt skriverarbeid også var en innovatør som endret og tilpasset manuskriptet for best å fylle sin samtids behov. Dette bidrar derfor til å gjøre et manuskript til et individuelt uttrykk for sin tids sosiale, kommersielle og intellektuelle organisering (Nichols, 1997, 12). Samtidig var skriftkulturen i stadig endring, og den ble påvirket av ulike faktorer knyttet til kommunikasjon menneskene imellom og formidling og bruk av skrift. Forståelsen av en teksts funksjon kan være en faktor i en slik sammenheng. L skulle være lik for alle og ble reprodusert og distribuert i et større antall eksemplarer over hele landet, hvilket i seg selv kan ha ført med seg en endret forståelse av lovteksten og gitt den en egen legitimitet og autoritet. Det er i denne sammenhengen jeg

finner det interessant å undersøke om variasjoner mellom kapitteltitlene i loven kan være uttrykk for forskjellig forståelse av lovtekstens funksjon og autoritet.

Når variasjoner mellom håndskrifter skal studeres ut ifra et perspektiv forankret i skriftkulturen, er det bare gjennom en studie av de enkelte håndskriftene at en undersøkelse av kapitteltitlene kan gjøres. *Literacy*, forstått som studiet av skriftkultur, blir utgangspunktet når jeg senere i oppgaven vil klargjøre hypotesen og premissene for en sannsynliggjøring av denne. Ved hjelp av definerte faktorer innen skriftkulturen vil jeg etter analyse og systematisering av titlene i fem ulike lovhandskrifter, ha et grunnlag for å diskutere om variasjonene oppfyller premissene.

1.2. Historisk bakgrunn for Landsloven

Lite lovmateriale er overlevert fra perioden før L ble vedtatt på de fire lagtingene i perioden 1274–76. Samlet utgjør materialet fra perioden før 1250 noen få fragmenter av Gulatingsloven og Frostatingsloven, samt ett fragment som trolig har vært en del av den eldre Borgartingsloven (Rindal, 1997, 24). Kristenrettene fra Borgarting og Eidsivating er overlevert i håndskrifter fra 1300-tallet, men Magnus Rindal har argumentert for at disse kristenrettene inneholder rettsregler som er eldre enn rettsreglene i Gulatings kristenrett (Rindal, 2004, 134). Gulatings kristenrett er overlevert i to redaksjoner, Olavstekst og Magnustekst. Førstnevnte er tradisjonelt knyttet til Olav den helliges kristningsarbeid, mens sistnevnte regnes som et resultat av lovrevisjonene rundt 1160–70 i Magnus Erlingssons regjeringstid. En større lovsamling, *DonVar 137 qv*, er datert til ca. 1250 (Eithun, Rindal og Ulset, 1994, 20), og dette håndskriftet inneholder rettsregler fra flere lovrevisjoner, blant annet er både Olavsteksten og Magnusteksten representert her. Frostatingsloven er i dag overlevert i flere papiravskrifter etter det tapte hovedhåndskriftet *Codex Resenianus*, som er datert til 1260–1269 (Hagland og Sandnes, 1994, XXXIII).

En ny revisjon av lovene er knyttet til Magnus Håkonsson, som i perioden 1264–67 reviderte de fire landskapslovene. Den nye erkebiskopen, Jon Raude, fikk forhindret at kristenretten, utarbeidet av kongen, skulle vedtas, og har trolig utarbeidet sin egen kristenrett, *Erkebiskop Jons kristenrett*. Tross forsøk på å bli enige, resulterte uenigheten mellom kongen og erkebiskopen i at det aldri ble etablert en felles kristenrett for hele landet, og både de eldre kristenrettene og de reviderte kristenrettene ble videreført. Det overleverte materialet av de reviderte kristenrettene er benevnt *Nyere Gulatings kristenrett* og *Nyere Borgartings kristenrett I*. En senere redaksjon, datert til ca. 1370, er benevnt *Nyere Borgartings kristenrett*

II. Bjørg Dale Spørck har imidlertid argumentert for en annen inndeling av materialet, slik at tekstvitner som overleverer redaksjonen av *Nyere Gulatings kristenrett* og *Nyere Borgartings kristenrett I* er et resultat av at Håkon Håkonsson innledet en revisjon av landskapslovene ca. 1250 i samarbeid med erkebiskop Sigurd, mens det øvrige materialet kan knyttes til Magnus Håkonsson. Han videreførte revisjonsarbeidet som kong Håkon påbegynte, og det Spørck benevner *Nyere Gulatings kristenrett II* og *Nyere Borgartings kristenrett II*, er et resultat av hans revisjon av lovene i 1264–67 (Spørck, 2006, 264).

Magnus fikk imidlertid aksept for å begynne arbeidet med en felles lov for hele landet, bortsett fra kristenrettene, og etter vedtakene i perioden 1274–76 ble Norge samlet til en rettslig enhet. De eksisterende landskapslovene ble dermed erstattet av en samling rettsregler som i prinsippet var like for hele landet. Referanser i lovteksten til de fire lagdømmene Gulating, Frostating, Eidsivating eller Borgarting gir likevel en indikasjon på hvilket lagdømme det gjeldende lovhåndskriftet er ment for. De 41 overleverte avskriftene av L er derfor knyttet til fire redaksjoner, en for hvert av de fire lagdømmene. 19 av håndskriftene knyttes til Gulating-redaksjonen, ni til Borgarting-redaksjonen, syv til Eidsivating-redaksjonen¹ og fem til Frostating-redaksjonen, i tillegg til ett som ikke kan knyttes til et spesielt lagdømme. Det er også bevart 31 fragmenter av L.

Loven er bygget opp på følgende måte: Prolog, Tingfarebolken, Kristendomsbolken, Landevernsbolken, Mannhelgebolken, Kvinnebolken, Arvebolken, Odelsinnløsningsbolken, Landsleiebolken, Kjøpebolken, Tyvebolken, retterbøter fra Håkon og/eller Magnus som avsluttes med epilog. I lovteksten beskrives loven som inndelt i ni bolker, regnet fra og med Kristendomsbolken.

¹ NGL II opererer med seks lovhåndskrifter tilknyttet Eidsivating, men Magnus Rindal argumenterer for at også størstedelen av Holm perg 35 qv, i NGL II betegnet *Ff*, i hovedsak er et Eidsivating-håndskrift (Rindal, 1981, 30).

2. Forskningshistorien, teori og metode

2.1. Forskningshistorien

Kapitteltitler i lovhåndskriftene har i liten grad opptatt norsk forskning. Lovenes muntlige, opphavelige forstadium har vært et sentralt tema i forbindelse med datering, med utgangspunkt i lovsigemennenes utrop av lovene på tingene. Absalon Taranger ga lovsigemennene æren for ”lovenes formelle udarbeidelse og stoffets ordning i bolker og kapitler” (Taranger, 1898, 41). Kapitteltitlene som sådan ble ikke omtalt.

Da L ble utgitt av Rudolf Keyser og P. A. Munch i *Norges Gamle Love, Bind II (NGL II)*, i 1848, fant de det mest hensiktsmessig å velge én av de 41 avskriftene, og vise avvikene fra de andre avskriftene i variantapparatet. Som hovedhåndskrift valgte de AM 60 4to, et Gulating-håndskrift som de mente utmerket seg ved blant annet ”... textens omhyggelige behandling saa overordentlig fremfor de fleste øvrige” (Keyser og Munch, 1848, iv). De mente også at det var det mest nøyaktige. I variantapparatet ble det lagt vekt på meningsvarianter, mens ortografiske og grammatiske varianter, i tillegg til varianter i kapitteltitler og innholdsfortegnelsene, ble sløyfet. Valg av hovedhåndskrift er senere kritisert. Blant andre Magnus Rindal har påpekt at en tekstkritisk vurdering bør legges til grunn for valg av hovedhåndskrift, ikke utseende, alder eller språklige trekk (Rindal, 1997, 30). Han har etterlyst både en grundig tekstkritisk analyse som kan identifisere det håndskriftet som ligger originalen nærmest, og en nytgivelse av landsloven basert på tekstkritiske prinsipper (Rindal, 1997, 30). Bjørg Dale Spørck har sluttet seg til kritikken, og har dessuten påpekt at utgivernes valg kan konstituere og avgrense lovmaterialet for dem som senere ønsker å studere tekstene (Spørck, 2006, 24). Når det gjelder kapitteltitlene kan jeg slutte meg til dette. Både kapitteltitlene og innholdsfortegnelsene foran hver bolk som mange av lovhåndskriftene har, varierte i så stor grad at Keyser og Munch sløyfet dem så å si helt fra variantapparatet fordi ”... disse Titler i de fleste Haandskrifter ere meget slet redigerede og heel ofte feilagtige” (Keyser og Munch, 1848, iv). For dagens brukere av utgaven av 1848 er det derfor umulig å studere variasjonene i nettopp kapitteltitlene.

Magnus Rindal har i et upublisert arbeid drøftet hvorvidt de syv overleverte håndskriftene av Eidsivating-redaksjonen har fellestrekk som knytter dem sammen som en egen gruppe. Rindal mener at dette er tilfelle, blant annet på bakgrunn av språktrekk som ingen av håndskriftene fra de andre redaksjonene har (Rindal, 1981, 33). I den forbindelse har han også sammenlignet kapitteltitlene fra Tingfarebolken og Kjøpebolken i de enkelte

håndskriftene. Disse viste seg å være svært ulike håndskriftene imellom, både i utforming og i forhold til redigering. Tre av håndskriftene mangler for eksempel kapiteltitler fullstendig i Kjøpebolken. De to håndskriftene AM 309 fol og NKS 1640 qv, som etter Rindals mening er søsterhåndskrifter, har noen like titler, men de er for det meste forskjellige. Rindal forsøker ikke å forklare variasjonene, men mener at de ikke rokker ved hans øvrige konklusjoner knyttet til det tekstkritiske forholdet mellom håndskriftene (Rindal, 1981, 50–51).

2.2. Teori

Begrepet *literacy* er gjerne definert som ”the ability to read and write” (*Oxford Dictionary*, 2006, 593), i motsetning til *orality*, som henspeler på muntlig kommunikasjon. Tidligere forskning har fokusert på hva som skjer idet skrift blir tatt i bruk i muntlig traderende samfunn, der det å skrive og lese ble ansett som en teknologi som igjen kunne påvirke mentalitet og tankeprosesser (Briggs, 2000, 400). I de siste tiårene har nye perspektiver på skriftkulturen i middelalderen åpnet for flere nyanser knyttet til innføring av et nytt skriftspråk i et samfunn som for en vesentlig del var basert på muntlig trading og derigjennom andre strategier for kommunikasjon og memorering av informasjon. Begrepet anvendes derfor i dag i større grad på de mange aspektene som innføring av en ny skriftkultur innebar. Charles F. Briggs definerer *literacy* slik: “Literacy is not simply the ability to read, though it is partly that. It is a complex cultural phenomenon with powerful ideological implications, which vary depending on the time, place, and milieu one is looking at” (Briggs, 2000, 398). *Literacy* er med andre ord et studium av skriftkulturen i et gitt samfunn der tekstene må tolkes i forhold til sin kulturelle, sosiale og politiske kontekst og ikke isoleres fra denne. Endringer i konteksten vil derfor kunne medføre endringer i forståelsen og fortolkningen av tekstene. *Literacy* kan på denne måten gi seg ulike uttrykk avhengig av om man studerer skriftkulturen i et klostermiljø på 800-tallet, i et handelsmiljø på 1100-tallet eller ved kongens kanselli på 1300-tallet.

Også fra et synkront perspektiv kunne skriftkulturen i middelalderen variere mellom de forskjellige sosiale lagene, fra bønder som ikke kunne lese, men som kjente til dokumenter og deres innhold, til prester og andre utdannede fra universitetene som leste og skrev regelmessig for ulike formål. Begrepet *literacy* favner derfor vidt og inneholder et mangfold av aspekter knyttet til bruk av skrift. Lesing og skriving er fortsatt viktige komponenter ved *literacy*-forskningen, men disse må tolkes fra et bredt perspektiv.

Et viktig trekk ved skriftkulturen i middelalderens Europa, var at skriftspråket i utgangspunktet var latin, som store deler av befolkningen ikke forsto. Dette skapte et spenningsfelt mellom latin og morsmål, og dermed også mellom skrift og tale. Det tyske begrepet *Verschriftlichung* er anvendt for å beskrive prosessene knyttet til økt bruk av latinsk skrift, og deretter en gradvis overgang til å anvende det latinske alfabetet på morsmålet. Begrepet gjør det mulig å definere ulike nivåer av *literacy* tydeligere, særlig i forhold til det dynamiske forholdet mellom skriftlig og muntlig kommunikasjon (Mostert, 1999, 27).

I en studie av norske diplomer fra perioden 1350–1500 har Jan Ragnar Hagland undersøkt ”medvit uttrykt i tekstene sjølve, direkte eller indirekte, om kva skrift har å seia i høve til forhold som er tufta på det talte ord” (Hagland, 2005, 14). Hagland bruker i denne sammenhengen begrepet *litterariseringsprosess*. Begrepet, som uttrykker et eget bevissthetsnivå i forhold til teksten der skrift refererer til skrift, vil være anvendelig i denne oppgaven der jeg nettopp vil undersøke om lovtekstens autoritet har gitt føringer for utformingen av kapiteltitlene på den måten at skrift refererer til skrift. Det er i den forbindelse relevant å få belyst og utdypet aspekter knyttet til formål og funksjonsområder for skriftbruk siden dette kan knyttes til forståelsen av tekstens rolle i samfunnet. Jeg vil derfor kort redegjøre for utviklingen av skriftkulturen i Europa frem til 1300. Jeg finner det mest hensiktsmessig å dele perioden i to, den første fra ca. 500–1100, den andre fra ca. 1100–1300.

2.2.1. Utviklingen av latinsk skriftkultur i Europa ca. 500–1100

Perioden kjennetegnes ved en destabilisering av samfunnsstrukturen som følge av Romerrikets sammenbrudd med en deretter gradvis etablering av større politiske og administrative enheter mot slutten av perioden. Det var først og fremst kirken og de forskjellige munkeordenene i Europa som holdt det latinske skriftspråket ved like gjennom avskrifter av religiøse tekster. Gjennom spredningen av kristendommen ble latin det dominerende skriftspråket i Europa, siden det var få mennesker utenfor kirken som kunne lese og skrive (Janson, 2004, 78). Fra Karl den stores tid ble skriftbruk også vanlig hos makteliten. Karl reformerte utdanningen innen kirken og i klostrene, og knyttet til seg prester som bidro til å revitalisere latin som et verktøy i sin administrasjon. Karls ideal var Romerriket, og bruk av latinsk skrift, slik romerne brukte, styrket og legitimerte hans egen autoritet som hersker over Frankerriket (Green, 1994, 43). Etter delingen av Frankerriket etter Karls død mistet skriftkulturen midlertidig sin posisjon som administrativt verktøy i Europa. Dette endret seg

på 1000-tallet, forårsaket av flere faktorer, særlig pavedømmets stadig sterkere stilling basert på en klarere styring uavhengig av verdslig makt, og på en bedre organisering av kirken.

Kristendommen var en religion basert på skrift, og Bibelen var den autoriteten kristendommen hvilte på. I Skandinavia og på de britiske øyer, der morsmålet skilte seg fra latin, inntok latin på denne måten rollen som *skriftspråket*, anvendt som et medium overfor det hellige og opphøyde, mens morsmålet var *talespråket*, og de skrifttegnene som allerede eksisterte for morsmålet, slik som det irske alfabetet ogam og runeskriften i Skandinavia, tjente andre, mer pragmatiske, formål. Å være *litteratus* betydde i middelalderen å kunne skrive og lese latin, og denne kunnskapen var forbeholdt prester og munkere som ble utdannet ved domkapitlene og i klostrene (Clanchy, 1993, 231; Parkes, 1973, 555). Tekstene ble fortsatt lest høyt av latinkyndige på morsmålet slik at en som ikke kunne latin, *illiteratus*, kunne ta del i innholdet. Muligheten til å være involvert i bruk av tekster og kjenne til innholdet i bøker og andre skrifter, var derfor ikke bare forbeholdt dem som kunne lese og skrive (Stock, 1983, 522).

Det er bevart oversettelser fra latin til morsmål på 800-tallet, men disse var trolig først og fremst beregnet til hjelp for lesing, gjerne høytlesing, av den latinske originalteksten (Green, 1994, 51). I Irland, da irene ble kjent med kristendommen og latinske tekster på 400-tallet, tok de ikke umiddelbart i bruk det nye alfabetet på morsmålet. Jane Stevenson har påpekt at selv om prestene og den nye kirkeorganisasjonen i Irland anvendte latin til kirkelige formål, fikk dette lite fotfeste innen sekulære formål, fordi de irske høvdingene ikke anså latinsk skrift å fylle alle de funksjonene de hadde behov for (Stevenson, 1995, 14). Latin ble dermed forbeholdt kirken, som på denne tiden ikke ser ut til å ha hatt styrke til å fremtvinge et skifte i de innfødtes etablerte tradisjoner der ogam ble benyttet. Også i England tok det tid før bruk av skrift ble tillagt et funksjonelt aspekt utover det religiøse og administrative. Selv munkene, som gjennom flere hundre år hadde representert de mest utdannede og beleste i Europa, hadde på 1000-tallet liten forståelse for at skriftbruk også kunne ha verdi innen andre, for eksempel forretningsmessige, forhold (Clanchy, 1993, 2). Å kunne lese og skrive latin var dermed ikke en indikator på at man brukte skriften til alle mulige formål.

Bøker fra denne perioden har liten grad av tekstlig organisering eller visuell utforming, slik som kapiteltitler, fordi med lesevanene i tidlig middelalder, der leseren leste en bok fra begynnelse til slutt, var ikke slike grep nødvendig (Hamesse, 1995, 104). Skrift skulle først og fremst være en tillegghjelp til hukommelsen og var ikke ment å erstatte den.

Nordmenn har trolig kjent til kristendommen, og derigjennom latinsk skriftspråk, i flere hundre år før kristningen av landet ble gjennomført, både ved at de reiste ut på handels-

og plyndringsferder, men også gjennom misjon. Rundt 1070 beskrev Adam av Bremen i *Beretningen om Hamburg stift, erkebiskopenes bedrifter og øyrikene i Norden* hvordan misjonærer ble sendt fra erkebispesetet i Hamburg for å misjonere i Skandinavia på 800-tallet. Kristendommen fikk imidlertid først feste på 900- og 1000-tallet i Norge. Paven sendte brev til Olav Kyrre og den danske kong Knut i 1079 og oppfordret dem til å sende unge menn av gode familier til Roma for å lære latinsk skrift og litteratur å kjenne. Dette vitner om at også de norske kongene på 1000-tallet hadde prester tilknyttet sin administrasjon som kunne lese og skrive latin.

Produksjon og bruk av bøker og skriftlige dokumenter var i denne perioden derfor forbeholdt de øverste administrative lag i samfunnet, kongen og kirken. Boken var først og fremst et fysisk objekt med en symbolsk funksjon, som et synlig bevis på makt og autoritet.

2.2.2. Utviklingen av skriftkulturen i Europa ca. 1100–1300

Perioden kjennetegnes ved en stadig sterkere kirkeorganisasjon og klarere statsdannelser. Byer ble etablert som administrative sentra for kongemakten, og handelen ble bedre organisert. Bruk av skrift var en viktig del av denne utviklingen. Fra slutten av 1000-tallet ble stadig flere utdanningsinstitusjoner etablert, der også andre disipliner enn de rent religiøse ble vektlagt. Universitetet i Bologna er antatt etablert rundt 1100, og fra midten av 1100-tallet var det etablert læresteder i Köln, Lincoln, Pavia, Pisa og Paris der blant annet studier i romersk og kanonisk rett sto sentralt (Winroth, 2006, 48). En større andel av befolkningen fikk dermed mulighet til å lære å lese og skrive.

Malcolm B. Parkes har registrert en tydelig segmentering og profesjonalisering innen ulik bruk av skrift fra 1000- og 1100-tallet, nå også blant individer som ikke var utdannet som prester. Parkes deler derfor *literacy* inn i tre kategorier: *Profesjonell literacy*, det vil si for prester og utdannede skrivere, for eksempel knyttet til kongenes administrasjon; *kulturell literacy*, hvilket innbefatter dem som benyttet skrevne tekster for rekreasjon; og *pragmatisk literacy*, som innbefatter dem som etter hvert benyttet skrift til ulik forretningsmessig bruk, herunder blant annet handel og jus (Parkes, 1973, 555). Dette indikerer et endret syn på skrift idet teksten i seg selv ble tillagt et funksjonsaspekt, noe som kan henge sammen med at det latinske alfabetet ble tatt i bruk på morsmålet. En slik utvikling forutsatte en grundig forkunnskap i latinsk språk og latinske skrifter (Clanchy, 1993, 233; Johansson, 2005, 173). Skriftproduksjonen økte fra 1100-tallet av, og studier av tekster fra denne perioden viser at det ble vanligere å organisere teksten mer systematisk ved for eksempel nummerering og

alfabetisk inndeling, og ved å ta i bruk visuelle grep i tekstene som avsnitt, initialer og kapitteltitler for å hjelpe til med lesingen. Disse grepene var først og fremst til hjelp for leseren, ikke lytteren, og vitner om en økende grad av stillelesing (Rouse og Rouse, 1982, 206; Hamesse, 1999, 103–104). Den endrede visuelle utformingen av tekstene indikerer derfor en endret bruk av tekstene, idet de ikke lenger i samme grad ble lest høyt fra begynnelse til slutt, men innenat av en person som ønsket å lese bare en utvalgt del av teksten. De bedre utdanningsmulighetene og en økt skriftproduksjon, slik at flere hadde tilgang til bøker og annen skriftlig dokumentasjon, hadde skapt nye behov. Fokuset ble endret fra boken som en symbolsk gjenstand med en tekst som først og fremst var ment å være til hjelp for hukommelsen, til en bruk av tekst som et funksjonelt redskap til hjelp for flere samfunnsformål. Teksten fikk med dette en selvstendig betydning, hvilket åpnet for at den symbolske autoriteten knyttet til boken som fysisk gjenstand kunne flyttes til bokens innhold, materialisert i teksten. Visuelle virkemidler som for eksempel kapitteltitler er dermed et konkret og synlig vitnesbyrd om et nytt stadium i litterariseringsprosessen..

Skriftkulturen var likevel fortsatt preget av samspillet mellom skriftlighet og muntlighet. Parallelt med den økende bruken av skrift både innen etablerte skriftmiljøer tilknyttet kirken og utdanningsinstitusjonene og blant legfolk, lå fortsatt den muntlige traderingen og de strategier for memorering og kommunikasjon som var innarbeidet i tradisjonen. Michael T. Clanchy har gjennom studier av diplomer og lovtekster i England vist hvordan skriftlig dokumentasjon i begynnelsen ikke ble ansett å være troverdig som bevis ved for eksempel salgstransaksjoner, der pre-skriftlige vaner og ritualer ble opprettholdt. Et salg var for eksempel ikke gyldig før en symbolsk gjenstand som kniv eller jord var overlevert. Et dokument om salget var ikke nok fordi dokumentets innhold ikke hadde legitimitet (Clanchy, 1997, 260). Det tok med andre ord tid før det tekstlige innholdet ble tillagt samme bevisverdi som de symbolske gjenstandene.

Utviklingtrekkene innen skriftkulturen i Europa kan også spores i Norge. Opprettelsen av erkebispesetet i Lund i 1104, og senere i Nidaros i 1152/53, har trolig vært insitamenter for en bedre organisering av kirken og derigjennom av domkapitlene som utdanningsinstitusjoner. Flere klostre ble dessuten etablert fra begynnelsen av 1100-tallet, og på 1200-tallet ble kollegier etablert for en kapellgeistlighet. Magnus Håkonsson opprettet blant annet et kollegium ved Apostelkirken i Bergen 1271–72, og grunnla en ny Apostelkirke i 1275. Dette har vært et skritt i retning av en selvstendig kapellorganisasjon med geistlige som var forpliktet til å tjene kongen (Bagge, 1976, 85). Det ble totalt etablert 14 kapell rundt om i landet, der Apostelkirken i Bergen og Mariakirken i Oslo var sentrale.

Dette betyr at det også i Norge ble etablert utdanningsinstitusjoner der nordmenn kunne lære å lese og skrive latin fra 1100-tallet av. Det mønsteret i skriftbruk og den endringen i bevisstheten rundt skriftens funksjon som utviklet seg i Europa på denne tiden, bør det derfor være mulig å spore også i Norge. Det eldste håndskriftet på norrønt språk fra Norge er et fragment fra en helgensamling oversatt fra latin, datert til midten av 1100-tallet. Norrønt språk er imidlertid skrevet med latinsk alfabet på mynter fra Dublin og York på 900-tallet (Seip, 1954, 2). Flere kongesagaer refererer til nedskrivning av lover på morsmålet, blant annet står det i *Historia de antiquitate regum Norvagiensium*, datert til ca. 1180, at Olav den hellige lot lovene skrive ned på morsmålet (kap. 16). *Sverris saga*, skrevet ca. 1200, refererer til lovsamlingen *Grágás* i Trondheim, som Magnus Olavsson skal ha latt skrive ned (kap. 117). Det er imidlertid ikke bevart materiale som kan bekrefte sagaenes påstander. Det eldste håndskriftet funnet i Norge er et psalter skrevet på latin, trolig i England, fra midten av 1000-tallet. Det finnes altså materiale som viser at skriftlige dokumenter ble brukt i Norge på 1000-tallet, et materiale som imidlertid er på latin. Fra midten av 1100-tallet finnes det materiale på norrønt skriftspråk, i form av en oversettelse fra latin. Først fra ca. 1200 er det belegg for en skriftproduksjon direkte på norrønt.

Litterariseringsprosessen har kommet til uttrykk også i det norske materialet fra denne perioden. Terje Spurkland har undersøkt kongesagaenes referanser til bruk av brev og til skriftlighet. På bakgrunn av hvordan skriverne av kongesagaene i *Heimskringla*, *Fagrskinna* og *Flateyjarbók* refererte til formidling av brev og innholdet i disse, mente Spurkland at *Heimskringla* hadde det minst litterære perspektivet. I både *Heimskringla* og *Fagrskinna* fremgikk det at et brev først og fremst hadde en symbolsk funksjon ved at det skulle gi legitimitet og autoritet til et budskap som ble fremført muntlig, uten at brevet nødvendigvis ble lest. I *Flateyjarbók*, derimot, fremgår det at brevet ble lest innenat og høyt. Spurkland argumenterte for at forskjellig bruk av uttrykkene 'heyra', 'lesa' og 'rita' reflekterte ulike faser i litterær bevissthet (Spurkland, 2000, 63). Jan Ragnar Hagland gjennomførte en tilsvarende undersøkelse, og konkluderte helt motsatt, idet han mente at det var *Heimskringla* som i sitt ordvalg var mer skriftorientert, mens de to øvrige i sin ordbruk i større grad refererte til muntlig tradisjon. Hagland mente at et viktig argument i denne sammenhengen var forfatterens egen, indirekte referanse til sin egen tekstlige fremstilling, som for eksempel 'sem fyrr er ritat' i *Heimskringla* i motsetning til 'sem lengi hefir veret fra sagt' i *Fagrskinna*. Dette mente Hagland reflekterte en sterkere litterær bevissthet hos skriveren av *Heimskringla*. Han refererer dermed til et stadium i litterariseringsprosessen der skriveren ikke bare er omformer av en muntlig form for tradisjon, men også gir uttrykk for at han opererer i en fase der skrift

refererer til skrift (Hagland, 2002, 92–93). Dette kan tolkes som et uttrykk for at teksten i seg selv var tillagt større autoritet, og at skriveren etter hvert forholdt seg mer til det han hadde lest og/eller skrevet enn til det han hadde hørt. Tilsvarende trekk fant Hagland i sin undersøkelse av diplomene i perioden 1350–1500, der han mener at det i den gitte perioden utviklet seg en sterkere bevissthet rundt bruk av skriftlig dokumentasjon, og at brev ble gitt større autoritet (Hagland, 2005, 108–109).

Rundt 1300 eksisterte med andre ord en over hundreårig skriftradisjon i Norge som var utviklet under stadig påvirkning av sentrale faktorer som hjemlige muntlige og etter hvert skriftlige tradisjoner, og europeisk skriftkultur. Den nye loven utgjorde etter min mening et nytt, innovativt grep innen skriftkulturen og ble en ny faktor i litterariseringsprosessen. Fra å ha en symbolsk funksjon knyttet til kongens person, bidro mangfoldiggjøringen og utbredelsen til å privatisere bruken av lovboken, noe som dermed skapte nye behov hos leseren for funksjonelle hjelpemidler.

2.3. Metode

Hagland argumenterer for at lover og forskrifter har hatt ”ei overordna stilling i det vi her kaller litterariseringsprosessen” (Hagland, 2005, 34). Samtidig mener han at lovgivningen på 1300-tallet først og fremst refererer til et stadium der ”rettslige handlingar endå i høg grad kviler på det talte ord og med vitne fysisk til stades” (2005, 33). Han mener derfor at lovgivning fra 1300-tallet i liten grad kan benyttes for å spore eventuelle endringer knyttet til bruk av skrift. Hans utgangspunkt for å hevde dette er de faste formularere som L og retterbøtene innledes med. Disse formularene er imidlertid en del av konvensjonen knyttet til lovens skriftlige utforming på den måten at det var et poeng å skrive dem av ord for ord. Innledningsformularere er derfor kanskje det siste sted endringer knyttet til litterariseringsprosessen vil gi seg utslag i et slikt materiale. Det er da heller ikke innledningsformularene han ellers konsentrerer seg om i sin studie, men de deler av retterbøtene og diplomene der skriversne har formulert seg friere. Det samme blir utgangspunkt for min studie, der den delen av teksten som tilsynelatende varierer mest, kapiteltitlene, står i sentrum for min oppmerksomhet.

2.3.1. Hypotese

I oppgaven vil jeg diskutere følgende hypotese:

- Variasjoner mellom kapitteltitlene i Landsloven reflekterer skribernes ulike, individuelle stadier i litterariseringsprosessen.

Et grunnleggende premiss for å underbygge hypotesen er at skriverne har stått friere i formuleringen av titlene enn i formuleringen av lovteksten. Titlene er dermed ikke en del av selve lovteksten, men utgjør et strukturerende element i utformingen av boken. En slik selvstendig rolle for titlene kan sannsynliggjøres ved å klargjøre hvorvidt variasjonene mellom titlene er større enn variasjonene mellom lovtekstene. Det må derfor undersøkes i hvor stor grad titlene som undersøkes reflekterer et felles opphav, og hvis dette ikke synes å være tilfelle, kan forklaringen på variasjonene knyttes til skriverens selvstendige utforming av titlene.

Et annet premiss er at variasjonene kan systematiseres slik at det blir mulig å måle særtrekk ved titlene mot særtrekk knyttet til de ulike stadiene i litterariseringsprosessen. Jeg vil undersøke variablene struktur og innhold med tanke på å identifisere fellestrekk som igjen kan danne et grunnlag for kategorisering. Kategorier gir mulighet for systematisk å relatere struktur og innhold til tilsvarende trekk ved de sentrale faktorene i skriftkulturen som muntlig tradisjon, etablert skriftkultur og aspekter knyttet til den nye lovtekstens egen autoritet, særlig funksjonalitet. Muntlig tradisjon og den eksisterende skriftkulturen representerte et etablert stadium i litterariseringsprosessen, mens den nye loven representerte en innovasjon innen skriftkulturen med en organisert mangfoldiggjøring og distribusjon over hele landet. Disse faktorene vil dermed fungere som forklaringsmodeller for de trekkene eller kategoriene som kan identifiseres i mitt materiale. På denne måten vil en sammenstilling av de enkelte skribernes valg av kategori avdekke hvilke faktorer som har påvirket ham på det tidspunktet han skrev av loven. I denne sammenhengen er det også en forutsetning at innovasjonen knyttet til mangfoldiggjøringen av den nye loven tilnærmet ord for ord gir seg utslag i at lovbookens autoritet øker og at skriveren er seg bevisst den nye lovteksten. Det faktum at mange personer over hele landet etter hvert var i besittelse av en tekst som var lik for dem alle, har etter min mening vært en enkeltfaktor som har utløst endringer i synet på tekstens innhold. Det betyr at det bør være mulig å vise hvorvidt skrift indirekte refererer til skrift,

med andre ord i hvilken grad titlene refererer til lovteksten. Det betyr også at det bør være mulig å vise skriverens forståelse av titlenes funksjon.

Også andre faktorer i skriftkulturen kan ha påvirket skriverne, slik som for eksempel oppdragsgivers ønsker. Så lenge vi ikke kjenner til hvem som har eid de forskjellige lovbøkene og hvilke ønsker de har hatt, blir en slik faktor hypotetisk. De nevnte tre faktorene er derimot sentrale og overordnede komponenter i middelalderens skriftkultur uavhengig av tid og sted, og kan etter min mening diskuteres i forhold til et bredt materiale.

2.3.2. Håndskriftene

Jeg har valgt et synkront perspektiv på min undersøkelse, og avgrenser derfor materialet til de fem antatt eldste håndskriftene av L: AM 302 fol, AM 305 fol, AM 56 qv, Holm perg 34 qv og NKS 1640 qv. Opphavet er nært i tid, bare noen tiår, og avvikene kan derfor antas å være færre mellom håndskriftene, både hva gjelder kapiteltitlene og brødteksten, enn mellom håndskrifter som er skrevet med opptil 100 års mellomrom. Dette kan belyse og hjelpe til med å identifisere spesifikke kjennetegn på et gitt tidspunkt.

Min undersøkelse er ikke en språklig analyse, men vil i hovedsak undersøke variasjoner relatert til prosesser i skriftkulturen ca. 1300.

AM 302 fol (302) inneholder landsloven og Erik Magnussons alminnelige retterbot. Håndskriftet er signert av 'Thorgerus Haquini'. Håndskriftet måler 28,5 x 20,5 cm. Det er antatt skrevet på "begyndelsen af 14de Aarhundrede" (Storm, 1885, 473), "fra 13. hundreår" (Seip, 1955, 91), Grøtvedt daterer det til "ca. 1300" (1939, 14). Epilogen er rettet til Gulating, og det er antatt at forelegget har vært et Gulating-håndskrift (Seip, 1955, 94; Aa, 1981, 132). En marginalantegnelse fra ca. 1400 omtaler 'læirhæims skogh' (Lørenskog). En annen fra første halvdel av 1500-tallet viser at håndskriftet i 1523 var i Hans Eriksens eie, han var høvedsmann på Bohus. Senere kan det knyttes til Eske Bille. Arne Magnusson kjøpte håndskriftet av en kaptein Jul, som Arne Magnusson mente hadde fått tak i det i Kristiansand. 302 kan knyttes til Borgarting lagdømme og har i *NGL II* betegnelsen *Bd*.

Teksten er uten spaltetdeling. Bolkene innledes med rikt ornamenterte seks-linjers initialer, disse seks linjene fylles med de innledende ordene av påfølgende lovtekst i versaler. Kapitlene begynner med to- eller tre-linjers initialer. Kapiteltitlene begynner på tradisjonelt vis der foregående kapitells utgangslinje slutter, og det er deretter satt av plass på høyre side av første linje i kapitlet. I svært mange tilfeller er disse to linjene like lange. I andre tilfeller

er det satt av to–tre cm av de fire-fem første linjene. Dette gjennomføres uansett tittelens lengde. Mange av de røde kapitteltitlene er svekket og de har derfor vært noe vanskelige å tolke.

AM 305 fol (305) inneholder foruten L en rekke retterbøter fra kongene Erik Magnusson, Håkon V Magnusson og Håkon VI Magnusson. Det inneholder også Farmannsloven og Magnus Håkonssons Bylov for Oslo. Epilogen i L er rettet til Gulatinget, og enkelte steder i teksten nevnes også Gulating. Forelegget har derfor trolig vært et Gulating-håndskrift (Seip, 1955, 94; Aa, 1981, 132). Håndskriftet er datert ”fra 14de Aarhundrede,” (Storm, 1885, 477); ”ca. 1300” (Grøtvedt, 1939, 14). Marginalantegnelser i Tingfarebolken knytter håndskriftet til Skien, der det trolig har vært allerede på 1300-tallet. Det var i bruk av lagmann i Skien Hans Jakobssøn Loe i 1569. Arne Magnusson kjøpte håndskriftet av kanselliråd Moth. 305 knyttes til Borgarting lagdømme og har i *NGL II* betegnelsen *Be*.

Teksten er tospaltet. Bolkene innledes med seks- til åtte-linjers initialer etter samme mønster som 302. Kapitlene innledes med to- eller tre-linjers initialer. Titlene er røde, og begynner der foregående kapittels utgangslinje slutter. Deretter er det satt av én eller to hele linjer til tittelen. Det er sjelden at det er satt av plass til tittel i neste kapittels første linje. Skrevet av samme hånd som 302. Håndskriftet har flere lakuner, det mangler et blad mellom blad 5 og 6, mellom blad 39 og 40 og mellom blad 40 og 41. Blad 70 har manglet, men er erstattet med et blad skrevet av en yngre hånd.

AM 56 qv (56) består av bare Magnus Lagabøters landslov, og er datert til ”c. 1300” (Storm, 1885, 539), ”fra 13. århundre” (Seip, 1955, 91); 1300 (Grøtvedt, 1939, 14).

Pergamenthåndskriftet måler 27,5 x 20,7 cm, og består av 76 blad. Håndskriftet er tilknyttet Gulatings lagdømme, og er i *NGL II* betegnet *Gf*. Prologen henviser til ”frosta þings lagum”, men skriveren har strøket ”frosta” ut og skrevet ”gula” istedenfor. Dette kan tyde på at forelegget har vært et Frostating-håndskrift, men at dette håndskriftet var ment for Gulatings lagdømme (Seip, 1955, 94; Aa, 1981, 132). To blad tilføyd foran av Arne Magnusson forteller at håndskriftet i 1577 ble gitt til Anders Nielsson i Krogen av Anne Kruckuo dotter. Senere har det tilhørt Hans Theste på ’Huedt’ og i 1682 har M. Scanchius hatt håndskriftet.

Teksten er tospaltet. Bolkene innledes med seks- til åtte-linjers ornamenterte initialer etter samme mønster som 305 og 302. Kapitlene har to- eller tre-linjers initialer. Titlene er røde, og deres vanlige utforming er at de begynner der forrige kapittels utgangslinje slutter, deretter er det satt av to–tre cm plass på høyresiden av de tre eller fire første linjene av

kapittelet, slik det også gjøres for en stor del i 302. Storm bemerker for dette håndskriftets del at titlene ”ofte er noget ordrige” (1885, 539). 56 er skrevet av samme hånd som de to ovenstående lovhandskriftene.

Holm perg 34 qv (34) inneholder Gulatings nyere kristenrett, Landsloven, Byloven for Bergen, Farmannsloven og Hirdskråen med retterbøter, totalt 128 blad, i tillegg til ni papirblad foran og ti bakerst i boken. Håndskriftet måler 25 x 18,3 cm. Kristenretten og Hirdskråen med retterbøter er skrevet av to forskjellige islandske hender, mens L, Byloven og Farmannsloven er skrevet av samme hånd. Det er en gjennomført henvisning til Frostatinget der tingtilhørighet blir nevnt i L. De tre lovhandskriftene kan ha vært samlet allerede ca. 1400, sikkert er det at de var samlet 1588, da lagmannen Pros. Lauritssøn på Nørholm fikk dem i hende og la til papirbladene. L er skrevet av en norsk hånd som avslutter med ”en þerssa bok ritaðe Eiríkr þronðar son”. Datert til ”omtr. 1300 eller maaske endog lidt før” (Storm, 1885, 668); ”før 1300,” (Seip, 1955, 94); ”ca. 1300 eller litt før” (Skaug, 1977, 129). Skaug har konsentrert sin undersøkelse til den delen av håndskriftet som inneholder Byloven, og konkluderer med at målføret her er nordvestlandsk, og at det trolig er skrevet i Bergen (1977, 132–134). I *NGL* II er håndskriftet betegnet *Fa*. Målføret er nordvestlandsk, og skriveren har trolig sittet i Bergen (Skaug, 1977, 133).

Teksten er uten spaltdeling. Bolkene innledes med fire-linjers initial, mens kapitlene innledes med to-linjers initial i vekslende røde, grønne og blå farger, unntaksvis er initialene tre-linjers. Kapitteltitlene er i rødt. Titlene begynner på tradisjonelt vis der utgangslinjen til foregående kapittel slutter. Deretter er det satt av plass på høyre del av første linje i neste kapittel. Denne plassen er tilpasset tittelens lengde. Det er liten bruk av abbreviaturer, men noe mer i titlene enn i lovteksten.

NKS 1640 qv (1640) inneholder Magnus Lagabøters landslov, to retterbøter fra 1291, Farmannsloven og Bjarkøyretten. Håndskriftet måler 24 x 17,4 cm og består av totalt 113 blad skrevet av fem hender. Landsloven gjelder for Eidsivatings lagdømme. Den delen av håndskriftet som omhandler Landsloven, er skrevet av to hender, a og b, og er datert til ”omtr. 1300 eller maaske lidt før” (Storm, 1885, 423); ”iallfall a (...) er eldre enn 1300,” (Seip, 1955, 92). Marit Christoffersen bekrefter dateringen, men problematiserer forholdet mellom hånd a og hånd b. Etter hennes mening er også bladene 30r – 36r linje 16, som Storm mener er skrevet av hånd b, skrevet av samme hånd (Christoffersen, 1978, 16). Håndskriftet har vært i bruk i Tønsberg på 1300-tallet. En hånd fra 1700-tallet har skrevet inn ’S. B. Schiøtz’ på

innsiden av tredje forsatsblad. 1640 knyttes til Eidsivating lagdømme og har i *NGL II* betegnelsen *Ec*.

Teksten er uten spaltdeling. Fire-linjers initialer innleder bolkene, to-linjers innleder kapitlene. Det er satt av plass til titlene på samme måte som i 34, men ofte er en hel linje satt av i tillegg til den plassen som gjenstår av foregående kapittels siste linje. Det er derfor gjerne god plass til titlene, som ikke alltid fyller den tildelte plassen. Det er lite bruk av abbreviaturer, hverken i lovteksten eller i titlene. Lovhåndskriftet har lakuner etter bladene 8, 20 og 47. Det er ikke ført inn titler på 5r og 6v.

2.3.3. *Skriverne*

De fem håndskriftene jeg har valgt å studere er altså skrevet av tre skrivere. I den videre diskusjonen benevner jeg skriveren av 302, 305 og 56 som hånd a, skriveren av 34 som hånd b og skriveren av 1640 som hånd c.

Hagland regner det som sannsynlig at lovarbeid har blitt utført ved kapellene (Hagland, 1986, 80). Det er flere referanser til latinske uttrykk og vers i håndskriftene, og dette vitner om at skriverne har vært tilknyttet institusjoner der de kunne lære å lese og skrive latin.

Det er kjent fra flere større skriftsentra fra middelalderen, som for eksempel klostre, at brødteksten ble skrevet av én skriver, mens initialer og titler ble skrevet av en annen. Skriveren av brødteksten satte av åpen plass til titler og initialer, og anmerket den bokstaven som skulle settes inn som initial i margen til hjelp for den som skulle tegne inn initialen. Ingen som tidligere har studert de lovhandskriftene jeg har valgt i min oppgave, har drøftet muligheten for at titlene kan ha blitt skrevet av en annen hånd enn skriveren av brødteksten. Det er ikke "hjelp bokstaver" i margen på noen av håndskriftene. De tre AM-håndskriftenes initialer har karakteristiske forsiringer, og hver bolk innledes med at de linjene som settes av til initial, også fylles ut av de første bokstavene eller ordene i versaler i den påfølgende setningen. En slik praksis krever at hånd a har samarbeidet med den samme skriveren vedrørende initialer og kapitteltitler på alle de bevarte avskriftene fra hans hånd. Det er imidlertid ingen paleografiske trekk i titlene som peker mot en annen skriver, unntatt i tittelen til Erik Magnussons alminnelige retterbot i 302. Elin Aa drøfter hvorvidt denne tittelen er skrevet av Torgeir Håkonsson, og sammenligner den med titlene i Landevernsbolken i 302, 305 og 56. Hun påpeker i den forbindelse hvordan titlene i Landevernsbolken "går i ett" med skriftbildet for øvrig (Aa, 1981, 135), og forutsetter med andre ord implisitt at samme hånd

har skrevet både titler og brødtekst. Hånd a og hånd b har avslutningsvis i henholdsvis 302 og 34, med rødt blekk som i titlene, skrevet sitt navn. Også for 34s del synes titlene skrevet av samme hånd som brødteksten. Storm har ingen anmerkninger om at andre skrivere kan ha tegnet inn initialer eller titler (1885, 668). Paleografisk og ortografisk er det etter min mening ikke grunnlag for å hevde at en annen har skrevet titlene i 34. Dette kan begrunnes paleografisk med samsvar i den særegne utformingen av blant annet den insulære f, der øverste sidestav er et punkt som ikke henger sammen med hovedstaven, mens underste sidestav er tegnet som en strek som løper ut fra hovedstaven. Ortografisk kan det nevnes at den nærmest gjennomførte skrivemåten av determinativet 'þerss' også går igjen i titlene. Samme konklusjon gjelder for titlene i 1640, som ifølge Storm er skrevet av håndskriftets hånd a (1885, 424). Mitt utgangspunkt for den videre undersøkelsen er derfor at det er de samme skriversne som har skrevet både brødtekst og titler i håndskriftene.

2.3.4. Om lovtøkstene

En grundig studie av lovtøkstenes syntaks er gjennomført av Marit Christoffersen (1993). Hvert kapittel består av én eller, som oftest, flere rettsregler. Rettsregelen er som oftest sammensatt av to hovedledd: Vilkåret, eller kasus, det vil si den juridiske forutsetningen for rettstilfellet, og dernest rettsbestemmelsen (Christoffersen, 1993, 14). I noen tilfeller er disse leddene byttet om, slik at rettsregelen begynner med rettsbestemmelsen.

2.3.5. Valg av titler

En gjengivelse av alle titlene i de fem håndskriftene står i en egen tabell i appendiks. Det fremgår hvilke titler som mangler på grunn av lakuner i teksten eller fordi skriveren ikke har skrevet en egen tittel til kapitlet, men har latt teksten løpe i ett med foregående kapittel. Enkelte håndskrifter har også delt inn i to kapitler det som i de øvrige er ett kapittel. En nummerering tilsvarende *NGL* IIs nummerering av titlene ville derfor være vanskelig, fordi det finnes kapittelinnndelinger med tilhørende titler i tabellen som ikke står i *NGL* II. Jeg har derfor valgt en fortløpende nummerering av samtlige titler i hvert håndskrift. Av de grunnene jeg har nevnt ovenfor, er det derfor ingen av håndskriftene som har 254 titler, selv om det er nummeret på den siste tittelen. Antall titler i hvert håndskrift vil av samme grunn variere. Uleselige tegn er registrert med *x*.

Materialet i de fem håndskriftene utgjør til sammen 1153 titler fordelt slik: 302: 239; 305: 234; 56: 243; 34: 239; 1640: 198. Innenfor rammen av denne avhandlingen må antallet titler som skal analyseres begrenses. Jeg har i utgangspunktet ønsket å analysere titler som reflekterer et representativt utvalg av variasjoner, men har funnet det vanskelig å avgjøre kriteriene for representativitet. Det er få tilfeller der en tittel er formulert helt likt, ord for ord, i de fem lovhåndskriftene, selv om flere av titlene formidler samme innhold, slik som for eksempel titlene til arvetallene (nr. 93–104). Det forekommer også ofte at to håndskrifter har relativt likt formulerte titler, mens de øvrige har større variasjoner. Jeg har derfor valgt fem enkelttitler utfra kriterier knyttet til at titlene er hentet fra ulike bolker for å unngå at eventuelle særtrekk knyttet til en bolk blir brukt til å generalisere og tillegge samtlige titler disse trekkene, dessuten har jeg også lagt vekt på å velge titler som ut ifra et første blick både varierer og er like hva gjelder formulering, lengde og ordforråd. De valgte titlene er nr. 63 i Mannhelgebolken, nr. 85 som innleder Kvinnebolken, nr. 135 i Odelsinnløsningsbolken, nr. 171 fra Landsleiebolken og nr. 212 i Kjøpebolken. Et utvalg på fem titler vil etter min mening være tilstrekkelig til å vise tendenser i formuleringene av titlene, men er naturligvis for lite til å trekke klare konklusjoner. Derfor har jeg i punkt 3.3.5. trukket inn samtlige titler i de fem håndskriftene i tallmaterialet, og under punkt 4.4.6. har jeg valgt å søke understøttelse for en tendens ved å trekke inn en større del av titlene i 34.

2.3.6. Oppgavens oppbygning

I oppgavens andre del vil jeg i kapittel 3 analysere og sammenligne de utvalgte kapiteltitlene med hverandre, og deretter sammenligne de tilhørende lovtekstene med hverandre. Dette vil utgjøre grunnlaget for neste ledd i undersøkelsen der jeg søker fellestrekk i utformingen av titlene og systematiserer disse.

I kapittel 4 drøfter jeg de nevnte faktorene innen skriftkulturen – muntlig tradisjon, etablert skriftkultur og aspekter ved den nye lovtekstens autoritet – for å identifisere trekk ved disse faktorene som ulike forklaringsmodeller for variasjonene. Jeg vil blant annet undersøke kapiteltitlene i den eldre Gulatingsloven slik den er overlevert i DonVar 137 qv (137) som representant for en lovtekst i den etablerte skriftkulturen. Ved diskusjonen av lovtekstens autoritet, vil jeg undersøke titlenes relasjon til lovteksten og både sammenligne ordlyden i titlene med lovteksten, samt trekke inn det funksjonelle aspektet knyttet til titlenes informasjonsverdi.

Avslutningsvis vil jeg i kapittel 5 drøfte hvordan mine funn så langt kan knyttes til den enkelte skrivers ståsted i skriftkulturen. Utgangspunktet i den sammenhengen er skrivernes frekvens av de ulike kategoriene.

2.3.7. Andre opplysninger

Sitater fra håndskriftene gjengis i den form de har i håndskriftet. Uttrykk på norrønt generelt gjengis i normalisert form etter normen i *Norrøn ordbok* (Heggstad, Hødnebo og Simensen, 4. utgave, 2004).

Jeg har undersøkt håndskriftene på bakgrunn av sort/hvitt-fotografier av originalene, som befinner seg i København og Stockholm. Studiet av titlene i 137 er foretatt på bakgrunn av utgaven *Den eldre Gulatingslova* (Eithun, Rindal og Ulset, 1994).

De latinske lovtekstene har i hovedsak blitt studert ut fra *Corpus iuris canonici* (Friedberg og Richter, 1959), samt en utgave av *Consuetudines Lundenses* (Buus, 1978). Utfordringen ved disse utgavene er at de til en viss grad er restituerte tekster basert på flere avskrifter, gjerne fra ulike tidsepoker, og det er vanskelig å fastslå fra hvilket håndskrift kapitteltitlene stammer.

ANDRE DEL

3. Analyse

3.1. Innledning

Kapittel 3 består av to deler. I den første delen vil jeg undersøke om graden av variasjon mellom titlene skiller seg fra graden av variasjon mellom de tilhørende lovtekstene for å klargjøre om skriverne har formulert seg friere i titlene. I den andre delen drøfter jeg titlenes struktur og innhold med tanke på å finne fellestrekk som kan gi grunnlag for den videre diskusjonen i kapittel 4 knyttet til faktorene som har påvirket skriverne.

3.2. Variasjon mellom titlene i forhold til variasjon mellom lovtekstene

Til hvert av de fem eksemplene vil jeg først presentere og diskutere variasjonene mellom de fem titlene, deretter lovtekstene i det tilhørende kapittelet. Viktige parametre jeg vil sammenligne er tittelens lengde, det vil si antall ord. Jeg vil også sammenligne innholdet for å avgjøre om titlene beskriver de samme bestemmelsene fra kapitlene, og jeg vil sammenligne ordforrådet. Understrekingene i lovtekstene er lagt til av meg for å fremheve avvik. Avvik der for eksempel et enkeltord mangler i ett håndskrift, er markert med understreking av dette ordet i de andre håndskriftene. Ulike målmerker blir ikke markert eller diskutert.

3.2.1. Eksempel 1

Mitt første eksempel er tittel nr. 63, som tilsvarer kapittel 9 i Mannhelgebolken i *NGL II* (54–55). Kapittelet inneholder to rettsregler, først om drap begått av en sinnssyk person, og hvordan drapet skal bøtes. Deretter omtales bøtesatser hvis en sinnssyk person sårer en annen mann.

	AM 302 fol	AM 305 fol	AM 56 qv	Holm perg 34 qv	NKS 1640 qv
63	ef oðr maðr brytz or bandom oc gerer monnom nokott ilt	her sæghir vm oðz manz vigh oc band oc abyrghð a honom.	vm odz manz vigh <i>capitulus</i>	vm oðz manz vig Capitulus	Ef oðr maðr uærðe manz bane eda særir mann

Figur 1: Eksempel nr 1, tittel nr. 63.

Alle titlene er relativt korte, men 56 og 34 er kortest. De sistnevnte titlene er i dette tilfellet helt like, ord for ord: 'vm oðz manz vig capitulus.' Tittelen gir en angivelse av innholdet, men det er imidlertid ingen mer konkret beskrivelse av den forbrytelsen det er snakk om. Dette skiller seg fra tittelen i 305 som har mer informasjon: 'her sæghir um oðz manz vigh oc band oc abyrgð a honom.' For en som ikke kjenner lovtekstens innhold kan deler av tittelen synes litt diffuse angående hva lovtekstens bestemmelser egentlig handler om. Hvilken betydning har for eksempel 'band'? Tittelen i 302 har flere detaljer: 'ef oðr maðr brytz or bandom oc gerer monnom nokott ilt'. Sammenlignet med 305 settes informasjonen nå inn i en sammenheng som utgjør et kasus. Andre leddet i tittelen, 'gerer monnom nokott ilt', indikerer at skadeverket mot andre menn kan omfatte mer enn bare drap. Dette er spesifisert i 1640 som har en ytterligere nyansert tittel: 'Ef oðr maðr uærde manz bane eða særir mann'. Her nevnes ikke noe om bøtelegging, slik som i 305, eller om bånd, som både 302 og 305 refererer til, men to grader av skadeverk blir angitt; både drap eller om en mann blir skadet/såret. Felles for alle titlene er begrepet 'oðr maðr', men skriverne har formulert seg på ulike måter. På tross av ulik formulering av tittelen, er imidlertid betydningen i hovedsak den samme, forskjellen består i grad av detaljer i tittelen, og ulik vektlegging av forhold som er omtalt i lovteksten. Selve handlingen er omtalt med ulike begreper, som 'vig', 'manz bane'/'særir mann' og 'gerer monnom nokott ilt'. Bare 305 nevner spesielt 'abyrgð'. Titlene varierer med andre ord ikke vesentlig i lengde, men vektlegger ulike forhold, og benytter ulike synonymer for å beskrive forbrytelsen. Spørsmålet blir om også lovteksten reflekterer en tilsvarende variasjon i formulering.

302: Nv værðr maðr sua oðr at han brytz or bandom oc værðr manz bane. þa skal arfe þæss oða bóta after þæn man gioldum ef till er. En ef fe er æighi till oc værðr han hæill þa fare han orlendes þær til er han hæfir bót fullum botom firir sik. . En ef men sea fulla øðe a honom þa bindi sa er vill oc hafe till þings oc biode frendom oc löysi þær oc sæghi af sina abyrgð oc take kostnað sinum af fe hins oða vaukmenn ef till er. En allum monnum aðrum æigu men vorð at væita at vsækkiu. En oðr maðr er vmaghe arfa sins oc þo æighi fyr en han væit at han er oðr oc han ma koma haftum a han ef han vill. En ef sakar abere kenner þætt arfa hins oða at han vill æighi varðuæita honom þa halda han firir æin æiði. En ef oðr maðr særer man þa a han vppi at lata væra sar botr oc læcknes fe af fe hins oða. En konungr a ækki a þui Nu er þæt þui at æins oðz manz værk at han brytz or bandom eða skynsamer men vita eða meta sanna øðe a honom.

305: Nv værðr maðr sua oðr at han brytz or bandom oc værðr han manz bane. þa skal bóta af fe hans fullum botom ef till er. En ef fe er æighi till oc værðr han hæill þa fare han orlendes þær til er han hæfir bött fulum botom firir sik. En ef men sea fulla øðe a honom þa bindi sa er vill at vsækkiu oc hafe till þings oc löysi þær oc biode frendom oc sæghi af sina abyrgð oc take af fe hans kosnað sm vaukmenn ef till er. En allum monnom aðrum æigu menn vorð at væita at vsækkiu En oðr maðr er vmaghe arfa sins oc þo æighi fyr en arve væit at han er oðr oc han ma bandom a han koma ef han vill En ef sakar abere

kenner þætt arfa hins oða at han vill æighi varðueita honom halde firir æins æiði. En ef oðr maðr særer mann þa a arfe vppi at lata uera sarbøter oc læknes fe af fe hins oða en konungr a ækki a þui **Nv** er þætt þui at æins oðz manz værk at han briotez or bandom eða skynsamer menn vita eða meta sanna øðe a honom

56: Nv uærðr [mader* sua oðr at han brytz or bandom. oc uærðr han manz bane þa skall han bøta af fe hans fullum botom. ef till er. En ef fe er æigi till oc værðr han hæill. þa fare han orlendes þær till er han hæfir bøtt fullum botom firir sik En ef men sea fulla øðe a honom bindi sa er uill at u sækkiu. oc hafe till þings oc bioðe freedom. at løyra þær oc sæghi af sina albyrgð oc take af kostnað sin u aukin af fe hins oða. ef till er. En alum oðrum monnum æighu men uorð at uæita a usæckiu. En oðr maðr er umaghe arfa sins. en þo æigi fyr en arfe hans seer fulla øðe a honum oc han ser at han er oðr oc han ma koma haftum a han ef han uill. En ef sakar abere kenner þætt arfum hins oða. at han uil æigi han varðueita. halde firir æins æiði. En ef oðr maðr særer man. þa a arfe upi at lata uera sarbøtr oc læknes fe af fe hins oða. en konungr a ækki a þui. Nu er þæt þui at æins oðz manz værk ef han bryz or bandom. eða skynsamer men uita eða meta sanna øðe a honom.

* tilføyð av yngre hånd.

34: Nv værðr maðr suo oðr at hann brytzt or bondum oc værðr hann mannz bane þa skal bøta af fe hans fullum botom ef til er En ef eigi er fe til oc værðr hann hæill þa fare hann orlendes þær til er hann hæfir bøtt fullum botom firir sik En ef menn sia sanna øðe a honom bindi sa er vill at orseckiu oc hafe til þings oc bioðe freedom oc løyri þær oc seg af sina abyrgð oc take kostnað sin ouakin af fe hins eða ef til er oc ollum monum oðrum oðom eigu menn vorð at veita at oseckiu E oðr maðr er omage arfa sins oc þo eigi fyr en fudnin er øde a honom oc hann ma koma hoptum a hann ef hann vill En ef sakar abere kenner þat arfa hans at hann vili eigi varðueita honom halde firir ein eiði En ef oðr maðr særer mann þa skal arfe uppi lata sar bøtr oc læknes fe af fe hins oða en konungr a ecki a þui Nu er þæt þui at eins oðz mannz værk at hann briotezt or bondum eða skynsamer menn viti eða mete sanna øðe ahonom

1640: Nv uærðr maðr sua oðr at hann bryst or bondum oc uærðr manz bane. þa skal bøta af fe hans fullum botum ef til er. en ef fe er æigi til fare hann orlendis þær til er hann hæfir bøtt fullum botum firir sik. en ef menn sia fulla øðe a honum. bindi sa er uill oc hafe til þings oc bioðe freedom oc løyri þær oc segi af sina abyrgð oc take kosnað sin aukin af fe hins oða ef til. en ollum oðum (sic) monnum eigu menn uorð at ueita at useckiu. en oðr maðr er umage arfa sins oc þo æigi fyrir en arfi hans ueit at hann er oðr oc hann ma koma hoptum a hann ef hann uill. En ef sakar abere kennir þat arfa hins oða. at hann uill
Lakune – blad er skåret ut.

Den første setningen i lovteksten er for fire av håndskriftenes del like. Første leddet i setningen som avsluttes med 'manz bane' er likt ord for ord i alle fem håndskrifter, unntatt i 302 og 1640 som ikke har anført 'han' foran 'manz bane'. Dette innebærer en sideordning av de to finitte verbene, mens de tre øvrige håndskriftene ved å gjenta 'han' er strukturert som to helsetninger. Det neste leddet i setningen, der boten for handlingen blir angitt, er også lik for alle unntatt 302, som angir 'arfe þæss oða bøta after þæn man gioldum'. Innholdet gjelder bøteleggelse, men med en annen formulering. Det er ikke referert til 'fe hans', men 'arfe þæss oða', og heller ikke 'fullum botom', men 'gioldum'. Ifølge variantapparatet i *NGL* er dette det eneste av samtlige overleverte håndskrifter som har denne variasjonen, hvilket er interessant

siden denne hånden også har skrevet 305 og 56, som på sin side samsvarer med de øvrige håndskriftene. Dette kan derfor tolkes som en fritt formulert setning, med valg av synonymer som kan ha passet best der og da. 302 er knyttet til Borgartings lagdømme, men ingen av de øvrige håndskriftene tilknyttet Borgarting har denne formuleringen. Brødteksten videre er også relativt lik. I eksemplenes linje tre er de to uttrykkene 'løysi þær oc bioðe frendom' byttet om i forhold til de øvrige. I linje fem er det en del variasjoner i setningen som begynner 'en þo æigi fyr en ...' for alle håndskriftene og avsluttes '... ef hann vill'. Setningen består av to ledd, der variasjonene består i at ett eller begge leddene er endret. 56 har tre ledd, der første leddet 'arfe hans seer fulla øðe a honum' har et visst samsvar med 34s 'fundnin er øde a honom', som ingen av de øvrige har.

Selv om de siste setningene i 1640 mangler, er det i den delen av kapittelet der teksten er overlevert, ingen tillegg eller utelatelser som avviker vesentlig fra de øvrige.

Variasjoner i brødteksten forekommer først og fremst i forhold til enkelttillegg eller utelatelse av uttrykk, slik som for eksempel 302 og 1640 som mangler 'at usækkiu' i linje tre. Imidlertid er setningen ellers der denne frasen står, lik ord for ord i de to håndskriftene. Dette kan forklares med at frasen kan ha manglet i forelegget, slik at skriverne har fulgt dette, enn at det representerer at skriverne har friheten til å omformulere setningen. Det er to forskjellige skrivere som har utelatt frasen, og dette avviket kan etter min mening ikke regnes som en variasjon basert på frihet til å formulere setningen slik skriverne selv ønsket, fordi det ikke innebærer noen form for omformulering av setningen. Utelatelsen skiller seg derfor fra avvikene som fremkommer i titlene. Likheten mellom setningen for øvrig i håndskriftene, og det faktum at utelatelsen gjelder det samme uttrykket, taler heller for en styrt handling knyttet til avskrift av forelegget. Det samme kan sies om variantene som fremkommer i linje fem. Avvikene forekommer innenfor rammen av samme setning, og de leddene som setningen er sammensatt av, kan gjenfinnes i mer eller mindre samme form i ett av de andre håndskriftene, selv om ingen av setningene er identiske ord for ord. Avvikene kan derfor ikke regnes som samme grad av fri formulering slik som var tilfelle med titlene.

Antallet avvik i lovtæksten er derfor få i forhold til tekstmengde, og i forhold til graden av avvik mellom kapiteltitlene. De representerer dessuten ikke den grad av fri formulering og setningskomposisjon som avvikene mellom titlene gjør. Kapitlene er like lange, og alle forhold er med i alle håndskriftene, med det forbehold at siste del i 1640 er ukjent. Det er liten bruk av synonyme uttrykk. For dette kapittelets del synes det derfor som om skriverne har stått fritt i utforming av tittelen, mens de har vært bundet av forelegget ved nedskrivning av lovtæksten.

3.2.2. Eksempel 2

Eksempel nr. 2 tilsvarer kapittel én i det som i *NGL* innleder Arvetallet (*NGL* II, 74).

Kapittelet omtaler en rekke bestemmelser knyttet til kvinners giftemål. Blant disse er hvem som skal bestemme hvem kvinnen skal gifte seg med ('giftingar maðr'), hvordan avtale om festemål skal inngås, hva kvinnen skal ha i medgift og hva mannens familie skal gi i gave ('tilgiof') og når bryllup skal stå. Bestemmelser knyttet til arv blir også behandlet, og dessuten hva som skal gjøres hvis noe er gitt i medgift som egentlig var lånt av en annen.

	AM 302 fol	AM 305 fol	AM 56 qv	Holm perg 34 qv	NKS 1640 qv
85	Her hæfr kuenna giftingar oc sæghir i fyrsta kapitulo vm skildagha kono oc þæss er fæxx	her hæfr kuenna giftingar oc sægir i fyrsta kapitulo huersu þær skal loghleggha gera oc huer retrr giftingar maðr er	Her hæfr kuenna giftingar með þui flæiru sem þui hæfer oc sægir i fyrsta kapitulo huer at lagum er giftingar maðr oc vm fe kono eda møyiar oc vm giftinger vitni oc um brulaups gerð oc gripu þa sem leðer ero till. hæiman fylgiu oc vm iafnað hæman fylgiu	vm gipting oc huat heiman skal gefa i klæðom	Faðr oc moðr skulu giptingum raða döttra sina ef þau ero til

Figur 2: Eksempel nr. 2, tittel nr. 85.

Denne tittelen innleder en ny bolck, og de tre AM-håndskriftene innleder titlene med en egen orientering om dette: 'her hæfr kuenna giftingar oc sæghir i fyrsta kapitulo ...'. 302 og 305 følger opp innledningen med å fortelle om to forhold som vil følge i kapittelet, men dette er forskjellige forhold, henholdsvis 'vm skildagha kono oc þæss er fæxx' og 'huersu þær skal loghleggha gera oc huer retrr giftingar maðr er'. 56, derimot, har en svært lang tittel, og refererer til syv forhold som kapittelet skal handle om. Kontrasten til 34 og 1640 er med dette stor. Disse to håndskriftene innleder kapittelet med en 4-linjers initial, slik de gjør ved hver ny bolck, men titlene inneholder ingen informasjon om bolckens begynnelse for øvrig. 34 innleder med en generell beskrivelse 'vm gipting' og tilføyer deretter ett forhold fra lovtæksten, 'huat heiman skal gefa i klæðom', en formulering som ikke er benyttet i de andre håndskriftene. 1640 skiller seg ut ved ikke å innlede med uttrykket 'gipting' overhodet, og tittelen gjengir lovtækstens innledende bestemmelse.

De fem titlene fremstår som svært forskjellige. Den enkle, korte tittelen i 34 står i stor kontrast til 56. Det er dessuten store avvik i hvilke bestemmelser i lovteksten som blir fremhevet i tittelen. 56 nevner nærmest alle, mens 1640 vektlegger bare den første bestemmelsen. Et konkret forhold som blir nevnt i tre av håndskriftene gjelder hvem som skal bestemme eller råde over hvem kvinnen skal gifte seg med, det vil si være 'giftingar maðr'. Dette beskrives i 305 som '... huer retrr giftingar maðr er', i 56: '... huer at lagum er giftingar maðr' og i 1640: 'Faðr oc moðr skulu giftingum raða döttra sina ef þau ero til'. De to første utgjør semantiske enheter, selv om skriveren har valgt å knytte to forskjellige begreper, henholdsvis 'retrr' og 'at lagum', til beskrivelsen. 1640 er enda mer konkret ved også å nevne hvem som er 'giftingar maðr' allerede i tittelen. Denne tittelen utgjør dermed en helsetning.

At de nevnte tre håndskriftene fremhever dette konkrete forholdet i tittelen, betyr ikke at de øvrige har utelatt bestemmelsen fra tittelen. Uttrykkene 'kvenna giftingar' og 'gifting' er generelle, og kan romme alle bestemmelser som har med giftemål å gjøre, inkludert bestemmelsen om 'giftingar maðr'. Å fremheve denne bestemmelsen konkret synes dermed å ha vært et individuelt valg skriveren har hatt frihet til å ta.

Lovteksten i det tilhørende kapittelet er formulert slik i de fem håndskriftene:

AM 302: FAÐER OC MOÐER skulu raða giftingum dottra sinna. ef þau ero till. En ef þæira missir þa skulu faður frendr hinir nanasto giptinum raða. Giftingar menn skulu skilia hæiman fylghiu oc tilgíof firir frend kono sinni sua sem þæim kómur i samt. þær skulu þa oc æindagha ner brullaupp skall vera. En ef þa skilla vm maldagha . þa late fæstar maðr bera .ij. manna vitni vm hæiman fylghiu huat mælt var En ef þa skill a vm till gíof. þa niote giftingar maðr vatta sinna með fyrri skilorðe. Eigi skall j klæðom mæira hæiman gefaz með kono en þriðjunga. En þæt sem mæira er þa skall væra j þæim lutum at þæim værði till afla er kono fær. Enga hæiman fylghiu ma arfe giftingar manz þa rufa en sua er gor sem nu er mælt. En ef döttr uærða faður sins arfar eða moðor eða broðor eða huærs arfar sem þær værða sumar giftar en sumar vgiptar. þa skulu þær er vgiptar ero taka iamykit af vskiptum arfe sem þær hafðu en hæiman voro giptar. En þo at allar se hæiman giftar. Oc er æighi skipt hæiman fylghiu till iafnaðr með þæim þa take þær af vskiptum arfe iammykit sem su er mest hafðe hæiman æ meðan fe vinz. Gripir þær aller er leðer ero till hæiman fylghiu oc ero þær metner oc myndir j hendr þæim er kono fær þa a han þa iamhæimola sem faðer oc moðer leet hæiman fylghia En ef maðr kallaz æigi till þæss let hafa þæn gripp. þa suæri æin æiði sua karl sem kona. oc søke till iamykils giftingar man kononnar oc skærði þætt hæiman tilgíof kononar æftir rettre till talu.

AM 305: FAÐER oc moðer skulu raða giftingum döttra sinna. ef þau ero till. En ef þæira missir við þa skulu faður frendr hinir nanasto giftingum raða. Giftingar maðr skall skilia hæiman fylghiu oc till gíof firir frendkono sinni sua sem þæim kómur a samt. þær skulu þa oc æindagha ner brullaupp skall væra En ef þa skill a vm malda | þa late fæstar maðr bera .ij. manna vitni vm hæiman fylghiu huat mælt var En ef þa skill a vm till gíof þa niote giftingar maðr .ij. vatta með fyrri skilorðe Eighi skal i klæðom mæira hæiman gefa en þriðjunga. En þætt sem mæira er þær skall væra j þæim lutum at þæim meghe væra till afla er kono fær. Enga hæiman fylghiu ma arfe giftingar manz riufa þa er sua er gor sem nu er skilt. En ef döttra værða faður sins arfar eða moðor eða broðor eða huærs arfar sem þær værða sumar giftar en sumar vgifta þa skulu þær er vgiptar ero

taka sua mikit af vskiptum arfe sem þær hafðu er hæiman ero gíftar En þó at allar se hæiman gíftar oc er æighi skipt hæiman fylghiu till iafnaðr þæira a millum þa take þær af vskiptum arfe sua mikit sem su er mest hafðe hæiman æ meðan fe vinz.

Gripir þæir aller er leðer ero til hæiman fylghiu oc ero þæir metner oc myndir i hendr þæim er kono fær þa a han þa iamhæimola sem faðer eða moðer lete hæiman fylghia. En ef maðr sæghir at han leðe æighi till þæss þa gripu. þa suæriu han æins æiði firir sua karlmaðr sem kona oc søke till iamykils giptingr mann kononnar oc skærði þæt tilgíof hennar æftir rettre tiltalu.

AM 56: FAÐER OC MOÐER skulu raða giftingum döttra sina. ef þau ero till. En ef þæira missir við þa skulu faður frendr hinir nanasto giptingum raða Giptingar maðr skal skilia hæiman fylghiu oc tilgíof firir frendkono sinni sua sem þæim kómr a samt þæir skulu þa oc æindagha ner brullaupp skal uæra En ef þa skill a um maldagha þa late fæstar maðr bera .ij. manna uitni um hæiman fylghiu. huat mælt uar þa er þær uoro i hia En ef þa skill a um tillgíof þa niote giftingar maðr .ij. vatta með fyrri skilorðe. Eigi skall mæira i klæðom hæiman gefaz með kono en þriðjungur. En þæt sem giptingar maðr gefur mæira þa skall uera i þæim lutum þæt meghe værða þæim til þarfa er kono fær eða auinnings. En ænga hæiman fylgiu ma arfe giptingar manz riufa. þa er sua er gor sem nu er gort eða skilt. En ef döttra værða faður sins arfar eða moðor eða broðor eða huærs arfar sem þær værða sumar giptar en sumar ugiptar. þa skulu þær sem ugiptar ero taka sua mikit af uskiptum arfe sem þær hafðu er hæiman uoro giptar. En þó at allar se hæiman gíftar oc er æighi skipt hæiman fylghiu till iafnaðr. þæira a millum þa take þær af uskiptum arfe iamykit sem su er mest hafðe hæiman æ meðan fe uinz. Gripir þæir aller er leðer ero till hæiman fylgiu oc ero þæir metner oc myndir. j hendr þæim er kono fær þa a han iamhæimola sem faðer eda moðer lete hæiman fylghia. En ef maðr sægir at han lede æighi till þæss. þa suæri firir æin æiði sua kall sem kona. oc søke till iam|mikils giptingar man kononnar oc skærði þæt til gíof hennar æftir rettre til talu.

Holm 34: Faðer oc moðer skulu raða giptingum döttra sina ef þau ero til En ef þæira missir við þa skulu foður frendr hinir nanasto giptingm raða Giptingar maðr skal skilia heiman fylgiu oc til gíof firir frenkono sina suo sem þeim kómr asamt þeir skulu þa oc eindaga ner brullap skal uera En ef þa skill a um maldaga þa late fæstar maðr bera .ii. manna vitni vm hæiman fylgiu huat er mælt var þeir er i hia varo. En ef þa skill a um til gíof þa niote giptingar maðr tueggia vatta med fyrri skilorðe Eigi skal i klæðom meira heima gefazt með kono en þriðjungur En þæt sem giptingar maðr gefr meira þa skal uera i þeim lutum er verði þeim nokot til aflla er kono fær eða til avinnings. En enga heiman fylgiu ma arfe giptingar mannz riufa þa er suo er gorr sem nu er mælt En ef dötter værða foður sins arfar moðor eða broðor eða hværss arfar sem þau værða sumar gipttar en sumar ogiptar þa skulu þær sem ogiptar ero taka iam mikit af oskiptum arfe sem þær hofðu er heiman var giptar En þó at allar se heiman giptar oc er eighi skipt heiman fylgiu till iafnaðar með þeim þa take þær af oskiptum arfe iam mikit sem su hafðe er mest hafðe i heiman fylgiu heiman æ meðan fe er oskipt Gripir þæir aller er leðer ero til heiman fylgiu oc ero þæir metner oc myndir j hendr þeim er kono fær þa a hann iamhæimola sem faðer eða moðer lete heiman fylgia En ef maðr segir at hann leðe eighi til þæss þa gripu þa sueri hann ein eiðj firir suo karll sem kona oc søke til giptingar mannz kononnar oc skerði þæt til gíof hennar eptir rettre til tolu

NKS 1640: FAÐER oc moðer skulu giptingum raða döttra sinna ef þau ero til. En ef þæira missir við þa skulu faður frendr oc moðor frendr hinir nanastu giptingom raða Giptingar maðr skal skilia hæiman fylgiu oc til gíof frendkono sinni. sua sem þæim kómer asamt. Þæir skulu þa oc æindaga ner bryllaup skal uera. En ef þa skil a vm æindaga þa late fæstar maðr bera tueggia manna vitni vm hæiman fylgiu huat mælt var þæir er hia uaro. En ef þa skil a vm til gíof. þa niote giptingar maðr tueggia uatta með fyrri skilorðe. Eigi skal oc klæðen mæiri hæiman gefazt með kono en þriðungi. En þæt sem giptingar maðr gefr mæira.

þat skal vera j þeim lutum er þeim mege uera til auinnings er kono fær. En enga hæiman fylgiu ma arve giptingar manz oc riuva þa sem sua var goror sem nu er skilt En ef döttr værða fauður sins arvar eða moðor eða broðor eða huærs arvar er þær verða sumar giptingar en smar vgjptar. þa skulu þær sem vgjptar ero taka sua mikit af vskiptum arve sem þær hofðu er hæiman varo giptar En þo at allar uære hæiman giptar oc er æigi skipt hæiman fylgiu til iamnaðar þæira a milli. þa take af uskiptum arve jam mikit sen su er mest hafðe hæiman fylgiv meðan fe vinzt til Gripir þæir allr er leðrer ero til hæiman fyllgiu oc ero þæir metnir oc myndir i hendr þeim sem kono fær. þa a han iamhæimola sem faðer eða moðer lete hæiman fylgia. En ef maðr sægir at han leðe æigi til þess þa gripi. þa suærri han æin æiði firir sua karl sem kona. En søki þa til jam mikils giptar mann konunnar oc skerði þat til gjof hennar eptir rettre til tolu.

Variasjonene mellom teksten i de første setningene i dette kapitlet er små. 302 bruker flertallsform på 'Giptingar menn skulu', de øvrige entall. Dette håndskriftet har også utelatt et 'við'. 1640 har verbet 'raða' satt etter 'giptingum' og ikke foran slik de øvrige har, dessuten tillegget 'oc moðor frendr' i annen linje. Ifølge variantapparatet til *NGL* mangler dette tillegget i de fleste håndskriftene, men det blir ikke oppgitt hvilke. En nærmere undersøkelse av de håndskriftene dette gjelder kan avsløre om det er et genealogisk slektskap mellom disse, eventuelt om det skyldes en lokal tilpasning basert på skikk og bruk i det aktuelle lovområdet, det vil si i Eidsivating lagdømme.

Setningen som begynner i 5. linje med 'En þat sem ...', har to tilfeller av variasjon. Det første er formuleringen som i 302 og 305 skrives 'meira er', mens 56, 34 og 1640 har varianten 'giptingar maðr gefr meira'. Det er vanskelig å se at det skyldes fri formulering når de to variantene begge forekommer i mer enn ett håndskrift. Det andre tilfellet er avslutningen av setningen med enten 'mege uera til affla er kono fær' i 302, 305 og 1640, sistnevnte med 'auinnings' istedenfor 'aflla', eller 'verði þeim nokot til affla er kono fær eða til avinnings', som står i 34, mens 56 har varianten 'meghe værða þeim til þarfa er kono fær eða auinnings'. Uttrykkene 'aflla', 'avinning' og 'þarfi' har alle beslektet betydning: nytte, vinning. Enten ett eller to av uttrykkene blir benyttet, bare 56 benytter 'þarfa', men da sammen med 'auinnings'. I nest siste linje i setningen som begynner 'En ef maðr segir ...' er alle unntatt 302 formulert likt, bortsett fra at 56 har utelatt 'þa gripu'. 302 synes her å ha et mer fritt formulert setningsledd.

Kapitlet er langt og bestemmelsene er mange. Tekstmengden tatt i betraktning, er ikke avvikene mange, og teksten er i stor grad skrevet av ord for ord. Avvikene skyldes også i dette eksempelet først og fremst tillegg eller utelatelser av enkeltord og uttrykk. Det er i liten grad fritt konstruerte setninger slik de respektive titlene er konstruert. Kontrasten til variasjonene mellom kapitteltitlene er etter min mening stor, og jeg vil konkludere på samme måte som med eksempel 1.

3.2.3. Eksempel 3

Eksempelet tilsvarer kapittel 13 i Odelsinnløsningsbolken (*NGL II*, 100–101). Kapittelet inneholder to bestemmelser. Den første omhandler lysing av jord, mens den andre beskriver hvordan en enke eller ugift kvinne skal gå frem når de skal løse inn jord de har krav på.

	AM 302 fol	AM 305 fol	AM 56 qv	Holm perg 34 qv	NKS 1640 qv
135	her sæghir vm lysing a ior ðu oc sua vm boð a	vm lysing a iorðum oc vm umboð a soknom kuenna oc møyia	Er jorð liggr .x. væter lysigar laus oc at konor æigu bod a iorð	Um lysing a iorðu capitulus	Vm lysing a iorðu

Figur 3: Eksempel nr. 3, tittel nr. 135.

Titlene i eksempel 3 er alle relativt korte og tilsynelatende like, både i lengde og innhold. 34 er kort og generell: 'Um lysing a iorðu capitulus', som er tilsvarende 1640, men her uten 'capitulus'. 302 beskriver to forhold: 'her sæghir vm lysing a iorðu oc sua vm boð a', det samme gjør 305, men har føyd til ytterligere detaljer: 'vm lysing a iorðum oc vm umboð a soknom kuenna oc møyia'. Disse to eksemplene viser til begge forhold i lovteksten, der den sistnevnte tittelen er mer klargjørende i forhold til informasjonen om at den andre bestemmelsen i kapittelet gjelder spesielt kvinner. I 302 heter det: 'Er jorð liggr .x. væter lysigar (sic) laus oc at konor æigu boð a iorð'. Denne tittelen beskriver konkret og mer detaljert enn de andre hva særlig den første bestemmelsen dreier seg om. Samtlige titler er bygget opp rundt begrepet 'lysing a iorðu', mens tre av dem også beskriver ytterligere et forhold knyttet til hvordan kvinner skal forholde seg når de har lovbud på jord. Dette forholdet er formulert på forskjellig måte av hånd a i de tre AM-håndskriftene. 302 knytter det ikke til kvinner, mens 305 og 56 har konstruert titler der de syntaktisk har tildelt kvinnene ulike roller, henholdsvis genitiv og nominativ. Hva gjelder ordvalg, har 305 benyttet uttrykkene 'kuenna oc møyia', mens 56 bruker 'konor'. 305 er uten verbal, mens 56 benytter verbal både i tittelens første ledd, 'liggr', og i andre ledd, 'æigu'. På tross av at titlene i 302, 305 og 56 er tilnærmet like lange, og dessuten refererer til to forhold i lovteksten, er setningskonstruksjonen og ordvalgene forskjellige. Det tilhørende kapittelet er kort og omhandler bare de to bestemmelsene som er nevnt i AM-håndskriftenes titler. Tre av håndskriftene har altså referert til disse to bestemmelsene i tittelen, men de er formulert på ulike måter. Lovteksten i de fem håndskriftene lyder som følger:

302: Nv liggr iorð .x. vætr oc er þær ængi lysing a þa liggr hon til fulra aura þæim sem atte En lysing er at engu nyt nema bæðer iatte kaupi oc sale. oc ef annar huar næittar þa niote han vatta sinna. þæira er j hia varo skilorðe þæira oc kaupi. Nu a ækkia eða mær boð a iorðu fulltiða þa skulu þær fa vmbod's man iafnan at rette þæim er væria skall oc søke sua sem huær var vndan aðrum. Oc sua skulum ver vndan þæim brigða

305: Nv liggr iorð x vætr oc er æighi lysing a þa liggr hon till fulra aura þæim sem atte. En lysing er a ængu nytt nema bæðe iatte kaupi oc sale oc ef annar iat næittar þa niotte vatta sinna þa er i hia varo skilorðe þæira oc kaupi **Nv** a ækkia eða mær boð a iorðu fulltiða. þa skulu þær fa vmbod's mann iafnan at rette þæim er væria skall oc søke sua sem huær vaar vndan aðrum oc sua skulum ver vndan þæim brigða.

56: Nv liggr iorð .x. uæter oc er þær ængi lysing a. þa liggr hon till fulra aura þæim er atte. En lysing er at engu nyt nema bæðe iatte kaupi oc sale. oc ef annar uar næittar þa niote han uatta sinna er i hia uaro skilorðe þæira oc kaupi Nu a ækkia eða mær boð a iorðu fulltiða þa skulu þær fa umboð's mann iafnan at rette þæim er væria skal. søke sua sem huær uar undan aðrum. oc sua skal huær var vndan aðrum brigða

34: Nu liggr iorð x. uetr oc er þar engi lyssing a. þa liggr hon til fullra aura sem atte En lysing er at engu nyt nema bæðe iatte kaupi oc sale En ef annar huar neittar þa niote hann vatta sina er kaupi er kaupi (sic) þeira var ihia oc skil orðe Nu a *kona* eða mær fulltiða boð a iorðu þa skulu þær fa umboð's mann iamfnan at rette þeim er veria skal oc søke suo sem hvær var vndan oðrum oc su skulum ver vndan þeim brigða vndan

1640: Nv liggr iorð .x. ueter oc er þar engi lysing a. þa ligger hon til fullra aura þæim er atte. En lysing er at engu nyt nema baðr jatte kaupi oc sale oc ef annar uar næittar þa niote hann vatta sinna er hia varo skilorðe þæira oc kaupi Nu a ekkia eða mær boð a iorðu fulltiða. þa skulu þær fa vmbod's mann iamnan at rette. þæim er veria skal. søke sua sem huær var vndan oðrum oc sua skal huær er varer vndan oðrum brigða

34 har i annen linje stokket om på ordene i leddsetningen som har blitt 'er kaupi er kaupi (sic) þeira var ihia oc skil orðe'. Den innledende dittografien peker mot at omstokkingen kan være et resultat av feilskrivning. Ingen av håndskriftene for øvrig har særlige tillegg eller utelatelser av betydning som avviker fra de øvrige. Mindre avvik kan registreres i blant annet 305 som i linje 2 har ordet 'iat', som for øvrig er overstrøket i håndskriftet, og i 302 og 305 der et 'oc' er lagt til i tredje linje. I siste setning, siste linje, i gjengivelsen ovenfor som innledes 'oc sua ...', er det noen få mindre avvik, blant annet at 56 og 1640 anvender den generelle entallsformen 'skal huær var (...) aðrum ...' mens 302, 305 og 34 benytter flertallsform: 'skulum ver (...) þeim ...'. Setningen er likt konstruert, og er semantisk like, men avviket består av forskjellig valg av pronomen. Som forholdet var i eksempel 1 med tillegget 'at usækkiu', er avvikene like for håndskrifter med ulike hender, slik at når 56 og 1640 begge har valgt entallsformen, og dermed innbyrdes har formulert setningen likt ord for ord, vil jeg ikke tolke dette som en fritt, individuelt formet setning, men heller at forelegget har brukt denne formen. Hånd a har

benyttet flertallsformen i 302 og 305, slik også 34 har gjort, noe som kan tolkes som en avskrift av et forelegg som har vært formulert nettopp slik.

Et såpass kort kapittel, med bare to lovbestemmelser, burde ikke åpne for altfor store variasjoner mellom titlene. Det er det heller ikke, men hånd a har referert til begge bestemmelsene i de tre håndskriftene han har skrevet. Når han likevel har formulert seg på tre forskjellige måter knyttet til den andre bestemmelsen i lovteksten, er det grunn til å holde fast på konklusjonen fra de første eksemplene om at han har stått fritt i å formulere kapitteltitlene, men har holdt seg tett til forelegget ved skriving av selve lovteksten.

3.2.4. Eksempel 4

Eksempel nr. 4 tilsvarende kapittel 38 i Landsleiebolken (*NGL II*, 128). Kapitlet behandler for det første gjeterens plikt til å passe på buskapen og bøtesatser når buskapen stanger hverandre. Deretter beskrives hvordan man fastslår at buskapen har stanget eller skadet hverandre, og avslutningsvis bøtesatser for om en hund biter buskapen.

	AM 302 fol	AM 305 fol	AM 56 qv	Holm perg 34 qv	NKS 1640 qv
178	Her sæghir huat hirðingi ma bera vitni vm bu fe þætt sem han gæter ef þætt stangaz <i>Capitulus</i>	ef hiorð stangaz oc vm vitnis burð hirðingia	her sægir ef naut stangaz. eða hundr bitr fenað. manz.	Ef bu stangazt eða biztaz	her sægir vm hirðingia ok hiorð

Figur 4: Eksempel nr. 4, tittel nr. 178.

I dette eksempelet varierer lengden på titlene. Kortest er 34 og 1640, mens 302 er over dobbelt så lang som disse. Den mest generelle tittelen har 1640: 'her sægir vm hirðingia ok hiorð'. Den angir kapitlets tema, men gir ikke mer informasjon om hvilke forhold knyttet til gjeter og buskap som er omtalt. De øvrige titlene gir opplysninger om dette formulert kasuistisk, men med ulik detaljgrad. Der 34 refererer til 'ef bu stangazt eða biztaz', presiserer 56: '... ef naut stangaz eða hundr bitr fenað manz'. Begrepsparet 'hjørð' eller 'hirðingi' er ikke benyttet i disse titlene. Det er de derimot 305: 'ef hiorð stangaz oc vm vitnis burð hirðingia'. Gjeterens rolle er dermed klarere definert i denne tittelen enn den var i 1640. 302 fremstiller i sin tittel en lengre kasuistisk beskrivelse: '... huat hirðingi ma bera vitni vm bu fe þætt sem han gæter ef þætt stangaz ...'. 'Hjørð' og 'hirðingi' er i denne tittelen ikke brukt sammen, bare sistnevnte, mens 'bu fe', har erstattet 'hjørð'. Synonymene for buskap varierer for håndskriftene: 'bu' (34), 'bu fe' (302), 'naut' (56) og 'hiorð' (305 og 1640). Hånd a har

med andre ord brukt forskjellige synonymer i hver av de tre titlene. Det første leddet i de tre titlene i 305, 56 og 34 er med unntak av de nevnte synonymene like, men neste ledd er ulikt. 56 og 34 trekker inn biting av buskapen, der 34 har fremstilt forholdet i passiv form, 'biztaz', som er sidestilt med 'stangaz', mens 56 har brukt en aktiv konstruksjon med 'hundr' som subjekt. 305 trekker derimot frem et helt annet forhold i det siste leddet, knyttet til gjeterens vitnemål.

Undersøkelsen viser at også titlene i eksempel 4 er forskjellige fra hverandre. Titlene varierer i lengde, og de omtaler innholdet på ulike måter. Ulike forhold blir vektlagt i de ulike håndskriftene, i tillegg til at ulike begreper blir brukt. Lovteksten er formulert slik:

302: Nv fær alt saman hiorð oc hirðingi þa skall hirðingi vita huat af iorduni værðr oc bera vm bokat vitni ef han er vattbær vm þatt mall. En ef vxi stangar vxa þætt er halfgildi. en ef vxi stangar ku þæt er algildi. En ef oll þau naut en yngri ero en privættar þa er algildi a. oc a allum kollottom nautum. Nu er naut stangat þa skal menn till læiða oc lata sea oc ef þæim syniz at naut hafe stangat þa skal hyggia at nautum oc at hiorð þæiri er með þæim hafa genget. Oc ef æit huært naut hæfer ben a hornom. gor eða bloð eða haar þa er þætt likastr till oc bote sa er þæn fenað a æftir laghum sem aðr sæger En ef hundr bitr fenað manna eða æltir a forað. Bøte sa er hund a halft fyrsta sinni en alt iafnan siðan ef vitni ero till. En ef æigi ero loghlegh vitni till halde firir æins æiði at sinni vitand firir huæria græin þessa.

305: Nv fær alt saman hiorð oc hirðingi oc skall hirdingi vita huat af hiorðu værðr. oc bera vm bokat vitni ef han er vatbær vm þætt mall En ef vgsi stangar vgsa þæt er halfgildi En ef vgsi stangar ku þætt er algildi oll þau naut en yngri ero en þreuættar þa er algildi a þæim allum oc a allum kollottom nautum. Nv er naut stanget þa skall menn till læið oc ef þæim syniz at naut hafe stangat þa skal hyggia at nautum þæim er með hafa genget oc ef æit huært naut hæfir ben a hornom gor eða bloð eða haar þa er þæt likleghazt till oc bøte sa er þæim fenað a æftir lagum sem aðr sæghir. En ef hundr bitr fenað manna eða æltir a forað bøte sa er hund a halft fyrsta sinni en alt iafnan siðan. Ef vitni ero till eða halde firir æins æiði firir huæria græin þessa

56: Nv fær alt saman hiorð oc hirðir. þa skal hirðingi vita huat af hiorðu værðr oc bera vm bokat vitni. ef han er vatbær vm þæt mall. en ef vgsi stangar vxa. þæt er halfgildi. En ef vxi stangar ku þæt er algildi. Oll þau naut er yngri ero en þreuætr þa er algildi a oc a allum kollottom nautum. Nu er naut stangat þa skall men till læiða. Oc ef þæim syniz at naut hafe stangat þa skall hyggia at nautum oc hiorð þæiri er með | þæim hafa genget. En ef æit huært naut hæfir ben a hornom gor eða bloð eða har. þa er þæt likazt till. oc bøte sa er þæn fenað a. æftir laghum sem aðr sægir. En ef hundr biter fenað manna eða æltir a forað. bøte sa er hund a halft fyrsta sinni en alt iafnan siðan. ef vitni ero till. halde firir æin æiði at sinni vitand firir huæriu a græin þessa.

34: Nv færir alt saman hiorð oc hirðir þa skal hirðingi vita hvat af hiorðene værðr oc bera vm bokar vitni ef hann er vitnis bærir vm þat mal Ef vxi stangar uxa þat er half gildi En uxi stangar ku þat er algildi oll þau naut er eldri ero en þriu þreuetr þa er algildi a þeim ollum oc ollum kollottom navtum Nu er naut stangat þa skal menn til leiða oc ef þeim synizt at naut hafe stangat þa skal hyggia at nautum þeim eða hiorð er með þeim hefir genget oc e feitt hvært naut hefir ben a hornom gorr eða bloð eða har þa er þat liklegazt til oc bøte sa er þann fenað a eptir þui sem aðr segir En ef hundr bitr fenað manna eða elltir

firir berg bôte halft fyrsta sin en alt iamfnan siðan ef vitni ero til En ef eigi ero vitni til halldes firir eins eiði at vitend sini firir hueria grein þerssa

1640: Nv færer alt saman hiorð ok hirðir þa skal hirðingi uita huat af hiorðone uærðr oc bera um bocar uitni ef hann er uitnis bæer vm þat mal. En ef uxi stangar uxa þat er halfgilldi. en ef uxi stangar ku þat er algilldi. Oll þau naut er yngri ero en þreuetr. þa er allgilldi a þæim oc ollum collottum nautum. Nu er naut stangat. þa skal menn til læiða oc ef naut hæfir stangat. þa skal hyggia at hornum a nautum oc at hiorð þæirri er með þæim hava genget oc ef æit huært þæira hæfir gor a hornum eða bloð eða har. þa er þat likazt til. oc bôte sa er þann fenað a at logum sua sem aðr er sagt. En ef hundr biter fenað manna. eða elltir firir forað. bôte sa er hund a halft fyrsta sinni. en alt iamnan siðan ef uitni ero til En ef æigi ero logleg uitni til halldes firir æins æiði at sinni uitend eptir hueria græin þessa

En gjennomgang av lovteksten avslører i første omgang flere avvik enn de tidligere eksemplene. Setningen som begynner i tredje linje i gjengivelsen ovenfor med 'Nu er naut ...' har flere variasjoner håndskriftene imellom. 302 er alene om tillegget 'lata sea'. Dette mangler i de fleste avskriftene av Landsloven (*NGL II*, 128, note 17). Videre i setningen er 1640 alene om å utelate 'þeim synizt',² men legger rett etter til 'at hornum a nautum' der de øvrige har 'at nautum'. Det er bare dette håndskriftet og det Rindal (1981) mener er et søsterhåndskrift, AM 309 fol, som har denne varianten (*NGL II*, 128, note 19). Deretter er det samsvar mellom 302, 56 og 1640 som har tilføyd det sidestilte leddet 'oc at hiorð þeiri'. 34 har også denne tilføyelsen, men er noe forskjellig i formuleringen, 'eða hiorð'. 305 nevner ikke 'hjørð' eller andre synonymmer i tillegg til 'nautum'. Første ledd av siste setning i teksten mangler i 305, bare et 'eða' binder sammen foregående setning og neste. Semantisk kan jeg ikke se at denne setningen skiller seg fra de øvrige, siden 'eða' nettopp viser til alternativet til 'ef vitni ero til' i foregående setning, nemlig at det ikke er noe vitne til hendelsen. Dette avviket er ikke anmerket i *NGL II*, og det er derfor vanskelig å avgjøre om dette avviket bare gjelder dette håndskriftet eller om det forekommer i flere. Når det gjelder de fire øvrige håndskriftene som har det første leddet i siste setning, har 302 og 1640 tilføyd 'logleggh' foran 'vitni'. 1640 benytter avslutningsvis preposisjonen 'eptir' der de fire øvrige har 'firir'.

Den variasjon i synonymene for buskap som kom til uttrykk i titlene, er ikke til stede i lovteksten. Uttrykkene 'bu'/'bufe' blir ikke anvendt i lovteksten i det hele tatt, der blir bare 'hjørð' eller 'naut' brukt. Alle stedene i teksten der disse uttrykkene står, bortsett fra det tillegget som er nevnt i avsnittet ovenfor, er det samsvar mellom håndskriftene. Hva gjelder synonymmer for øvrig skriver 34 og 1640 'vitnis bæir', i motsetning til 'vattbær' i de øvrige.

² Ikke anmerket i *NGL II*.

Forskjellige begreper er også brukt i bestemmelsen om hunder som biter eller jager buskap enten 'a' eller 'firir forað', her benytter 34 'firir berg'.

Konklusjonen blir at også i dette kapittelet synes titlene formulert individuelt og fritt. For lovtekstens del er det ikke like entydig som i de tidligere eksemplene at teksten er gjengitt ord for ord i alle håndskriftene. Variasjonene er flere, men samtidig er det som regel mulig å gjenkjenne samme type avvik i de forskjellige håndskriftene, også de som er skrevet av forskjellige hender. Ved bruk av synonymer eller ulike begreper, eller ved tillegg av for eksempel adjektiv som 'logleg', er setningsstrukturen likevel lik i håndskriftene. Variasjonene synes derfor ikke å være en individuell og fri utforming av de setningene der de forekommer, de fremstår heller som individuelle uttrykk som skriveren har ment har vært best egnet, kanskje knyttet til lokale uttrykk i lagdømmet.

3.2.5. Eksempel 5

Eksempel nr. 5 tilsvarer kapittel 4 i Kjøpebolken (*NGL II*, 152–153). Dette kapittelet handler om innbetaling av gjeld og hvordan man går frem når man ønsker å betale gjelden. Det står også om fremgangsmåten hvis man har utestående gjeld som det ikke er vitner på.

	AM 302 fol	AM 305 fol	AM 56 qv	Holm perg 34 qv	NKS 1640 qv
211	ef sa kōmer æighi er hæimta eða hin er luka a capitulus	Vm lan fe oc dōmt fe oc allt þæt er vattar vitu	her sægir vm sokn a vita fe allu. oc huersu synia skal	Um þat fe er eigi er viðr genget	vm lan fe

Figur 5: Eksempel nr. 5, tittel nr. 211.

Ingen av titlene til dette kapittelet er særlig lange. 1640 er kortest og mest generell: 'vm lan fe', det angir tema for lovteksten, men formidler ingen spesifikke bestemmelser knyttet til lånte eiendeler eller gjeld. De øvrige formidler mer eller mindre ulike beskrivelser av kapittelets innhold. Et fellesbegrep som går igjen i fire av håndskriftene er 'fe', her i betydningen gjeld/lånt gods eller gjenstander. 1640 og 305 benytter uttrykket 'lan fe', men 305 fyller ut med flere typer 'fe'. 302 benytter ikke substantivet 'fe', men henspeler gjennom verbet 'luka' på nedbetaling av gjeld. 56 og 34 fremhever også gjeld som skyldner ikke vil vedkjenne seg, men dette uttrykkes på ulike måter: 56 med uttrykket 'synia', 34 ved 'eigi er viðr genget'. På tross av de relativt korte titlene, er det likevel liten grad av like formuleringer og begrepsbruk. Lovteksten har følgende utforming:

302: Nv er lan fe oc dōmt fe oc alt þætt fe er vitni vitu. eða sa gengr við er luka a. þa skal sua søkia sem nu er saght. Alt þætt fe er vitni vitu at æindaghat er þa skaltu sua niota vitna þinna j æindagha sem þu hæfir honom hæim stæfnt Nu kōmr sa æighi er fe skuldi taka. en sa kōmer er ræiða skal. þa skal sa bioða fe j æindaha oc spyria ef sa se nokor þær en vm se boðet við at taka með vattom oc ef sa er till þa skal þæim j hond sælia en ef sa er ængi þa skall han sæghia af sina abyrgð oc hafe sa er aðr hafðe oc abyrghez við sinum handuommom till þæss er sa kōmr æftir er a þa skal honom j hond fa Nu a maðr fe at manne þætt er æigi uitu vattar þa skal stæfna honom hæim till kuaðu oc kuæðia han fear þæss er han kræfer af honom hin skal annat tuæggia fæsta fe eða synia. En skal øyris synia oc sua sem aðr sæghir. En ef væriande vill huarke fe fæsta ne æið vinna. þa sannar han ser skuld a hende at fyrri sokn.

305: Nu er lanfe oc domt fe oc alt þæt fe er vattar vitu eða viðr genget er þa skall sua søkia sem nu er saght. En alt þætt fe er vitni væit at æindaghat er. þa skalt þu sua niota vatta þinna j æindagha sem þu hæfir honom hæim stæfnt **Nv** kōmr sa æighi er fe skuldi taka en sa kōmr er ræida skall þa skall. [þa ske* han bida fe j æindagha. oc spyria ef nokor er sa þær er vm se boðet með vattom at taka við þui fe. þa skall han þæim j hond sælia En ef ængi er þærsa þa skall han sæghia af sina abyrgð. oc hafe sa fe er aðr hafðe oc abyrghez við handvommom sinum æinum till þæss er sa kōmr æftir er a. þa skal honom j hond sælia. **Nv** a maðr fe at manne þætt er æighi vitu vattar þa skall stæfna honom hæim till kuaðu oc kræfia fiar sins þæss er han a. hin skal annat tuæggia fæsta fe sem fyr sæghir eða synia með lyritar æiði. En ef væriande vil huarke fe fæsta ne æið vinna þa sannar han ser skuld a hende með fyrri sokn.

56: Nv er lan fe oc dōmt fe oc alt þætt fe er vitni væit eða sa gengr við er luka a þa skall sua søkia sem nu er saght. Alt þætt fe er vitni væit at æindagat er þa skaltu sua niota vatta þinna i æindaga sem þu hæfir honom hæim stæfnt Nv kōmer sa æigi er fe skildi taka en sa kōmr er ræiða skall þa skall bioða fe i æindagha er nokor er sa þær er vm se boðet með vattom at taka þa skall þæim j hond sælia. En ef ængi er sa þa skall han sælia or sinni abyrgð oc hafe sa er aðr hafðe oc abyrgiz við handuommom sinu till þæss er sa kōmer æftir er a. þa skall honom i hond fa. Nv a maðr fe at manne þæt er æigi uitu vattar. þa skall stæfna honom hæim til kuaðu oc kuæðia han fear þæss er han kræfer af honom. Hin skall annat tuæggia fe fæsta eða dylia. þui at æin skall øyris synia oc sua sem aðr sægir. En ef væriande vill huarke fe fæsta ne æið vinna. þa sannar han ser skuld a hende

34: Nv er laan fe oc dōmt fe oc alt fe þat er vattar vitu eða sa gengr við er lua a þa skal suo søkia sem nu er sagt alt þat fe er vattar vitu at ein dagat er þa skalt þu suo niota vatta þina i eindaga sem þu hefir honom him stæmt **Nu** skyllidi sa koma en ef hann kōmr eigi er fe skyllidi taka en hinn kōmr er reiða skal þa skal fe bioða j eindaga ef nokorr er sa þar er vm er boðet með vattom við at taka þui fe þa skal honom i hond selia En ef engi er þa skal hann segia or sinni abyrgð oc hafe sa er aðr hafðe oc abyrgizt við handvommum sinum einum til þerss er sa kōmr eptir er a þa skal honom i hond selia Nu a maðr fe at manne þat er eigi vita vattar þa skal stamfna heim til kvoðu oc kveðia hann fiar þerss er hann krefr af honom hinn skal annat tveggia fæsta fe eða synia En ein skal øyris synia en .ii. tveggia en þrir þriggia En þo at fe se meira syni þo eigi meira en lyritar eiði En ef veriande vill huarke fe fæsta ne eið vina þa sannar hann ser skuld a hendr at fyrri sokn

1640: Nv er lan fe oc dōmt fe oc allt þat fe er vitni væit eða sa gengi við er luka a. þa skal sua luka sem nu er sagt. allt þat fe er vitni væit at æindagat var. þa skallt þu sua niota vatta i æindaga sem þu hæfir þeim stæmft Nu kōmer sa æigi er fett atte at taka en sa kōmer sem ræiða skal. þa skal bioða fe i æindaga oc vita ef sa se nokorr þarer er vm se boðet með vattum við

at taka ok þæim skal fe i hond selia. En ef engi er sa þar komm þa skal hann sæigia or sinni abyrgð. oc haue sa sem aðr hafðe oc abyrgist við handuommum sinum til þess er sa hæimtir er a. þa skal honum i hond selia. Nu a maðr fe at manne þat er eigi vitu vattar. þa skal stæfna honum hæim til kuoðu. oc krefia hann fiar þess. hinn skal annat huart fe fæsta eða synia. En ef ueriande uill huarke fe fæsta eða æið vinna þa sannar hann skuld ser a hendr at fyrir sokn

Også dette kapittelet avdekker flere avvik mellom håndskriftene. I de to første linjene i gjengivelsen ovenfor er det mest iøynefallende at uttrykkene 'vitni' og 'vattar' veksler. 302 bruker bare 'vitni', og 34 bare 'vattar'. De tre andre veksler mellom begge uttrykkene. 305 har satt adverbet 'viðr' foran 'genget er' og slutter deretter setningen der de andre fortsetter med 'luka a'. 1640 skriver 'luka' der de øvrige har 'søkia'. 34 innleder neste bestemmelse med 'Nu skyldi sa koma en ef ...' Ingen av de øvrige håndskriftene har denne innledningen, og ut fra den videre sammenhengen synes dette å være en unødvendig opplysning. 302 og 56 avslutter bestemmelsen med 'fa', de øvrige 'selia'. Neste bestemmelse, som innledes med 'Nu á maðr ...' viser mer signifikante avvik håndskriftene imellom hva gjelder beskrivelsen av fremgangsmåte hvis en skyldner nekter gjeld ved innkreving. 34 beskriver mest detaljert hvordan edsavlegging skal foregå, og 302 og 56 samsvarer i en mindre detaljert beskrivelse. 305 har knyttet fremgangsmåten inn i foregående setning, 'fæsta fe sem fyr sæghir eða synia með lyritar æiði'. 1640 mangler helt beskrivelsen av edsavleggingen.

I tillegg er det enkelttilfeller i teksten der ord eller uttrykk er utelatt, ord er stokket om eller forskjellige synonymmer er benyttet. Grunnstrukturen i setningene og formuleringene er imidlertid i hovedsak lik, men enkelte variasjoner, særlig hva gjelder beskrivelsen av fremgangsmåte ved innkreving av gjeld, er større enn i resten av kapittelet, og minner mer om variasjonene som kommer til uttrykk i kapiteltitlene. Dette kunne forklares med at lokale fremgangsmåter i de enkelte lagdømmene har kommet til uttrykk i lovteksten, men de to lovtekstene i mitt materiale som er fra samme lagdømme, 302 og 305, har to ulike formuleringer av dette forholdet. Det kan også spekuleres i om skriverne har blitt mindre aktsomme på å følge forelegget jo lenger ut i håndskriftet de har kommet, men materialet i denne undersøkelsen er for begrenset til å gi noen klare indikasjoner på det.

3.2.6. Oppsummering

I de fem eksemplene jeg har drøftet ovenfor, er det til dels markerte variasjoner i titlene både i antall ord, i forhold til hvilke forhold i lovteksten som blir referert og til dels i forhold til ordforråd. Dette gir seg også utslag på titlenes utforming. I flere av eksemplene har noen av håndskriftene relativt like titler. Lengden varierer heller ikke alltid så mye, selv om den også

kan variere sterkt, slik som i eksempel 2. Lovteksten, derimot, kontrasterer titlene ved å være svært like i setningsstruktur og oppbygning. Variasjonene her representerer først og fremst tillegg eller utelatelser av begrenset karakter, eller bruk av synonymer, slik som 'vitni'/'vattar'. Eksempelene 4 og 5 tenderer til en noe friere formulering av lovteksten, men en omstrukturering av teksten slik det er gjort i kapiteltitlene, har, med enkeltunntak, ikke blitt gjennomført i formuleringen av lovteksten.

Den påfallende likheten mellom avskriftene av lovteksten reflekterer etter mitt syn en avskrivingspraksis der forelegget har vært skrevet av med relativt stor nøyaktighet. Dermed er lovteksten i stor grad representativ for det skriftlige utgangspunktet for loven, det vil si den lovteksten som Magnus Håkonsson lot utarbeide. Kapiteltitlene, derimot, reflekterer i mindre grad et felles opphav. Ikke bare ulik bruk av begreper og uttrykk, men også formulering og valg av ulike forhold som blir nevnt i titlene, vitner om dette. Dette gjelder også ved en sammenligning mellom de tre håndskriftene skrevet av hånd a. Skriverne synes å ha stått fritt i utformingen og valg av innhold i titlene, og dette kan tolkes dit hen at titlene ikke har vært regnet som en del av den legitime lovteksten, men heller som et frittstående hjelpeverktøy. Dette utelukker naturligvis ikke at det har forekommet enkeltskrivere som har skrevet av titlene ord for ord, slik som med lovteksten. Variasjonene i disse håndskriftene, som alle er skrevet bare få tiår etter at loven ble vedtatt, er likevel så store mellom titlene at de i større grad kan knyttes til individuell formulering fremfor avskrivning av en fiksert tekst. Kapiteltitlene synes derfor å være individuelle setningskomposisjoner som skriverne har hatt frihet til å formulere mer uavhengig av forelegget enn de har hatt med lovteksten.

3.3. Fellestrekk ved kapiteltitlenes utforming

Neste skritt blir å undersøke titlenes utforming for å søke hovedtrekk som er felles for alle de fem håndskriftene. I undersøkelsen ovenfor har enkelte titler vist større likhetstrekk med hverandre enn andre, og spørsmålet blir om det er kjennetegn som er felles for disse, som for eksempel strukturell oppbygging. Felles trekk ved titler som tilhører ulike kapitler kan deretter legge grunnlag for en kategorisering av titlene.

3.3.1. Hovedtrekk

De korte titlene, slik som 56 og 34 i eksempel 1: 'um oðz manz vig capitulus', gir en generell karakteristikk av ugjerningen. Motstykket fra samme eksempel er 'ef oðr maðr brytz or

bandom oc gerer monnom nokott ilt', der tittelen er formulert som en leddsetning som mer detaljert beskriver det som er omtalt i kapittelet. Tilsvarende trekk trer frem ved undersøkelse av titlene i de andre eksemplene. I eksempel 2 har flere av titlene mange detaljer om kapittelets innhold, særlig 56, samtidig som 34 er mer generell og presiserer bare ett forhold fra lovteksten. I eksempel 3 er 34 og 1640 generelt formulert, og også i dette eksempelet har 56 en tittel med detaljerte beskrivelser av kasus. Selv titler som er tilsynelatende like lange, kan være formulert med varierende grad av detaljer, slik som i eksempel 4, der 56 og 34 angir handlingen, men 56 er mer detaljert og angir 'hundr' som subjekt for handlingen.

Et hovedtrekk som trer frem ved sammenligning av kapiteltitlene, synes derfor å være en forskjell i graden av detaljer og handlinger som blir beskrevet i tittelen. Titlene varierer fra å gi en generell beskrivelse av lovtekstens innhold, gjerne med bare ett ord, til mer detaljerte, kasuistiske beskrivelser av kapittelets emner. Den generelt beskrivende tittelen 'um oðz manz vig capitulus' i 56 og 34 tilsvarer strukturelt 34 i eksempel 3 'um lysing a iorðu capitulus'. Titlene er formet som en preposisjonsfrase med substantivfrase som utfylling. Nominalledet er generelt formulert i det at det gir en angivelse av de følgende lovbestemmelsene som kan favne flere forskjellige former for handlinger. De mest detaljerte titlene i eksempel 1 var 'ef oðr maðr brytz or bandom oc gerer monnom nokott ilt' (302) og 'Ef oðr maðr uærde manz bane eða særir mann' (1640), mens den detaljerte tittelen i eksempel 3 var 'Er jorð liggr .x. væter lysigar laus oc at konor æigu boð a iorð' (56). Titlene kjennetegnes ved at de er leddsetninger der et verbfrase, det vil si en beskrivelse av handlingen, utgjør kjernen. Preposisjonsfrase eller verbfrase kan gjenkjennes i alle titlene i håndskriftene og synes derfor å være faste konstruksjonsformer.

3.3.2. Innledende fraser

Et kjennetegn ved alle preposisjonsfrasene er at de har preposisjonen 'Um ...' som kjerne. De kasuistiske titlene innledes derimot som oftest med konjunksjon, adverb eller pronomen som 'Ef ...', 'Hversu ...' eller 'Hvat...'. I mange titler er dessuten begge konstruksjonsformene brukt i samme tittel, slik som 56 i eksempel 5: 'her sægir vm sokn a vita fe allu. oc huersu synia skal' (min understreking). De formelpregede innledningsfrasene blir med andre ord brukt enten hver for seg eller i kombinasjon. Det er derfor grunnlag for å betegne de innledende frasene som standardiserte formularer som blir utgangspunktet for tittelens setningskonstruksjon.

Flere av titlene er bygget opp som preposisjonsfraser, men er sammensatt av flere slike, som i 305, eksempel 3: *'vm lysing a iorðum oc vm umboð a soknom kuenna oc møyia'*. Denne tittelen er ikke så detaljert som de kasuistiske titlene, men nevner likevel opp flere av bestemmelsene i det følgende kapittelet. Mange titler er også sammensatt av flere leddsetninger bygget over verbfraser. En slik tittel finnes også i eksempel 3, i 56: *'Er jorð liggr .x. væter lysigar laus oc at konor æigu bod a iorð'*. Unntaksvis kan titlene være konstruert som helsetning, slik som 1640 i eksempel 2: *'Faðr oc moðr skulu giptingum raða döttra sina ef þau ero til'*.

Å formulere titlene som preposisjonsfraser innledet med 'um', eller som leddsetning med verbfraser innledet med adverb, konjunksjon eller pronomen som 'ef', 'hversu' eller 'hvat', er hovedtrekk ved utformingen av titlene. Dette kan tolkes som en norm eller formular som skriverne har forholdt seg til, samtidig som de har stått fritt i å velge hvilke handlinger, detaljer eller begreper de har ønsket innenfor rammen av normen. En norm med klare rammer for formulering av titlene kan derfor være et grunnlag for å danne kategorier som titlene kan deles inn i utfra hvilke fraser eller setningskonstruksjoner de er formulert etter.

3.3.3. 'Her hefr' og 'Her segir'

Flere av titlene innledes med frasene 'Her hefr' eller 'Her segir' for deretter å fortsette etter mønsteret som er beskrevet ovenfor. Jeg vil undersøke hvilken rolle disse har i forhold til de nevnte konstruksjonsformene. Fordelingen av antall titler som innledes slik er vist i figur 6 nedenfor, der prosenten er avrundet til nærmeste hele tall:

	AM 302 fol	AM 305 fol	AM 56 qv	Holm 34 qv	NKS 1640 qv
Her hefr	11	9	11	14	5
Her segir	59	59	46	9	37
Totalt antall titler	239	234	243	239	198
% Her segir	25	25	19	4	19

Figur 6: Figuren viser antall 'Her hefr' og 'Her segir' i de fem håndskriftene, og nederste rad viser hvor mange prosent av titlene som innledes med 'Her segir'.

'Her hefr' benyttes først og fremst i titlene som innleder bolkene, men dette er ikke gjennomført i alle håndskriftene. 302, 305 og 56 innleder alle bolkene med denne frasen, inkludert prologen, men aldri noen av enkeltkapitlene. På grunn av lakuner ved innledningen til Kristendomsbolken og Landsleiebolken har 305 ni 'Her hefr', mens 302 og 56 begge har

elleve. 34 og 1640 bruker frasen til innledning av bolkene henholdsvis syv og fem ganger. 34 innleder dessuten med denne frasen i syv av de 13 kongens arvetall i Kristendomsbolken. 34 markerer for øvrig ikke alltid når en bolk begynner, for eksempel er Odelsinnløsningsbolken ikke markert med fire-linjers initial, og det er heller ingen opplysninger i denne tittelen om en ny bolk. 1640 mangler første kapittel i Landevernsbolken, og anvender for øvrig først og fremst 'Her segir', også i titlene som innleder bolkene. Hånd a er derfor gjennomført i sin bruk av 'Her hefr' som innledning til titler som markerer en ny bolk, slik at frasen synes å være brukt bevisst som et ledd i struktureringen og organiseringen av lovteksten. 34 og 1640 bruker ikke frasen så systematisk.

Bruken av 'Her segir' er mer omfattende enn 'Her hefr' for nesten alle håndskriftene. 34 har en beskjeden bruk av frasen, bare ni tilfeller, eller fire prosent av titlene, som er færre enn antall 'Her hefr' for dette håndskriftet. Det fremgår av figur 6 at 302 og 305 har flest titler, begge 59, som innledes etter dette mønsteret, hvilket utgjør en fjerdedel av titlene. Også 56 og 1640 har en del, henholdsvis 46 og 37, det vil si nærmere en femtedel av titlene. Det må bemerkes at det sistnevnte håndskriftet har flere større lakuner. På tross av at 302 og 305 innleder med 'Her segir' i like mange titler, er det imidlertid bare ved 17 av 59 tilfeller at samme kapittel innledes med en slik tittel i begge håndskriftene. En gjennomgang av alle titlene viser at det er ingen titler der denne innledningsfrasen blir benyttet samtidig i samtlige håndskrifter, og det er bare i én tittel, nr. 184, at fire av håndskriftene innleder samme tittel på denne måten. I 14 tilfeller innledes tre av titlene til samme kapittel slik. Av disse 14 tilfellene er det bare fire som gjelder de tre AM-håndskriftene, mens det er fem tilfeller der 1640, 56 og 305 innledes likt. Det er tre tilfeller som gjelder 1640, 302 og 305, og bare to tilfeller som gjelder 1640, 302 og 56.

Der skriverne innleder tittelen med 'Her hefr . . .' eller 'Her segir ...' formuleres den videre med 'um' eller 'ef'/'huersu'-formularene. Dette vises i eksempel 4 der 302, 56 og 1640 innleder tittelen med 'her sæghir/sægir' for deretter å fortsette med henholdsvis 'ef', 'huat' og 'um'. Totalt sett er det imidlertid et flertall av titlene som etter 'Her segir' fortsetter med preposisjonsfrasen bygget på 'um'. Eksempelvis gjelder dette for 302 i 40 av 59 titler, for 305 gjelder det 36 av 59 titler. Tittelen utgjør dermed en helsetning, og tilføyelsen av verbfrasen her kan tolkes som et ønske om å konstruere en fullstendig setning. Dette kan imidlertid ikke forklare at frasen også innleder de kasuistisk formulerte titlene, som allerede inneholder en verbfrase.

Det er vanskelig å se et fast mønster i bruken av 'Her segir'. Tendensen for enkelte av håndskriftene er at frasen brukes mest i de første bolkene, for deretter å benyttes sjeldnere

etter hvert. For eksempel har 305 denne innledningen i nesten alle titlene i Tingfarerbolken og Kristendomsbolken – her er det bare titlene til kongens arvetall og ombudsmennenes eder som ikke innledes slik – mens den siste bolken, Tyvebolken, ikke har noen titler med 'her segir'. Det manglende samsvaret håndskriftene imellom gjør at frasen i hovedsak fremstår som et innledningsformular som skriveren tilsynelatende har brukt fritt, uavhengig av titlenes innhold for øvrig. I en videre kategorisering av titlene velger jeg derfor å ta utgangspunkt i den frasen som følger etter dette innledningsformularet, slik at også titlene som begynner med 'Her segir' deles inn etter innledningene 'um' eller 'ef'/'huersu'/'huat'.

3.3.4. 'Capitulus'

Et annet uttrykk som benyttes i flere av titlene, er 'Capitulus' (n) eller 'Capitulum' (a). Uttrykket er som regel plassert sist i kapittel-tittelen, men er i 302, 305 og 56 også benyttet initielt ved innledningen til bolkene, som for eksempel tittel 2 i 305: 'Her hæfr þingfara bolk oc sæghir i fyrsta kapitulo vm næfnd till loghþingis oc ner loghþingi skall vera. Capitulum primum'. Spesielt for nettopp denne tittelen er at uttrykket benyttes to ganger, både i den innledende 'her sæghir'-frasen, og avslutningsvis, der henvisningen til 'første kapittel' gjentas. En slik nummerering av kapitlene forekommer bare i denne tittelen. Det er for øvrig et mønster at AM-håndskriftene innleder bolkene med henvisning til 'fyrsta kapitulo'. Fordelingen for øvrig vises i figuren nedenfor:

	AM 302 fol	AM 305 fol	AM 56 qv	Holm 34 qv	NKS 1640 qv
Antall	43	15	34	101	3
Totalt antall titler	239	234	243	239	198
% Capitulus	18	6	14	42	2

Figur 7: Figuren viser antall 'Capitulus' i de fem håndskriftene, og nederste rad viser hvor stor prosentandel av titlene dette utgjør.

Mens AM-håndskriftene har en moderat bruk av uttrykket, er det ofte brukt i 34. I dette håndskriftet står uttrykket alltid etterstilt. I de tre tilfellene der 1640 benytter 'Capitulus', står det alltid foranstilt i forbindelse med den innledende frasen 'Her segir'. To av de tre tilfellene er ved innledning til bolker (titlene 92 og 123), mens det tredje tilfellet er en vanlig tittel (nr. 233), i formuleringen: 'I þessum capitulum sægir vm ...' AM-håndskriftene bruker uttrykket bare innledningsvis i tittelen ved første kapittel i bolkene, de andre gangene står det etterstilt,

slik det alltid gjør i 34. Bruk av uttrykket 'fyrsta capitulum' innledningsvis i tittelen synes derfor å ha vært brukt bevisst ved innledning til bolkene av hånd a.

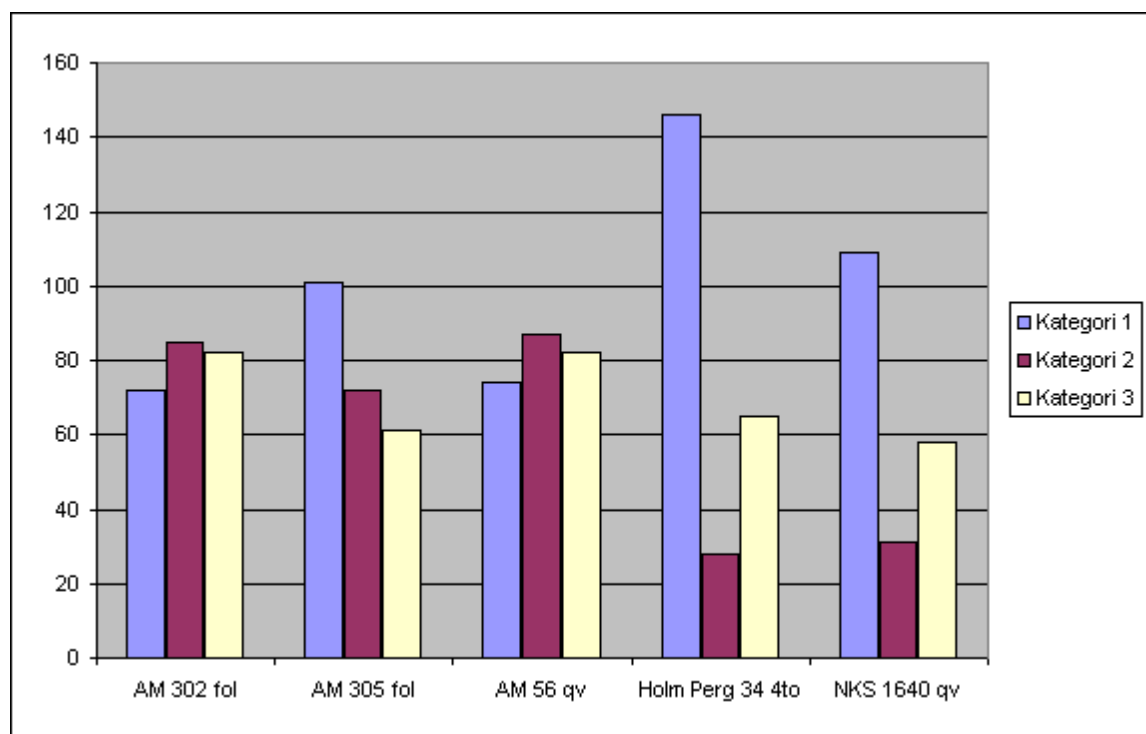
Når det gjelder det etterstilte 'Capitulus', er det som med 'Her hefr' og 'Her segir' ikke umiddelbart mulig å registrere en systematikk eller en idé som kan ligge til grunn for når uttrykket blir brukt og når det ikke blir brukt. Det mest iøynefallende er den omfattende bruken i 34 mot den mer moderate bruken i 302, 305 og 56, og mot 1640, der det ikke brukes etterstilt i det hele tatt. Med unntak av det ene eksempelet i tittel nr. 2 i 305, ser det ikke ut til å være benyttet for å nummerere, og dermed strukturere, rekkefølgen av kapitlene. I den videre kategoriseringen vil jeg derfor også for dette uttrykkets del se bort fra bruken av 'capitulus'. Jeg vil imidlertid komme tilbake til problemstillingen i kapittel 5.

3.3.5. Kategorisering av kapiteltitlene

Som undersøkelsen så langt viser, har samme kapiteltitler fått ulik utforming i de fem håndskriftene, men det er mulig å identifisere faste rammer som er brukt for å konstruere og forme tittelen. Undersøkelsen har vist at de generelt beskrivende titlene er konstruert som preposisjonsfraser bygget opp etter kjernen 'um', uten verbal, mens de detaljerte, kasuistiske er leddsetninger med en verbfrase, og de kan innledes med adverb, konjunksjon eller pronomeren som 'ef', 'hversu' eller 'hvat'. Flere titler er dessuten sammensatt av flere ledd, der begge konstruksjonsformene er brukt. Analysen av konstruksjonsform gir grunnlag for å dele titlene inn i tre kategorier. De generelle preposisjonsfrasene utgjør en egen kategori, kategori 1 (K1), der også de som er sammensatt av flere preposisjonsfraser hører hjemme. I kategori 2 (K2) har jeg plassert de titlene som er sammensatt av både et setningsledd innledet med 'um' og et kasuistisk setningsledd innledet med adverb, konjunksjon eller pronomeren. Disse titlene gjengir ofte flere av rettsreglene i kapitlene, men ikke alltid. Kategori 3 (K3) består av de titlene jeg vil betegne som rent kasuistiske leddsetninger med en verbfrase, og også her kan titlene bestå av enten ett eller være sammensatt av flere kasuistiske ledd.

Ved å definere kategorier etter de tre konstruksjonsformene (1) preposisjonsfrase, (2) preposisjonsfrase og leddsetning med verbfrase eller (3) leddsetning med verbfrase, kan samtlige titler i de fem håndskriftene plasseres i en av disse tre kategoriene. Frekvensen av kategoriene i hvert håndskrift fremgår i figur 8 nedenfor.

	Kategori 1	Kategori 2	Kategori 3	Totalt
AM 302 fol	72	85	82	239
AM 305 fol	101	72	61	234
AM 56 qv	74	87	82	243
Holm Perg 34 4to	146	28	65	239
NKS 1640 qv	109	31	58	198

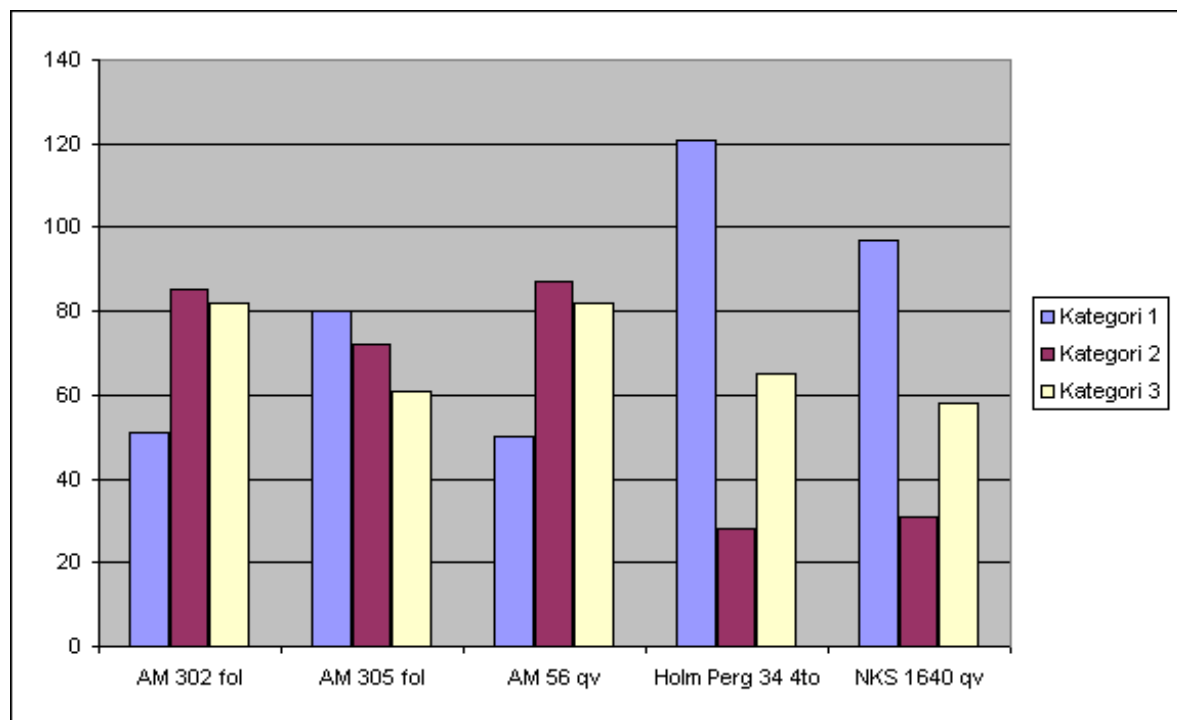

Figur 8: Tabellen og det tilhørende søylediagrammet angir fordelingen av de tre kategoriene i de fem håndskriftene med arvetallene inkludert.

Figuren viser at bruken av de ulike formene varierer fra håndskrift til håndskrift. Særlig 34, men også 1640, formulerer i signifikant grad et flertall av sine titler som preposisjonsfraser med 'um' som kjerne, og det er mer enn dobbelt så mange K1-titler som K3-titler. Det er få K2-titler, hvilket betyr at skriverne av disse to håndskriftene har valgt å forholde seg til enten en generell formulering eller en kasuistisk. Kombinasjonen, K2, har ikke vært vanlig. 1640 har imidlertid en lakune der de øvrige håndskriftene refererer de 13 arvetallene knyttet til kongerekken og edene som skal sverges ved innsetting av en ny konge. Disse titlene har for de øvrige håndskriftenes vedkommende gjennomgående K1-titler, slik at lakunen i 1640 gir et misforhold mellom håndskriftene vedrørende andelen K1-titler. Taranger (1915) har i sin oversettelse ikke regnet disse som selvstendige kapiteltitler overhodet, og har regnet de 13 titlene som undertitler. At hånd a har gjennomført et innledende 'Her segir' i alle titlene i Kristendomsbolken i 305 unntatt ved nettopp kongens arvetall og dessuten innsettingsedene,

peker mot at heller ikke han har vurdert disse som selvstendige kapitler, men har regnet dem som underordnede sekvenser av den større enheten 'ærfda tall'. Det samme forholdet gjelder oppramsingen av arvetallene i Arvebolken, som bare angir 'første arvetall', 'andre arvetall' og så videre. Disse titlene kan derfor regnes som en form for nummerering av en rekke bestemmelser som står i et kronologisk avhengighetsforhold og til sammen utgjør et kapittel, og ikke som selvstendige kapitler hver for seg. Hvis jeg korrigerer tabellen over titlene for de to rekkene av arvetall, blir oversikten som følger:

	Kategori 1	Kategori 2	Kategori 3	Sum
AM 302 fol	51	85	82	218
AM 305 fol	80	72	61	213
AM 56 qv	50	87	82	219
Holm Perg 34 4to	121	28	65	214
NKS 1640 qv	97	31	58	186

Figur 9: Søylen angir her fordelingen av de tre kategoriene etter at arvetallene er tatt ut.

I denne oversikten blir det synliggjort at 34 og 1640 etter korrigeringen av arvetallene fortsatt har en markert overvekt av K1-titler, mens 302, 305 og 56 får en signifikant endring i forholdet mellom de tre kategoriene. Titlene som er knyttet til oppramsing av arvetallene,

utgjorde mer enn en tredjedel av K1-titlene i 302 og 56, og K1-titler er etter korrigeringen bare benyttet i noe over en femtedel av titlene.

Også andelen K2-titler varierer mellom de fem håndskriftene. I 34 utgjør denne kategorien litt over en tidel av titlene, mens 302 og 56 har over en tredel av titlene konstruert på denne måten. K2 er dermed den minste kategorien i 34 og 1640, mens den er den største i 302 og 56.

Det er også variasjon i bruken av K3-titler, men ikke i like signifikant grad som for de to andre kategoriene. 305 har nærmest like stor andel K3-titler som 34 og 1640, mens 302 og 56 har en noe høyere frekvens.

Søylediagrammet viser at kategorifordelingen for 302 og 56 er tilnærmet like. Analysen av titlene under punkt 3.2. viste imidlertid at samme titler i disse to håndskriftene ikke nødvendigvis er formulert etter samme kategori. I eksempel 1 er tittelen formulert etter henholdsvis K3 og K1, i eksempel 2 er de formulert etter K1 og K2, i eksempel 3 etter K1 og K3, i eksempel 4 etter K3 og K3 og i eksempel 5 etter K3 og K2. Det betyr at hånd a, som har skrevet både 302 og 56, har valgt samme kategori for samme tittel i bare ett av de fem eksemplene. Fem eksempler er imidlertid et lite materiale å trekke konklusjoner ut ifra, og jeg vil derfor undersøke nærmere kategorifordelingen for hver bolk i de to håndskriftene. Figur 10 viser alle titlene inkludert arvetallene.

AM 302 fol

	Kategori 1	Kategori 2	Kategori 3	Totalt
Prolog	0	0	1	1
Tingfarebolken	3	4	2	9
Kristendomsbolken	20	1	0	21
Utfarerbolken	3	11	4	18
Mannhelgebolken	4	15	11	30
Kvinnebolken	1	4	1	6
Arvetallene	16	4	11	31
Odelsinnløsningsbolken	2	8	6	16
Landsleigebolken	10	32	21	63
Kjøpebolken	5	8	15	28
Tyvebolken	6	1	9	16
Sum	72	85	82	239
Prosentfordeling pr kategori	30	36	34	100

AM 56 4to

	Kategori 1	Kategori 2	Kategori 3	Totalt
Prolog	0	0	1	1
Tingfarebolken	2	3	4	9
Kristendomsbolken	17	3	2	22
Utfarerbolken	5	9	4	18
Mannhelgebolken	6	13	11	30
Kvinnebolken	0	1	5	6
Arvetallene	17	4	10	31
Odelsinnløsningsbolken	6	5	6	17
Landsleigebolken	12	36	16	64
Kjøpebolken	3	11	15	29
Tyvebolken	5	2	9	16
Sum	74	87	82	243
Prosentfordeling pr kategori	30	36	34	100

Figur 10: De to tabellene viser kategoriene fordelt på bolker i 302 og 56.

Oversikten synes i utgangspunktet å vise at hånd a har fulgt et likt mønster ved valg av konstruksjonsform i 302 og 56, selv om det er få tilfeller der antallet er eksakt det samme. En nærmere undersøkelse peker imidlertid mot noe annet. Titlene i en av bolkene, Mannhelgebolken med 30 kapitler, viser at av titlene i K1 er det av henholdsvis 4 og 6 titler bare i to tilfeller at samme kapittel har en tittel i denne kategorien. Av de henholdsvis 15 og 13 titlene i K2 er det ni kapitler som har titler som samsvarer i denne kategorien, og for de 11 titlene i K3 som begge håndskriftene har, er det samsvar i 7 tilfeller. Av 30 titler er det med andre ord samsvar i konstruksjonsform i 18 tilfeller, mens 12 har avvikende form. Dette tenderer i retning av at hånd a, som har skrevet begge håndskriftene, har variert bruken av formuleringskategorier håndskriftene imellom, selv om det totale antallet i hver kategori gir inntrykk av å ha samsvar i bruk av kategorier. Bildet av et fast mønster for bruk av de ulike kategoriene som søylediagrammet i figur 9 gir, er dermed ikke entydig.

Hvis man ser alle titlene i de fem håndskriftene under ett, er hovedtendensen at de tre AM-håndskriftene har en jevnere fordeling av de tre kategoriene enn 34 og 1640, som utmerker seg med en stor andel K1-titler og tilsvarende færre K2-titler. Det er ikke nødvendigvis overraskende, siden disse tre håndskriftene er skrevet av samme hånd. Som analysen under punkt 3.2. ovenfor indikerer, er titlene likevel ikke like hverandre ord for ord selv om de er formulert etter samme prinsipper. Hånd a har heller ikke brukt samme kategori

på samme tittel innbyrdes i håndskriftene, selv om håndskriftene totalt sett har en relativt lik fordeling av kategorier. Dette kan peke mot at konstruksjonsformene, som her av meg er definert som kategorier, har vært regnet som aksepterte eller anerkjente rammer som skriverne forholdt seg til, og at skriverne også har stått fritt i valg av kategori. Kategoriene kan regnes som en norm eller tradisjon for utarbeidelse av lovbøker, samtidig med at innholdet innenfor disse rammene ikke har vært underlagt samme føringer. Spørsmålet om måten skriveren har formulert seg på kan knyttes til et individuelt uttrykk for en fase i skriftkulturen, blir derfor aktualisert. I forhold til 34 og 1640 er reduksjonen av K1-titler og nesten tilsvarende økning i K2-titler i AM-håndskriftene påfallende.

De tre håndskriftene av hånd a skiller seg derfor som gruppe fra 34 og 1640, men 305 i noe mindre grad. Det er først og fremst fordelingen av K1- og K2-titler som avviker fra 34 og 1640.

3.3.6. Oppsummering

Undersøkelsen viser at det er en sammenheng mellom graden av detaljer som beskrives i tittelen og hvordan den er formulert. Titlene som beskriver innholdet med generelle uttrykk, er formulert som en preposisjonsfrase med 'um' som kjerne. De mer detaljerte og kasuistisk beskrivende titlene er formulert som leddsetninger med en verbfrase, og de er oftest innledet med adverb, konjunksjon eller pronomen, som 'ef', 'hversu' eller 'hvat'. Konstruksjonen av titlene gir grunnlag for å dele titlene inn i tre kategorier, én for preposisjonsfrasene, én for de kasuistiske leddsetningene, og én der begge konstruksjonsformene er brukt i samme tittel. Bruken av de ulike kategoriene varierer stort mellom enkelte av håndskriftene. En hovedtendens er at 34 og 1640 har et visst samsvar i fordelingen av kategorier, og at 302, 305 og 56 har et visst samsvar. Men også for håndskriftene med en relativt lik fordeling av kategorier er det innbyrdes ikke alltid samsvar i kategorivalg for de enkelte titlene. Alle titlene i de fem håndskriftene er formulert etter kriteriene til de tre kategoriene, men den innbyrdes fordelingen dem imellom er signifikant forskjellige fra håndskrift til håndskrift. Dette peker igjen mot at skriverne har formulert titlene fritt, men innenfor standardiserte rammer for konstruksjon av titlene. Hvilken ramme, eller kategori, som er valgt, synes å ha vært gjenstand for et individuelt valg fra skriverens side, og undersøkelsen av fordelingen av kategorier understøtter dermed mine konklusjoner fra punkt 3.2.

Inndelingen i kategorier og påvisning av en standardisering i formuleringen av titlene er viktige funn som jeg vil benytte i den videre diskusjonen. For å tilnærme meg en forståelse

av skriverens valg, vil det neste skrittet bli å diskutere variasjonene opp mot de faktorene i skriftkulturen som jeg har nevnt under punkt 2.2.2. I neste kapittel vil jeg diskutere om trekk fra muntlig tradering, fra normene i den allerede etablerte skriftradisjonen og fra det innovative grepet ved å mangfoldiggjøre samme tekst, kan settes opp mot de tre kategoriene som forklaringsmodeller for kapitteltitlenes utforming og variasjon.

4. Forklaringsmodeller for kapitteltitlenes utforming og variasjon

4.1. Innledende betraktninger

En forutsetning for at hypotesen om variasjoner som gjenspeilinger av ulike stadier i litterariseringsprosessen kan sannsynliggjøres, er at struktur og innhold er variabler som kan måles mot de sentrale faktorene i skriftkulturen som muntlig tradering, eksisterende skriftradisjon og den nye lovtekstens egen autoritet. De tre kategoriene jeg har definert i foregående kapittel er en systematisering av struktur og innhold som det med andre ord må være mulig å identifisere innenfor rammen av de nevnte faktorene, slik at grad av samsvar eller avvik i mitt materiale kan vise hvilken av disse faktorene som har påvirket skriverne i størst grad. Jeg har argumentert for at produksjon av en lik lovtekst var et nytt, innovativt grep i skriftkulturen som kan ha påvirket og endret eksisterende normer og tradisjoner. Først og fremst mener jeg at en reproduksjon av loven har gitt innholdet i seg selv en større autoritet, og at mangfoldiggjøringen og distribusjonen til et større antall personer har skapt nye behov knyttet til privat stillelesing av lovteksten. Kriteriet for lovtekstens autoritet knyttet til formuleringen av kapitteltitlene vil i denne sammenheng være i hvilken grad lovteksten har gitt føringer for formuleringen av tittelen, og hvor bevisste skriverne har vært lovteksten. I dette kapitlet vil jeg derfor først drøfte de to faktorene som har dannet grunnlaget for den allerede eksisterende skriftkulturen, det vil si muntlig tradering og eksisterende skriftradisjon. Deretter vil jeg relatere titlene til lovteksten for å klargjøre i hvilken grad skrift refererer til skrift.

4.2. Muntlig tradering

Forestillingen om at muntlig tradering har vært utgangspunktet for blant annet de nedskrevne lovene og diktene fra 1200- og 1300-tallet, har stått sterkt i norsk forskning. Rudolf Keyser regnet de gamle diktene som ”overlevert muntlig uforandret fra Slægt til Slægt,” (Keyser, 1866, 4). Sagaenes beskrivelser av kongenes lovgivning og en organisert tingordning fra 900-tallet der en lovsigemann fremser lovene på lagtingene, har befestet forestillingen om at det ligger en muntlig tradisjon også bak lovene, og at de dermed er gamle. Blant annet Absalon Taranger mente at lovsigemennene sørget for lovenes overlevering fra slekt til slekt (Taranger, 1898, 41).

Synet knyttet til muntlig tradering gjenspeiles også i dagens forskning (Eithun m.fl., 1994, 7; Hagland og Sandnes, 1994, XIX; Helle, 2001, 30; Nedkvitne, 2004, 81). Dette er for en stor del basert på det som regnes som muntlige trekk i lovtekstene. For eksempel er frasene 'Um ...' og 'Ef ...' betegnet som muntlige uttrykksmåter, og de er derfor regnet som spor etter den muntlige tradering som lovene ble formidlet gjennom i tiden før latinsk skrift ble tatt i bruk i Norge (Helle, 2001, 30). Helle refererer blant annet til den stadige innledningen 'Nu ef ...' i lovtekstene og til formuleringen i kapittel nr. 314 fra *Den eldre Gulatingslova* (Eithun m.fl. 1994) der 'Atle talde firi', som tegn på den muntlige overleveringskulturen fra tiden før lovene ble skrevet ned (Helle, 2001, 39).

Også formelpregede fraser og allitterasjon i det skriftlige materialet er fremhevet som en overlevering fra muntlig tradering (Taranger, 1898, 4; Helle, 2001, 40; se også Foley, 1985). Dette skulle være til hjelp for lettere å huske lovteksten under muntlig fremføring, og slike hjelpemidler peker således mot et eldre lag i lovteksten. Grøtvedt har påpekt en rekke eksempler på allitterasjon i L som etter hans mening bærer preg av en muntlig opprinnelse, slik som 'frials ok fulltiða', 'vattar vitni' og 'stund ok stað', og viser til eksempler der hele setningsstrukturen ofte er påvirket av de allittererende uttrykkene: 'standa skulu soknir i silldfiski' (Grøtvedt, 1939, 12). Etter Grøtvedts mening har retterbøter og kristenretter et sterkt preg av det han kaller en lærdere stil og med bruk av lærde lånord, først og fremst hentet fra kirkelig vokabular, mens L har få fremmedord og et mer tradisjonsbundet uttrykkssett (Grøtvedt, 1939, 13). Helle har imidlertid påpekt at allittererende rettsuttrykk er vanligere i yngre enn i eldre nordiske lovtekster, særlig i kirkelig påvirkede lovtekster (2001, 40). Nils Jörgensens studie av de eldre nordiske landskapslovene avdekker at lovtekstene er preget av å være produsert i et skriftmiljø, de er reproduert uten kontakt med mottaker. Tekstene synes heller å være påtenkt en lesekyndig fagjurist (Jørgensen, 1987, 167). Det betyr at han ikke finner noe muntlig opphav til lovtekstene. Marit Christoffersen har problematisert begrepet *muntlighet* og utfordringene knyttet til å bruke begrepet vitenskapelig. *Muntlighet* blir for vagt så lenge begrepet ikke kan baseres på syntaktiske konstruksjoner som skiller seg fra skriftspråklige (Christoffersen, 1993, 12). Slike perspektiver viser at det må knyttes varsomhet til kategoriske slutninger om hva *muntlighet* innebærer og, ikke minst, hva som skiller det fra *skriftlighet*.

Christoffersen tror at en undersøkelse av blant annet brevmateriale kan gi noen svar. Michael T. Clanchy har undersøkt nettopp et slikt materiale fra engelsk middelalder. Han mener at en skriftlig tekst ble formulert slik man ville uttrykt seg muntlig til et publikum. Presentasjonen var viktig, siden både den som leste høyt og tilhørerne måtte forstå innholdet.

Dette innebar at en fremføring av samme semantiske innhold kunne variere fra gang til gang (Clanchy, 1993, 265). En slik muntlig formuleringsteknikk var derfor en del av skriftkulturen som vedvarte helt frem til trykkpressen ble introdusert på slutten av 1400-tallet (Clanchy, 1993, 265). I overgangen fra et samfunn med en muntlig formidlingskultur til et samfunn der man også formidlet seg gjennom skrift, ble vanene fra det muntlige overført til det skriftlige (Clanchy, 1993, 260). Et eksempel er diplomenes innledende 'Öllum mönnum þeim sem þetta bref sjá eða heyra', som kan gjenfinnes i de engelske charters med 'all who shall hear and see this charter' og derfra spores tilbake til det latinske 'legere aut audire', her i betydningen 'lese eller høre', brukt i skrifter tilkjent Augustin (Green, 1994, 29). En skriftlig tekst ble regnet som en muntlig ytring, og dermed formulert slik man ville uttalt den verbalt i en gitt kontekst. Dokumentene ble for eksempel aldri tid- eller stedfestet, siden hvert dokument ble regnet som en individuell ytring der og da (Clanchy, 1993, 295). Forståelsen av teksten som en individuell, muntlig ytring åpnet derfor for at en tekst kunne omformuleres ved avskrivning og skriveren kunne formulere og tilpasse teksten til det publikum som skulle høre på opplesningen. Dette endret seg imidlertid etter hvert som forståelsen av skriftens ulike funksjoner endret seg. Clanchy påpeker hvordan skriftlige formuleringer påvirket av muntlig tale gradvis utviklet seg til å bli standardiserte måter å formulere seg på (Clanchy, 1993, 253–254). Det ble ikke slutt på høytlesning, men visse utsagn ble standardisert i det de ble fiksert i skrift, og dermed gjort uavhengig av den konteksten de ble fremført i. Skriftradisjonen utgjorde dermed en symbiose av muntlighet og lånte, tilpassede skriftlige normer. Det antatt muntlige trekket 'Nu ef ...' som er gjennomgående særlig i lovmaterialet, kan derfor sees i lys av denne symbiosen, og lik 'Öllum mönnum ...' være en i utgangspunktet muntlig formulering som siden har blitt en normert formulering i skriftradisjonen. Slike formularer kan derfor ikke brukes som et argument for lovenes alder, men gjenspeiler snarere aspekter ved skriftkulturen i den samtiden da teksten ble skrevet ned. Både en muntlig formulert tittel i K1 og en tittel i K3 kan således være et uttrykk for hvordan skriveren ønsket å uttrykke seg idet han skrev tittelen ned. Som Eithun m.fl. har påpekt, er uttrykket *lögmaðr* ikke nevnt i 137 (1994, 8). Den omtalte Atle i kapittel nr. 314 i 137 kan med andre ord vel så gjerne ha vært en samtidig lovsigemann som har lest høyt for tingmennene fra et dokument på den tiden da loven ble skrevet ned på 1200-tallet.

Diskusjonen ovenfor viser at muntlig og skriftlig tradering og kommunikasjon har operert side om side. Rouse og Rouse (1981, 207) har imidlertid vist at strukturering av teksten og visuelle hjelpemidler som initialer og kapitteltitler er en innovasjon innen skriftkulturen hvis utvikling eskalerte i løpet av 1100-tallet som et resultat av en økt

skriftproduksjon der flere fikk tilgang til skriftlige tekster og flere kunne lese disse tekstene. Kapitteltitler har tilfredsstilt et nytt behov, der privat stillelesning og skriftens nye funksjoner skapte behov for hjelpemidler for lettere å finne frem i teksten. Eksempelvis er *Hákonarbók*, den islandske lovboken fra begynnelsen av 1270-tallet, helt uten kapitteltitler, noe som kan være et argument for at dette var en lovbok som nettopp skulle leses høyt. Kapitteltitler i lovbøkene er derfor ikke et resultat eller bevis for høytlesning på lagtingene, og er heller ikke et argument for lovenes høye alder. De er snarere et resultat av den prosessen som en stadig mer omfattende bruk av skrift førte med seg. Det er derfor vanskelig å argumentere for at skriftradisjonen knyttet til organisering av lovstoffet i bolker, kapitler, initialer og kapitteltitler har et utspring i den muntlige traderingen av lovstoff fra gammel tid. Det kan eventuelt brukes som argument for å forklare hvorfor det er vanskelig å spore et felles opphav til flere av kapitteltitlene, av den grunn at opphavet, den lovboken som Magnus Håkonsson i henhold til lovteksten selv lot lese på tingene, kanskje ikke har hatt kapitteltitler, siden den skulle leses høyt. En slik problemstilling blir hypotetisk, og kan ikke forklare at noen enkelttitler er nærmest identiske i alle håndskriftene, for eksempel tittel nr. 82, som lyder: 302: 'vm þa menn er ganga vboðdet i samkundir'; 305: 'vm þa menn er vboðet ganga i samkund'; 56: 'vm þa menn sem ganga i samkundir manna vboðet'; 34: 'Um þa menn er ganga j samkundir manna ok sitia slimusetre þar'; 1640: 'Vm menn þa sem ganga i samkundir manna uboðet'. I dette tilfellet er titlene så like at et felles, skriftlig opphav synes åpenbart.

Nettopp i lys av den generelle utviklingen i europeisk skriftproduksjon fra 1100-tallet av, er det grunn til å spørre om den økende bruken av kapitteltitler har utviklet seg etter mønster av utenlandske lovbøker, og at de derfor har skriftlige forbilder. I den etter hvert etablerte skriftkulturen på 1100- og 1200-tallet der impulsene fra europeisk litteratur påvirket den norske, ble norske tekster påvirket av sine utenlandske forbilder. Den muntlige traderingen er derfor etter min vurdering ikke en plausibel forklaring på variasjonene i kapitteltitlene, men kan snarere ha dannet et bakteppe for den store aksepten av variasjonene.

4.3. Skriftradisjonen

Fra 1000-tallet ble Norge en del av det europeiske kulturfellesskapet gjennom kristningen, og tekster med det latinske alfabet og skriftspråk ble tatt i bruk. Når den eldre skriftradisjonen i Norge skal belyses, er det derfor naturlig først å se på trekk ved de utenlandske lovbøkene som kan ha påvirket den norske skriftkulturen.

Den første kompilasjonen av kirkelige rettsregler ble samlet under den gregorianske kirkereformen rundt 1070 under pavens ledelse. Lovarbeid og utvikling av lovbøker basert på romersk rett fikk deretter en oppblomstring i Europa utover på 1100-tallet, med et særlig utspring ved universitetet i Bologna. Her studerte blant annet Gratian, og hans *Concordia discordantium canonum*, senere kjent som *Decretum*, fra rundt midten av 1100-tallet, fikk stor innflytelse på lovarbeidet ellers i Europa. Mange nordmenn utdannet seg også i lovarbeid ved lærestedene i Europa. Øystein Erlendsson studerte kanonisk rett ved St. Victor i Paris, og på 1200-tallet studerte blant annet Jon Raude, som ble erkebiskop i 1268, kansleren Tore Håkonsson, Audun Hugleiksson og Bjarne Lodinsson i Bologna.

En av grunnene til at *Decretum* fikk en slik sentral posisjon, var lovsamlingens systematiske organisering og sammenstilling av ulike, ofte motstridende rettsregler fra Bibelen, kirkefedre og pavelige dekreter. Et tungt lovstoff ble dermed mer tydelig og tilgjengelig. Lovsamlingen består av tre deler, som igjen er delt opp i mindre *distinctiones* (del I og del III) og *causae* (del II). *Decretum* ble et anvendelig og funksjonelt redskap i lovarbeidet. Under den norske lovrevisjonen i 1160–70-årene har trolig denne og andre utenlandske lovbøker inspirert utformingen av den nye lovsamlingen, *Gullfjær*, som befant seg i Nidaros hos erkebiskopen (Iversen, 2002, 55).

Før dette var andre *canones*-samlinger i bruk, blant annet ved erkebispesetet i Lund. *Consuetudines Lundenses*, rettsregler for kannikene ved erkebispesetet i Lund, var i bruk her i perioden 1123–1145. Disse var basert på *Consuetudines Marbacenses*, en samling av Augustins regler, fra klosteret Marbach i Alsace (Buus, 1978, 11). De norske bispesetene var underlagt Lund fra 1103/1104 og frem til erkebispesetet i Nidaros ble etablert i 1152/1153, og *Canones Nidrosienses*, eller det norske provinsialstatutt, ble skrevet få tiår etter etableringen av Nidaros erkebispesete, trolig av erkebiskop Øystein (Skånland, 1969, 176). Også i Norge ble det med andre ord skrevet lovtekster på latin. I *Canones Nidrosienses* kan påvirkning fra kanonisk rett spores (Iversen, 1997, 70), og både romersk og kanonisk rett har hatt innflytelse på de norske landskapslovene (Iversen, 2000, 63). Når innholdet fra europeisk kanonisk rett fikk innflytelse på norsk lovgivning, er det også grunn til å spørre om den skriftlige utformingen av de latinske lovbøkene har dannet forbilde for utformingen av norske lovbøker. Jeg vil derfor undersøke titlene i utgaver av *Consuetudines Lundenses* og *Decretum* for å se om disse også er formulert i henhold til kriteriene for kategoriene ovenfor.

En restituert utgave av *Consuetudines Lundenses* etter et håndskrift fra 1173 har 35 titler (Buus, 1978, 6–7). Første kapittel innledes med 'In primis qualiter ...' (norsk: Først det som ...). 21 titler innledes med preposisjonen 'de' (norsk: om, 'um'), 10 titler innledes med

'qui'/'quo'/'quod'/'quomodo' (norsk: hva/hvordan/hvorfor, 'hvat'/hversu'), én tittel med 'qualiter' (norsk: det som), én tittel med 'ut' (norsk: hvordan) og én tittel med 'pro' (norsk: for). Mange av titlene avsluttes med 'Capitulum', deretter et romertall som angir kapittelets nummer. Ofte står bare romertallet, ikke 'Capitulum'.

I *Decretum*-utgaven *Corpus iuris canonici* (Richter og Friedberg, 1959) er en ofte tilbakevendende overskrift: 'De eodem' (norsk: Om det samme). Titlene i del II er formulert som for eksempel 'finita vii causa incipit viii causa' (norsk: syvende sak er slutt, åttende sak begynner)³, ved neste kapittel er tittelen 'finita viii causa incipit ix causa' og så videre. Sistnevnte type titler er strukturerende ved at de deler teksten inn i kapitler, og leseren kan gå direkte til den saken han ønsker å lese, men de er lite informative om innholdet for øvrig. Titlene kan minne om kapitlene i L knyttet til arvetallene som ble diskutert under punkt 3.3.5.

Eksempelene ovenfor viser at kapitteltitlene i latinske lovsamlinger er bygget opp rundt de samme innledende frasene som titlene i L. Blant titlene i *Decretum* kan kriteriene for alle kategoriene slik de er definert ovenfor under punkt 3.3.5. identifiseres. Dette peker mot at en skriftnorm fra latinske lovbøker er adaptert i norske lovbøker. Jörgensens studie av de nordiske landskapslovene underbygger dette. Han finner flere likhetstrekk mellom germansk og romersk lovgivning og nordisk lovgivning, og han mener blant annet at de kasuistiske 'ef'-bestemmelsene har sitt opphav i 'si'-bestemmelsene innen romersk lovspråk (Jörgensen, 1987, 23). Det er derfor grunn til å undersøke utformingen av kapitteltitlene i en av landskapslovene som et eksempel fra skriftradisjonen i Norge før L ble utarbeidet. Det samlede bevarte materialet viser at det har vært en aktiv skriftproduksjon i Norge fra annen halvdel av 1100-tallet. Det bør derfor ikke være grunn til å tvile på at skrivermiljøet i Norge rundt 1300 var tuftet på etablerte og vel innarbeidede skriftradisjoner innen lovarbeid som Håkon Håkonsson, og senere Magnus Håkonsson, kunne bygge videre på i sine lovrevisjoner. L har videreført bestemmelser fra både Gulatingsloven og Frostatingsloven. Jeg vil nedenfor undersøke om tendensen til formulering innenfor en normert ramme kan ha vist seg allerede på det tidspunktet da den eldre Gulatingsloven ble skrevet ned og som senere har blitt videreført i L.

4.3.1. Kategorisering av titler i den eldre Gulatingsloven

Lovhåndskriftet *DonVar 137 qv* (137) er datert til ca. 1250, og er neppe skrevet senere enn 1267, da Magnus Håkonsson reviderte Gulatingsloven. Enkelte språkdrag peker mot

³ Min oversettelse.

nordvestlandsk målform, og håndskriftet er sannsynligvis skrevet i Bergen (Eithun m.fl., 1994, 18–19). Mange av lovbestemmelsene har trolig høy alder, blant annet Olavsteksten og Magnusteksten, i tillegg refererer enkelte bestemmelser til konger som regjerte både på 1000-tallet og 1100-tallet. Fragmentene AM 315 e fol, AM 315 f fol, AM 468 c 12' og NRA 1B, som er datert til fra slutten av 1100-tallet til første halvdel av 1200-tallet (Eithun m.fl., 1994, 13–16), inneholder dessuten mange av de samme bestemmelsene som 137. Nedskrivningen av lovboken rundt 1250 gjør at skriftradisjonen som eksisterte på dette tidspunktet kan ha blitt reflektert i utformingen av teksten, også i kapitteltitlene.

Preposisjonsfrasen med 'um' som kjerne blir brukt også i 137. Noen få titler er mer detaljerte og kasuistiske, slik som for eksempel tittel nr. 276: 'Hvessu maðr skal oðals iorð sína selía', og tittel nr. 302: 'Ef maðr leypr af skipi utan leyuís styri mannz'. Ut fra oversikten over kapitteltitlene i *Den eldre Gulatingslova* (Eithun m.fl., 1994, 198–206) kan man med et raskt overblikk konstatere at den generelt beskrivende preposisjonsfrasen er den vanligste måten å formulere kapitteltitlene på. Jeg har kategorisert titlene etter samme prinsipper som titlene i L, og fordelingen av kategorier fremgår i figur 11 nedenfor:

	Kategori 1	Kategori 2	Kategori 3	Sum titler
DonVar 137 qv	240	2	78	320
Prosentandel	75 %	1 %	24 %	100 %

Figur 11: Figuren viser fordelingen av kategorier i 137, både antall og prosentandel.

Av de 320 titlene i 137 har jeg notert 240 titler i K1, 4 i K2 og 78 i K3. Det er liten bruk av K2-titler, og omfattende bruk av K1-titler, som utgjør 75 prosent av titlene, hvilket er en større andel enn i håndskriftene av L, selv i 34, der K1-titlene utgjør 61 prosent. Av titlene i K1 er bare 10 av de 240 titlene i denne kategorien sammensatt av mer enn ett ledd, og da aldri mer enn to ledd. Av titlene i K2 og K3 er ingen sammensatt av flere ledd. Den begrensede informasjonen i titlene, men likevel omfattende bruken av K1, kan indikere at titlene er skrevet inn som følge av en norm og tradisjon.

Ikke alle 'um'-titlene informerer om den påfølgende lovtekstens innhold i særlig detaljert grad. Titlene til de fire kapitlene nr. 229–232 lyder i rekkefølge: 'Her skyrír um saker', 'Enn um saker', 'Enn um saker', 'Enn um saker'. I disse tilfellene gir ikke titlene særlig informasjon om kapitlenes innhold, det angis svært generelt, og det angis ikke hva som egentlig skiller innholdet i de respektive kapitlene. Titlene bidrar til en strukturering og et skille mellom ulike rettstilfeller, men gir liten informasjon om innholdet, slik heller ikke

Decretums 'causae' gjorde. For en eventuell høytlesning av loven kan disse titlene ha liten funksjonell nytte, og bare begrenset nytte for en person som leser innenat og leter etter et spesielt rettslig forhold.

Noen titler refererer til den kongen som har stått for nyordningen. Slike titler gjenspeiler dermed ikke noe av innholdet i det hele tatt. Dette gjelder særlig kristenretten, der både Magnustekst og Olavstekst er nedskrevet. For eksempel kan titlene 'báðer Olafr oc Magnus' (kapittel 20) og 'Magnus tok ór sumt' (kapittel 21) gi en pekepinn om lovbestemmelsenes hjemmelsmenn, men ikke noe om innholdet, og en lagmann som leter etter en spesiell bestemmelse, må lese gjennom kapittelet for å avgjøre om han har funnet den rette. Andre titler refererer direkte til en retterbot som er gitt av en angitt konge. Å referere til autoriteter som opphavet til en tekst var imidlertid vanlig på 1100-tallet da organisering av tekster i kapitler med titler ble stadig mer utbredt (Hamesse, 1997, 107). Det var dessuten ved hjelp av henvisninger til autoritetene bak de kanoniske bestemmelsene at Gratian systematiserte lovstoffet i *Decretum*.

Den relativt gjennomførte bruken av preposisjonsfrasen innledet med 'um' med et påfølgende generelt uttrykk, synes derfor å vitne om en etablert tradisjon for bruk av denne frasen innen produksjon av lovbøkene. Det betyr at skriverne av L har basert seg på en tradisjon innen lovproduksjonen når de har valgt denne konstruksjonen til titlene. I denne forbindelse vil jeg påpeke at de nevnte fragmentene av Gulatingsloven, som også er gjengitt i *Den eldre Gulatingslova*, for en stor del ikke har kapitteltitler i det hele tatt. Dette kan peke mot et stadium i skriftkulturen og tradisjonen knyttet til skriving av lovene der titler til kapitlene ennå ikke var en innarbeidet norm og der de tekstene som ble skrevet ikke var så omfattende og lange at behovet for titler var til stede.

Graden av detaljer i titlene og prinsippene for formuleringene i kategorier er til stede også i 137 og synes dermed å være videreført i L. En sammenligning mellom 137 og de fem håndskriftene av L viser imidlertid en vesentlig endring i bruken av de tre kategoriene. K2 er anvendt hyppigere i de fem håndskriftene, særlig i 302, 305 og 56, enn i 137, og selv substantivfrasene som utfyller preposisjonsfrasen til titlene i K1, er i L mer informative hva gjelder innhold og tema i lovteksten. Det er dessuten flere K1-titler i håndskriftene av L som er sammensatt av flere preposisjonsfraser, det vil si at de refererer, om enn generelt, til flere forhold i det kommende kapittelet. Andelen K3-titler i 137 er imidlertid såpass høy, 24 prosent, at den ligger på samme nivå som andelen K3-titler i 305 og 34, med henholdsvis 26 prosent og 27 prosent. De latinske lovtekstene jeg har undersøkt ovenfor har da også en stor del K3-titler, og også disse må regnes som en komposisjonsform som var etablert i

skriftkulturen rundt 1250, selv om den ikke ble brukt like hyppig som K1. Det er på den annen side grunn å påpeke at de fleste K3-titlene i 137 synes å forekomme i grupper, for eksempel er det blant de 21 titlene fra nr. 153 til nr. 173 13 K3-titler, som utgjør 62 prosent av denne gruppen og blant de 15 titlene fra nr. 171 til nr. 185 er det 11 K3-titler, det vil si 73 prosent, på tross av at titlene som tilhører denne kategorien utgjør 24 prosent av titlene totalt. Dette kan være et resultat av at 137 har hatt flere ulike forelegg der K3-titler har vært mer fremtredende i enkelte forelegg enn andre.

Etter min mening viser undersøkelsen av titlene i 137 at det eksisterte en tradisjon i skriftkulturen der kapitteltitlene ble formulert innenfor rammen av faste formularer før L ble utarbeidet. Utgangspunktet for etableringen av denne skriftradisjonen i Norge synes å ha vært latinske lovtekster som har tilflytt Norge som følge av utbyggingen av kirkeorganisasjonen. Preposisjonsfrasen synes mest etablert, og selv om jeg har undersøkt kun ett håndskrift fra tiden før L ble skrevet, er det etter min vurdering grunn til å anta at K1-titler er en konstruksjonsform med klart rotfeste i den eksisterende skriftradisjonen, nettopp fordi den er så dominerende i eldre latinske håndskrifter, så vel som i 137 fra 1250.

4.4. Titlene formulert i relasjon til lovteksten

Jeg har argumentert for at L representerte en innovasjon innen håndskriftkulturen. Med innovasjon mener jeg her det prinsippet at loven skulle skrives av tilnærmet ord for ord i et stort antall eksemplarer. Det ble etablert en organisert avskrivning av lovboken, slik at flere personer måtte forholde seg til en lik tekst. Det skriftlige forelegget var dermed gitt en autoritet som skriverne måtte forholde seg til på en annen måte enn som et muntlig, fluktuerende utsagn. En viktig forutsetning som må innfris for å underbygge min hypotese er at lovtekstens nye autoritet gjenspeiles ved at den har fått gjennomslag og gitt føringer for den delen av lovboken der skriveren sto friere til å formulere seg, nemlig i titlene. Lovteksten blir dermed forelegg for tittelen, slik at lovtekstens autoritative innhold gjennom avskrivning også har forplantet seg til titlene. Ved hjelp av de eksemplene som jeg tidligere har drøftet i kapittel 3.2.1. vil jeg derfor sammenligne lovteksten med de respektive titlene, med særlig vekt på begrepsbruk og setningskonstruksjoner. Med gjengivelse av lovteksten mener jeg at både ordforråd og setningskonstruksjon er hentet fra lovteksten, slik at en omformulering med synonyme uttrykk og setningskonstruksjoner ikke kan kalles en direkte gjengivelse.

4.4.1. Eksempel 1

I eksempel 1 lyder vilkåret i lovteksten: 'Nu verðr maðr sua oðr at hann bryzt or bondum oc verðr mannz bane'. Etter dette følger rettsbestemmelsen, det vil si hvordan drapet skal bøtes. Avslutningsvis innledes også en rettsregel: 'ef oðr maðr særir man ...', med tilhørende bøtesatser. 56 og 34 har titler i K1: 'Um oðz manz vig'. Uttrykket 'vig' betyr drap, men også strid og hærflokk (*Norrøn ordbok*, 4. utg., 2004). Utfra lovtekstens innhold er det imidlertid ikke tvil om at betydningen her er drap. Uttrykket 'vig' er derimot ikke brukt i lovteksten, hverken i 56, 34 eller i de øvrige. I eldre lovmateriale finnes det imidlertid titler med dette uttrykket, og i 137 benyttes 'vig' i flere titler. Særlig må merkes tittel nr. 164: 'Um oðz manz vig', men også titlene nr. 154, 167 og 168 med 'um flox vig'. Dette kan peke mot en normering, her i betydningen standardiserte formularer der visse uttrykk og begreper blir en norm innen den skriftlige utarbeidelsen av lovene. Titlene i 56 og 34 kan derfor være formulert utfra en eksisterende norm, siden den tilhørende lovteksten og de uttrykk som benyttes der ikke har hatt betydning for valg av uttrykk i tittelen. Lovteksten er forøvrig ikke den samme i tittel nr. 164 i 137 som i dette eksempelet. Det andre forholdet som blir omtalt i teksten, om å såre en annen, blir ikke dekket av denne tittelen.

Tittelen i 305 tilhører også K1, men er sammensatt av tre likestilte ledd. I tillegg til 'oðz manz vig' er det lagt til 'oc band oc abyrgð a honom'. Utgangspunktet for tittelen er den samme preposisjonsfrasen som i 56 og 34. Tillegget 'band' refererer til lovtekstens 'bryzt or bandom', uten at et verbal er lagt til som kan sette 'band' inn i en klarere sammenheng. Det neste leddet, 'abyrgð a honom', viser til lovtekstens bestemmelse om hvordan man frir seg fra ansvaret for den gale. Nettopp uttrykket 'ábyrgð' blir også brukt i teksten. Tittelen i 305 refererer med andre ord til begreper fra lovteksten, men uten en klar, kasuistisk sammenheng, siden skriveren opererer innenfor rammen av den generelle preposisjonsfrasen.

Titlene i 302 og 1640 tilhører K3, og innledes på samme måte: 'ef oðr maðr ...'. Deretter formuleres titlene på ulike måter, men sammenlignet med lovteksten synes det klart at titlene i sin kasuistiske beskrivelse gjentar uttrykk fra lovteksten. 302s 'ef oðr maðr bryzt or bondum' refererer direkte til første del av vilkåret i lovteksten. Neste ledd, 'gerer nokot illt', kan sies å favne både drap og skade på annen mann, og favner dermed også den siste rettsregelen i kapittelet, 'Ef maðr særir manne', men uten å benytte uttrykkene fra lovteksten. Det har for øvrig 1640 gjort. Tittelen her refererer til to vilkår kasuistisk, 'verðr manz bane' og 'særir mann'. Begge disse uttrykkene gjenfinnes i lovteksten ordrett.

Oppsummerende viser sammenligningen mellom titlene og lovteksten i eksempel 1 en tendens til at titlene i K3 i større grad gjengir en ordlyd som er hentet fra lovteksten enn det

titlene i K1 gjør, som på sin side benytter et uttrykk, 'vig', som ikke står i lovteksten i det hele tatt.

4.4.2. Eksempel 2

Første setning i lovteksten lyder: 'Faðer oc møðer skulu raða giptingum döttra sina ef þau ero til'. Deretter følger en rekke bestemmelsene knyttet til inngåelse av giftermål. Ingen av titlene i eksempel 2 er K1-titler, men alle, så nær som den i 1640, kan plasseres i K2. Siste ord i 302 har riktignok vært vanskelig å tyde på grunn av at skriften nærmest er forsvunnet. Jeg har imidlertid tolket dette til å være et verbal. Etter å ha poengtert at en ny bolk begynner, refererer 302 til første kapittel og bestemmelsene om 'skildagha kono' og 'þæss er fæxx'. Uttrykket 'skildagha' forekommer ikke i lovteksten, men refererer til de mange betingelsene som gjennomgås i kapittelet. 305 formulerer rundelig 'huersu þær skal loghlegha gera', hvilket kan referere til samtlige av bestemmelsene i lovteksten, men fremhever i tillegg hvem som er rette 'giftingar maðr'. Dette henspeiler på den innledende setningen. Detaljer om de videre bestemmelsene er ikke med. 34 innleder også tittelen generelt med 'vm gipting', og fremhever deretter bare bestemmelsen om 'huat heiman skal gefa i klæðom'. Dette refererer direkte til bestemmelsen 'Eigi skall j klæðom meira heima gefazt með kono en þriðjungr'. Tittelen i 56 skiller seg vesentlig fra de øvrige med sin lengde og oppramsing av flere av forholdene som blir omtalt i kapittelet. Det ser derfor ut som om skriveren har forholdt seg tettere til kapittelets innhold enn hva de andre titlene reflekterer.

De øvrige håndskriftene viser ulik grad av referanser til innholdet i lovteksten. Gjennom 'um'-formuleringer blir to ulike forhold fremhevet i AM 302 og AM 305, mens AM 56 refererer til hele syv forhold i teksten.

Tittelen i 1640 skiller seg fra de øvrige gjennom formuleringen av en helsetning og som dermed plasseres i K3, selv om den ikke innledes med konjunksjon eller pronomen. Sammenlignet med lovtekstens innledning er den helt identisk, ord for ord. Tittelen gjengir med andre ord første setning i lovteksten helt ordrett. De etterfølgende bestemmelsene er ikke referert eller markert i tittelen.

4.4.3. Eksempel 3

Kapittelet i eksempel 3 er kort og inneholder bare to bestemmelser, det ene knyttet til lysing av jord og det andre om hva som skal gjøres hvis enke eller mø har lovbud på jord. Første

setning lyder slik: 'Nu liggr iord .x. uætr oc þar er eigi lysing a.' Håndskriftene 302, 305, 34 og 1640 har K1-titler, og alle fire refererer til første rettsregel med 'vm lysing av iorðu'. 302 og 305 trekker også frem neste bestemmelse, der særlig 305 refererer sentrale trekk som 'umboð' og 'soknom kuenna oc møyia'. Titlene gir en bedre referanse til kapittelets innhold enn 34 og 1640, men 302 referer ikke til kvinner, og 305 bruker synonymer om kvinner, men lovtekstens 'ekkjá' blir ikke referert. 56 har en K3-tittel bestående av to ledd som i første ledd lyder 'Er iorð liggr .x. væter lysigar laus ...'. En sammenligning med lovteksten viser at denne tittelen gjengir første delen av lovteksten, som der er formulert som en helsetning, omformet til en leddsetning. Neste bestemmelse i lovteksten er 'Nu a ækkia eða mæ r boð a iorðu ...'. Tittelen i 56 gjengir dette med '... oc at konor æigu boð a iorð'. Også i dette tilfellet er første del av lovteksten i en lettere omformet versjon gjengitt i tittelen. Den direkte gjengivelsen av lovteksten i 56 tyder på at det er lovteksten som har vært referanse og utgangspunkt for skriverens valg av form og innhold i denne K3-tittelen, mens for 302 og 305 er enkeltbegreper trukket ut og omformet i tittelen til en forenklet informasjon om de to bestemmelsene innenfor K1-tittelens rammer.

4.4.4. Eksempel 4

Lovtekstens innledes: 'Nu færir alt saman hjorð oc hirðir þa skal hirðingi vita hvat af hiorðene værðr oc bera vm bokar vitni ...'. Bare 1640 har en K1-tittel, 'her sægir vm hirððinga ok hiorð'. Dette refererer til det samme begrepsparet i lovtekstens første setning, uten å sette det inn i noen konkret sammenheng. 305 har en K2-tittel, mens 302, 56 og 34 har K3-titler. Det kasusførende verbet 'stangaz' er angitt i alle de fire håndskriftene, tilknyttet synonymene 'hiorð' (305), 'bu fe' (302), 'naut' (56) og 'bu' (34). Vedrørende begrepsparet 'hiorð' og 'hirðinga' som blir brukt i lovtekstens første bestemmelse, gjengir 305 og 1640 disse uttrykkene, mens 302 gjengir bare 'hirðingi'. Uttrykket 'bufe' blir ikke brukt i teksten overhodet, bare 'naut'. Dette blir i lovteksten bare benyttet i den andre bestemmelsen. 56 og 34 trekker også frem 'bitr/biztaz', mens 302 og 305 viser til gjeterens plikt, henholdsvis 'bera vitni vm' og 'vitnis burd'.

I eksempel 4 har ingen av håndskriftene en tittel som samsvarer ord for ord med første linje i kapittelet. Den mest detaljerte beskrivelsen er gitt i 302. Det er ikke en ordrett gjengivelse av lovtekstens første rettsregel, men gjengir likevel essensen av denne.

4.4.5. Eksempel 5

Kapittelet innledes med: 'Nu er lan fe oc dømt fe oc alt þat fe er vattar/vitni vitu ...'. Dette eksempelet har bare én K1-tittel, 'vm lan fe' i 1640. Den korte, generelle tittelen gjengir bare den første utfyllende substantivfrasen. Eksempel 5 er hentet fra Kjøpebolken, der Rindal har studert kapiteltitlene i alle håndskriftene som overleverte Eidsivating-redaksjonen. I AM 309 fol, søsterhåndskriftet til 1640, lyder samme tittel 'vm lan fe ok vm dømt fe'. Dette håndskriftet er datert til ca. 1325 (Rindal, 1981, 7). Tittelen her gjengir med andre ord de to første utfyllende substantivfrasene i lovteksten. Hånd c har for øvrig brukt samme ordlyd i tittel nr. 179 (nr. 39 i Landsleiebolken, *NGL* II), som også handler om bortlånt eller bortleid gods. I sistnevnte tilfelle innledes kapittelet kasuistisk 'Nu ef maðr ler grip sinn ...'.

305, 56 og 34 har alle titler i K2. 305 gjengir nærmest ordrett første ledd i kapittelets første setning, men innledet med 'um': 'Vm lan fe oc dømt fe oc alt þæt er vattar vitu'. 34 refererer først bare til 'fe', men former tittelen som en negasjon: '... er eigi er viðr genget'. Det må påpekes at bare 305 har ordlyden 'viðr genget' i lovteksten, de øvrige, inkludert 34, har ordlyden 'gengr við'. 56 refererer til 'sokn a vita fe allu' og deretter til hvordan man går frem hvis man nekter å påta seg gjeld ('synia'). 34 og 56 har derfor begge en referanse til siste del av kapittelet, om hvordan man går frem når man ikke vil vedgå gjeld.

Bare 302 har formulert en ren K3-tittel. To forhold blir nevnt, men ikke den første bestemmelsen. Bestemmelsen som i gjengivelsen under punkt 3.2.5. ovenfor begynner sist i annen linje, begynner: 'Nu kømr sa æighi er fe skuldi taka.' Dette forholdet kan gjenkjennes i tittelens 'ef sa kømer æighi er hæimta ...'. Neste ledd i tittelen henspeiler derimot på andre ledd i første setning i teksten, 'eða sa gengr við er luka a'.

I dette eksempelet er det 305 med en K2-tittel som nærmest ord for ord gjengir første ledd i første setning, men også 302 benytter uttrykk fra lovteksten. Det sistnevnte håndskriftet er for øvrig det eneste der begrepet 'fe' ikke benyttes i tittelen.

Undersøkelsen av de fem eksemplene viser en tendens til at kasuistiske titler, det vil si K3-titler i større grad gjengir vilkårsleddet i den påfølgende rettsregelen, selv om det ikke er entydig i alle eksemplene. Som kasuistisk formulert tittel ligger det naturligvis implisitt at den handlingen som blir behandlet i rettsregelen er referert i en nærmest likelydende form i tittelen. Når jeg mener at lovteksten har fungert som forelegg, sikter jeg imidlertid til at deler av selve setningskonstruksjonen og vokabularet i vilkårsdelen så å si er kopiert i tittelen, og at eksemplene ovenfor viser en tendens til at K3-titlene og det kasuistiske leddet i K2-titlene har en større grad av gjengivelse av lovteksten enn K1-titlene. Det begrensede utvalget gjør

imidlertid at det ikke kan trekkes klarere slutninger utfra ovenstående analyse. Andelen K3-titler er dessuten lavt i de utvalgte fem titlene sammenlignet med andelen K3-titler i håndskriftene som helhet. Jeg ønsker derfor å teste ut relasjonen mellom K3-titler og lovteksten på et noe større materiale, og vil undersøke de 25 første K3-titlene i ett av håndskriftene, 34, for å se om tendensen vil gi seg utslag i et klarere mønster.

4.4.6. Kategori 3-titlene i 34

34 har 62 K3-titler, som er flere enn 305 og 1640 med henholdsvis 61 og 58 K3-titler, men færre enn 302 og 56 med 82 slike titler hver. 34 er likevel det håndskriftet med lavest andel K3-titler, 27 prosent.

Jeg har begrenset meg til å gjengi de første 25 K3-titler i 34 i oversikten nedenfor sammen med begynnelsen av den påfølgende rettsregelen. Tittelen er uthevet av meg i halvfet skrift.

- Tittel nr. 11: **'Ner eigi skal stefna til logmanz Capitulus'**
'A þessom tímvm lkal eigi til logmanz stæfna ...'
- Tittel nr. 30: **'huat konor skulu ærfa eptir konung capitulus'**
'Ef dotter eða lonar dotter fyltir eða móðer eða þær konor ...'
- Tittel nr. 37: **'Ef skip fyrnast i heraðe Capitulus'**
'Nv foker lkip fyrnlku þa ...'
- Tittel nr. 48: **'Ef maðr løypr af skipi Capitulus'**
'Nv huerfir styri maðr skipi a leið með konunge ok løypr maðr af skipi ...'
- Tittel nr. 52: **'Ef maðr kaupir af raans monnom'**
'Nv fara þeir er heriat hafa firir land fram ok kaupir maðr af þeim ...'
- Tittel nr. 60: **'hueriu maðr er sæckr er hann sæler frialsan mann capitulus'**
'Ef maðr sæler frialsan mann af lande sæckr við ...'
- Tittel nr. 61: **'Ef maðr hysir vtlægan mann eða foðer'**
'En ef maðr hysir eða hæimar vtlægan mann eter ok drekkir með honom ...'
- Tittel nr. 62: **'huerir eptir skulu renna er maðr er hogvin aþingi capitulus'**
'En ef maðr værðr hogvinn a þingi þa skulu aller eptir renna ...'
- Tittel nr. 64: **'Ef manne er kend bana sok vm mann'**
'Sa skal vera bane er nauistar menn bere vitni um ...'
- Tittel nr. 71: **'huerir taka skulu mannz bana'**
'Svo er ok mælt ok staðfastlega tekitt vm allt landet at ef maðr drepr mann eða veitir þar ...'
- Tittel nr. 72: **'Með hueriu mote ranger domer ma gerazt'**
'Nv af þui at suo vattar logbok viðá at vm þa menn sem til repsingar hafa gortt þa ...'

- Tittel nr. 73: **'Ef bærst i gríða stoðum Capitulus'**
'Ef menn beriazt i læiðangrs færð með konunge eða a þingum eða stefnum ...'
- Tittel nr. 74: **'huat taka ma hæst firir hogg'**
'Ef maðr bindr frialsan mann at osyniu giallde ...'
Rettsregel nr. 2 i samme kapittel: 'En ef maðr lystr einn mann i hofuð eit hogg eða ...'
- Tittel nr. 77: **'Ef hestr eða ross bitr mann'**
'Nv er þiorr i vxna tale þar til ...'
Rettsregel nr. 2 i samme kapittel: 'En ef hestr eða ross bitr mann eða ...'
- Tittel nr. 86: **'Ef kona eða mærgiptizt otan rað giptingar mannz'**
'En ef kona giptizt otan rað foður sins eða broðor eða moðor eða þess er giptingar maðr retrr er ...'
- Tittel nr. 90: **'Ef kona lægzt með manne'**
'Nv ef kona lægzt með manne vnndir bonda sin ...'
- Tittel nr. 106: **'Ef maðr veger mann til arfs'**
'So er mæltt ef maðr værðr firir þeirri villu at hann vegr mann til arfs þa ...'
- Tittel nr. 108: **'Ef erfingi er eigi til arfs'**
'Hveruitna þar sem maðr andazt ok er eigi erfingi i naud til at kalla ...'
- Tittel nr. 113: **'Hvar arf skal sækia Capitulus'**
'Arf skal sækia i þui fylki sem arfr er daen ...'
- Tittel nr. 114: **'huersu mann skal sækia or arfe'**
'Nv siter maðr iarfe ok læggr dom firir en annar kallazt til komen þa skal hann ...'
- Tittel nr. 116: **'hvert maðr er arfgengr'**
'Nv læikr atueim tungum huart maðr er arfgengr ...'
- Tittel nr. 120: **'Ef maðr fører fram omaga'**
'Ef maðr fører fram þann omaga er hann er skylldr til ...'
- Tittel nr. 126: **'Ef maðr vill oðals iorð sina selia'**
'Ef maðr uill oðals iorð sina selia þa ...'
- Tittel nr. 128: **'huerssu menn skulum kononge varom oðoll bioða'**
'Svo skulum uer kononge varom oðol sin bioða ef ...'
- Tittel nr. 129: **'huerssu ver skulum konom iorð bioða'**
'Svo skulu konor karl monum iorð bioða þær ...'

Selv om det finnes eksempler der tittelen ikke direkte gjenspeiler første del av det påfølgende kapittelet, slik som for eksempel titlene nr. 30, 72 og 74, er det et stort antall titler som har fullt samsvar med den påfølgende lovteksten, som for eksempel i titlene nr. 90, 120 og 126. Det er dessuten mange av titlene som inneholder samme uttrykk og begreper som lovteksten, selv om de er omstrukturert i tittelen, slik som titlene nr. 11, 60 og 62. Det er med andre ord en direkte sammenheng mellom tittel og tekst som etter min mening viser at skriveren har vært seg bevisst lovtekstens ordlyd idet han skulle formulere tittelen. Flere titler gjengir et vilkår som kommer lenger ned i lovteksten, men også ord for ord, slik som titlene nr. 48 og

77. Dette kan peke mot at de store avvikene fra lovteksten som kom til uttrykk i eksemplene 4 og 5, snarere var unntak enn en hovedtendens.

Tendensen til at tittelen i K3 i større grad gjengir ordlyden i lovteksten i de fem eksemplene ovenfor, er etter min vurdering styrket etter undersøkelsen av K3-titler i 34. K3-titler gjengir lovteksten mer direkte enn K1-titler. Skrift refererer på denne måten indirekte til skrift ved at det er lovteksten som har gitt føringen for formuleringen av tittelen. Teksten har fungert som forelegg for tittelens utforming. Mens K1-titlene gjerne angir et mer overordnet, generelt begrep innenfor preposisjonsfrasens ramme, refererer K3-titlene vilkåret eller kasusdelen i lovteksten, og benytter i større grad vokabularet som brukes i lovteksten. Det må imidlertid ikke tolkes slik at en K1-tittel ikke refererer til lovteksten. Selv om lovteksten gjengis mer direkte i K3-titlene, er det åpenbart at K1- og K2-titlene i flere tilfeller også gjør det. I eksempel 5 er for eksempel tittelen i 305 identisk med den innledende linjen i lovteksten. Også i eksempel 2, der 34 innleder med 'um gipting ...', synes det klart at 34 gir mer informasjon om kapittelets innhold enn 1640, som med sin kasuistiske form bare refererer til første setning i kapitlet. En slik ordrett gjengivelse viser at den innledende lovteksten har gitt direkte føring for tittelens ordlyd – tittelen er et sitat av lovteksten. Formuleringen ekskluderer imidlertid de øvrige rettsreglene i kapitlet, som ikke kan rommes i denne tittelen. Selv om 'um gipting ...' i 34 har generell betydning, er tittelen toleddet, ved at et kasuistisk ledd følger preposisjonsfrasen, 'um gipting og huat hæiman skal gefa i klæðom'. Tittelen er dermed mer funksjonell og anvendelig som verktøy for å finne frem i lovteksten. Som K2-tittel favner den generelt alle rettsreglene i kapitlet gjennom preposisjonsfrasen, samtidig som én er trukket frem. Også AM-håndskriftene har K2-titler til dette kapitlet, og gjengir flere av enkeltreglene, særlig 56. Titlene er for det meste sammensatt av kasuistiske ledd, men de skiller seg fra 1640 ved at flere av bestemmelsene er gjengitt. Titlene vil dermed tilfredsstillende et behov hos leseren ved at de gjengir mer av kapittelets innhold. En referanse i tittelen til flere av rettsreglene er derfor også en indikasjon på at skriveren har forholdt seg til lovteksten på en mer direkte måte enn om bare én av rettsreglene har blitt referert til. Skriveren har vært seg bevisst ikke bare lovtekstens ordlyd, men lovtekstens innhold. På denne måten blir titlene mer funksjonelle. Leserens behov for lett å finne frem i teksten, blir bedre ivaretatt jo flere rettsregler som blir referert i tittelen. Fra et funksjonelt perspektiv er det derfor grunn til å undersøke forholdet mellom titler som bare refererer til én rettsregel og titler som refererer til to eller flere rettsregler.

4.4.7. Kapitteltitlene formulert ut ifra funksjon

Ikke bare K2-titler har referanse til mer enn én rettsregel. Også K1- og K3-titler i samtlige håndskrifter er sammensatt av henholdsvis flere preposisjonsfraser og flere leddsetninger med verbfraser. Det betyr at titler i også disse kategoriene har en større funksjonell verdi for leseren ved å referere til flere rettsforhold i det påfølgende kapittelet. Forholdet mellom antall titler som bare refererer til én rettsregel i kapittelet og antall titler som refererer til flere rettsregler er derfor en viktig variabel for å angi skriverens forståelse av titlenes funksjonelle verdi. I figur 12 nedenfor vises en oversikt der alle titlene er fordelt i forhold til om de refererer til én rettsregel eller til to eller flere rettsregler. Titler med én rettsregel har jeg benevnt a-titler, mens titler med to eller flere rettsregler er benevnt b-titler.

Kategori 1	AM 302 fol	AM 305 fol	AM 56 qv	Holm 34 qv	NKS 1640 qv
1a	22	35	21	88	73
1b	29	45	29	33	24
Sum kat. 1	51	80	50	121	97
% én rettsregel (a)	43	44	42	73	75

Kategori 2	AM 302 fol	AM 305 fol	AM 56 qv	Holm 34 qv	NKS 1640 qv
2a	21	22	23	24	14
2b	68	49	63	4	16
Sum kat. 2	89	71	86	28	30
% én rettsregel (a)	24	31	27	86	47

Kategori 3	AM 302 fol	AM 305 fol	AM 56 qv	Holm 34 qv	NKS 1640 qv
3a	40	38	45	56	47
3b	40	22	37	6	12
Sum kat. 3	80	60	82	62	59
% én rettsregel (a)	50	63	55	90	80

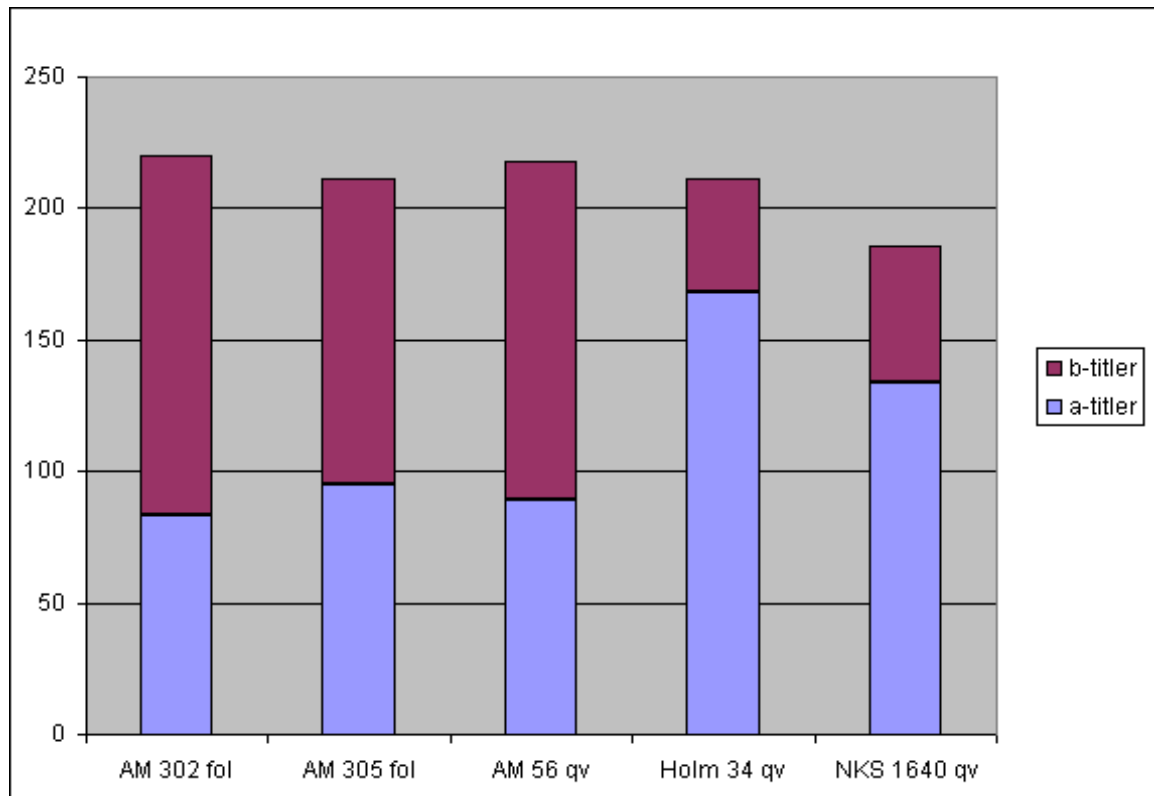
Figur 12: Figuren viser fordelingen av a- og b-titler i de tre kategoriene. For hver kategori er også prosentandelen av én rettsregel, det vil si a-titler, angitt.

Oversikten viser at 34 og 1640 ikke bare har en markant større andel titler i K1, men at tre fjerdedeler av disse refererer til bare én rettsregel i tittelen. Også for K3-titlene har disse to håndskriftene en høy andel a-titler. Det er derimot større avvik mellom dem hva gjelder K2-titler, der 34 har en prosentandel a-titler som er i tråd med mønsteret for de andre kategoriene i dette håndskriftet, mens 1640 avviker fra sitt mønster ved at noe mindre enn halvparten av K2-titlene er a-titler.

De tre AM-håndskriftene har i utgangspunktet færre K1-titler, og av disse inneholder noe under halvparten referanse til bare én rettsregel. Selv 305, som har en relativt høy andel K1-titler i forhold til 302 og 56, har en fordeling mellom 1a og 1b som prosentvis samsvarer med tilsvarende fordeling hos 302 og 56. For K3-titlenes del skiller 305 seg mer ut, med 63 prosent a-titler, men her har 302 og 56 en nærmest jevn fordeling mellom a- og b-titler. Fordelingen av K2-titler viser en annen tendens, der andel a-titler varierer mellom 24 prosent og 31 prosent. Her må imidlertid K2-tittelens generelle karakter tas i betraktning, idet titlene i denne kategorien i utgangspunktet er sammensatt av to ledd, og det er naturlig at hver av dem referer til forskjellige forhold. Derfor er fordelingen mellom 2a og 2b særlig interessant i 34, der 86 prosent av disse sammensatte titlene likevel bare refererer til én rettsbestemmelse. En stor del av K2-titlene i 34 er konstruert som for eksempel tittel nr. 91: 'Um þat er meinleikj sundrar samvist'. Preposisjonsfrasen viser her ikke direkte til et rettslig forhold i kapittelet, men peker frem mot neste ledd i tittelen, slik at 'þat' blir subjekt for andreleddet i tittelen, der et kasus er beskrevet. En slik K2-tittel fremstår mer som en teknisk konstruksjon av to former for setningsstruktur enn som et funksjonelt hjelpemiddel, idet preposisjonsfrasen ikke har informasjonsverdi. Denne konstruksjonsformen er ikke vanlig i noen av de andre håndskriftene, bare 1640 har ett tilfelle, i tittel 53. Også a-tittelen i eksempel 5 i 34 er konstruert slik: 'Um þat fe er eigi er viðr genget', men der subjektet i førsteleddet har en referanse i lovteksten. En slik konstruksjonsform finnes også i de andre håndskriftene.

B-titler, som refererer til flere av lovbestemmelsene, reflekterer etter mitt syn lovteksten i større grad enn a-titler. B-titlene gjenspeiler på den måten et mer funksjonelt syn på lovboken, og de peker også mot en annen bruk av boken enn den tradisjonelle høytlesningen på tingene. Derfor er den totale fordelingen av a- og b- titler for samtlige kategorier interessant. Hvis disse legges sammen, uavhengig av kategori, fremkommer følgende fordeling, gjengitt i figuren nedenfor. Jeg har korrigert for arvetallene:

	AM 302 fol	AM 305 fol	AM 56 qv	Holm 34 qv	NKS 1640 qv
a-titler	83	95	89	168	134
b-titler	137	116	129	43	52
Sum titler	220	211	218	211	186
Prosent a-titler	38	45	41	80	72
Prosent b-titler	62	55	59	20	28

Figur 13: Søylen angir fordelingen mellom det totale antall a-titler og b-titler i de fem håndskriftene.

Tabellen viser at 302, 305 og 56 skiller seg vesentlig fra 34 og 1640 ved at over halvparten av titlene refererer til mer enn én rettsregel. Selv om 305 skiller seg noe fra 302 og 56 hva gjelder fordeling av titler i kategorier, kommer ikke dette like klart til uttrykk når titlene deles inn i a- og b-titler, selv om 305 har høyest andel a-titler av de tre håndskriftene. 34 og 1640 utmerker seg med en høy andel a-titler, særlig 34 med 80 prosent. 302, 305 og 56 har en overvekt av b-titler, som innebærer at kapiteltitlene i disse håndskriftene er et mer funksjonelt redskap og til større hjelp for den leseren som leter etter bestemte rettsregler. Fordelingen vitner også om en ny bruk av lovboken. Idet en tittel gjengir flere forhold i lovteksten, gjenspeiler dette en større bevissthet til lovbookens innhold og til bruken av den. Etter min mening representerer derfor en dominerende andel b-titler et annet stadium i litterariseringsprosessen enn en dominerende andel a-titler.

Det må naturligvis tas i betraktning at enkelte kapitler er korte og bare inneholder én rettsregel. En slik tittel refererer nødvendigvis bare til denne ene rettsregelen. Men bortsett fra nettopp arvetallene og kapitlene som angir edene som skal sverges, inneholder de fleste kapitlene mer enn én rettsregel.

Det må bemerkes at av titlene i 137 er det bare ti K1-titler som refererer til mer enn én rettsregel, mens ingen K2- eller K3-titler gjør det. Det er riktignok en større andel av kapitlene som er relativt korte og inneholder bare én rettsregel. Likevel har heller ikke kapitlene med mange rettsregler titler som refererer til mer enn ett forhold.

4.5. Oppsummering

Jeg har påpekt at den eksisterende skriftkulturen rundt år 1300 var en symbiose av muntlig tradisjon og en etablert skriftradisjon, og argumentert for at den nye landsdekkende loven med en organisert avskrivervirksomhet og distribusjon representerte en ny faktor som kunne endre synet på lovboken fra et fysisk symbol til en funksjonell tekst. I dette kapitlet har jeg diskutert de ulike kategoriernes struktur og innhold opp mot nettopp disse faktorene i skriftkulturen. Det tradisjonelle synet knyttet til at lovene er tradert muntlig fra en førskriftlig tid kan ikke forklare utformingen av kapiteltitlene, siden bruk av titler er et spesifikt kjennetegn på en skriftkultur der innenatlesing krever en visuell strukturering av teksten med titler som funksjonelle verktøy for bedre å finne frem i teksten.

En gjennomgang av utgaver av utenlandske, latinske lovsamlinger fra 1100-tallet viser at titler konstruert som preposisjonsfraser og leddsetninger med verbal var vanlig. Dette peker mot at formuleringene av kapiteltitler i utenlandske, latinske lovbøker har dannet grunnlag for formuleringene av titler i norske lovbøker, kanskje så lenge lovbøker er produsert i Norge, noe som peker mot at formuleringene er utviklet fra skriftlige forbilder, snarere enn å være utviklet fra en muntlig tradisjon.

Min undersøkelse av titlenes formulering i forhold til lovteksten viser at titlene i K3 i større grad refererer formuleringer og uttrykk fra lovteksten, først og fremst fra rettsreglenes vilkårsdel, enn titlene i K1. I enkelte tilfeller er tittelen nærmest et sitat ord for ord av lovteksten, på samme måte som lovteksten er blitt skrevet av tilnærmet ord for ord fra forelegget. En sammenligning med AM-håndskriftene på den ene siden og 34 og 1640 på den andre siden viser at den mest markerte forskjellen ligger i bruken av K2-titler, som er sammensatt av både generelle uttrykk og kasuistiske beskrivelser. K2-titler refererer som oftest til to eller flere av rettsreglene i kapitlet, det jeg kaller b-titler, i motsetning til a-titler som bare refererer til én rettsregel i kapitlet. Også titler i K1 og K3 kan referere til mer enn én rettsregel, og ved å referere til flere rettsregler blir titlene mer funksjonelle for leseren, og de tilfredsstillende på den måten de behov som privat stillelesning skaper. 302, 305 og 56 har alle en overvekt av b-titler, mens 34 og 1640 har en høy andel a-titler.

På bakgrunn av undersøkelsen mener jeg derfor at K1-titlene er sprunget ut av den eksisterende skriftradisjonen. Formuleringene i K2- og K3-titler peker mot at lovtekstens innhold i større grad har gitt føringer for titlenes innhold. K3-titlene viser at skriveren har vært seg bevisst lovtekstens ordlyd, mens K2-titlene viser at skriveren har vært seg bevisst lovtekstens innhold. Fordelingen av a- og b-titler innen hver kategori angir imidlertid også hvordan bruken av lovboken har endret seg. På denne måten kan de ulike kategoriene og fordelingen av a- og b-titler gjenspeile ulike stadier i litterariseringsprosessen. Dette legger derfor et grunnlag for å diskutere hva fordelingen av de ulike kategoriene kan si om de fem håndskriftenes plassering i skriftkulturen.

5. Håndskriftene som gjenspeilinger av ulike stadier i skriftkulturen

5.1. Innledende betraktninger

Jeg har ovenfor påpekt at nye faser i litterariseringsprosessen kan utløses av endringer i enkeltfaktorer, og har argumentert for at de ulike stadiene i prosessen kan spores i det enkelte håndskriftet, avhengig av hvordan faktorene har påvirket den enkelte skriver. I dette kapitlet vil jeg drøfte de fem håndskriftene i mitt materiale ved å relatere skriverens valg av tittelkonstruksjon til skriftkulturen. Ved å studere kapitteltitlene har jeg identifisert tre kategorier som titlene er konstruert etter, og jeg har argumentert for at kategoriene hver for seg kan ha sin bakgrunn i faktorer i skriftkulturen ca. 1300. Jeg vil kort gjenta mine funn så langt:

En generell tittel – K1 – består av en preposisjonsfrase og gir en generell karakteristikk av innholdet, eller deler av det. Men fordi detaljer og en mer konkret beskrivelse av innholdet i kapitlet mangler, kan mange titler bli relativt like, noe som ikke tilfredsstiller leserens behov for å finne frem til en bestemt rettsregel. Dette er imidlertid en vanlig konstruksjonsform i latinske lovhåndskrifter, og er også den mest vanlige kategorien i DonVar 137 qv fra ca. 1250. En høy frekvens av denne kategorien kan derfor indikere en skriver som er godt forankret i den etablerte skriftradisjonen.

En detaljert, kasuistisk tittel formet som en leddsetning med verbal – K3 – der særlig deler av lovtekstens vilkårsdel ofte er gjengitt, er informative i forhold til hvilken sak som er omhandlet i kapitlet. Referansen til brødteksten gjennom tilnærmet avskrift er etter min mening et eksempel på at skrift indirekte refererer til skrift. Skriveren har vært oppmerksom på lovteksten, hvilket viser at det skriftlige forelegget har hatt en større autoritet enn de konvensjonene for utforming av titler han også kjenner til. Frekvensen av K3-titler vitner derfor om i hvor stor grad skriveren har forholdt seg til lovteksten ved formulering av titlene.

En sammensatt tittel – K2 – benytter både konstruksjonsformene preposisjonsfrase og kasuistisk leddsetning, og refererer da gjerne til flere rettsregler i kapitlet, ved at hvert ledd refererer til ulike rettslige forhold. K2-titlene vil derfor med sin sammensatte form bli mer funksjonelle enn de som bare refererer til én enkelt rettsregel.

Mange K1- og K3-titler er også sammensatt av flere likestilte ledd som refererer til forskjellige forhold i kapitlet. Disse titlene har jeg kalt b-titler, i motsetning til a-titler som bare refererer til ett forhold. Fordelingen av a- og b-titler kan derfor si noe om graden av funksjonalitet. Jo flere b-titler, jo mer hjelp gir titlene leseren til å finne frem til den rette

rettsregelen. Et stor andel b-titler viser også i hvor stor grad skrift refererer til skrift ved at skriveren tilkjenner en bevissthet knyttet til lovtekstens innhold.

Ved at kategoriene kan forklares ut fra sentrale faktorer i skriftkulturen, kan andelen av de ulike kategoriene peke mot hvilke faktorer som den enkelte skriveren har vært mest påvirket av. Jeg har vært særlig opptatt av den nye lovens mangfoldiggjøring og distribusjon som et nytt ledd i litterariseringsprosessen, slik at et større antall titler som kan knyttes opp mot lovteksten, peker mot en skriver som har blitt påvirket av de følger som dette nye tiltaket fikk for lovtekstens autoritet. Jeg vil nedenfor trekke inn de tre skriverhendene som har skrevet materialet jeg har arbeidet med i oppgaven med tanke på å knytte mine funn til deres stadium i litterariseringsprosessen.

5.2. Hånd a: AM 302 fol, AM 305 fol og AM 56 qv

Undersøkelsen har vist at samme skriver har formulert titlene relativt forskjellig i ulike avskrifter av samme tekst. Det er likevel mange fellestrekk ved titlene i de tre AM-håndskriftene som skiller dem fra 34 og 1640. Dette gjelder først og fremst en jevnere fordeling av de tre kategoriene. 305 viser riktignok et litt annet mønster enn 302 og 56, med flere K1- og færre K2-titler, men står likevel nærmere 302 og 56 enn det står 34 og 1640.

Som vist i figur 9 er det K2- og K3-titler som dominerer i 302 og 56. K1-titler utgjør en mer beskjeden del. I 305 er K1 størst, med K2 som nest største kategori. På bakgrunn av en mer tradisjonell skriftkultur slik den kommer til uttrykk i 137, synes dermed 305 å ha titler formulert på en mer tradisjonell måte, mens 302 og 56, med en stor andel av K2- og K3-titler, heller gjenspeiler lovtekstens ordlyd og tilkjenner på den måten et nytt syn på lovtekstens autoritet. Teksten har lagt føringen for utformingen, ikke tradisjonen.

Når det gjelder fordelingen av a- og b-titler er ikke forskjellene mellom de tre håndskriftene store nok til å regnes som avvikende i forhold til hverandre, selv om 305 også her skiller seg litt ut med færre b-titler enn 302 og 56. Innen alle kategorier er imidlertid b-titlene i flertall. Hånd a fremstår derfor som en skriver som har en god forståelse av den funksjonelle nytten kapitteltitlene har for en lesere som ønsker å finne frem i lovboken, og titlene reflekterer hans bevissthet om innholdet i loven. Lovtekstens ordlyd og sammensetning gjenspeiles i en slik grad i titlene at det, slik jeg ser det, peker mot at lovteksten har hatt autoritet nok til å legge føringer for skriverens formulering av titlene.

5.3. Hånd b: Holm perg 34 qv

Dette håndskriftet har flest titler i K1, og få titler i K2. Den relative fordelingen av de tre kategoriene minner om tilsvarende fordeling i 137, selv om andelen K2-titler er større i 34. Dette peker mot en skriver som har vært knyttet til tradisjonen. K2 er en konstruksjonsform som hånd b synes mindre vant med. I tilfellene der denne formen blir brukt, har førsteleddet sjelden informasjonsverdi, men peker frem mot et kasuistisk andreledd. I bare fire av de 28 K2-titlene har han faktisk referert til et eget forhold i lovteksten i tittelens førsteledd som ikke blir utdypet i andreleddet. K2-titlene fremstår dermed som rent tekniske konstruksjoner som hånd b ikke bruker på en måte som kan være til nytte for leseren. Dette kan, i lys av den ellers store andelen K1-titler i 34, være et uttrykk for skriverens forankring i et tradisjonelt formspråk som også blir utgangspunktet når han skal skrive en tittel som først og fremst er kasuistisk.

En relativt høy andel av K3-titler viser også at lovbokens autoritet har hatt et visst gjennomslag, men uten at andelen skiller seg fra bruken av K3-titler i 137 fra 1250. Det er først og fremst den begrensede bruken av b-titler som trekker håndskriftet mot det tradisjonelle skriftmiljøet. Lovtekstens autoritet eller innhold har ikke hatt gjennomslagskraft nok til å gi seg uttrykk i titler som tilfredsstillende behovet til en som leter etter en bestemt rettsregel. Det funksjonelle aspektet synes ikke å ha hatt betydning for utformingen av titlene.

5.4. Hånd c: NKS 1640 qv

Fordelingen av kategorier i 1640 har likhetstrekk med 34. Håndskriftet har en dominerende andel titler i K1, og en lav andel titler i K2, men likevel flere enn 34. Andelen K3-titler er omtrent lik med de øvrige håndskriftene. Dette styrker tendensen i retning av en tradisjonsbundet og konvensjonell tilnærming til utforming av titlene også for hånd c. Fordelingen av a- og b-titler viser en overvekt av a-titler, hvilket indikerer at det funksjonelle aspektet har hatt mindre betydning enn i de tre AM-håndskriftene. Tabellen i figur 12 viser imidlertid at det blant K2-titlene er en tilnærmet lik fordeling av a- og b-titler, og det kan bety at hånd c har forstått og utnyttet de mulighetene som ligger innenfor rammen av K2-titlenes sammensatte form. Muligheten til å referere til flere rettsregler i kapittelet er imidlertid ikke adaptert til de to øvrige kategoriene i vesentlig grad.

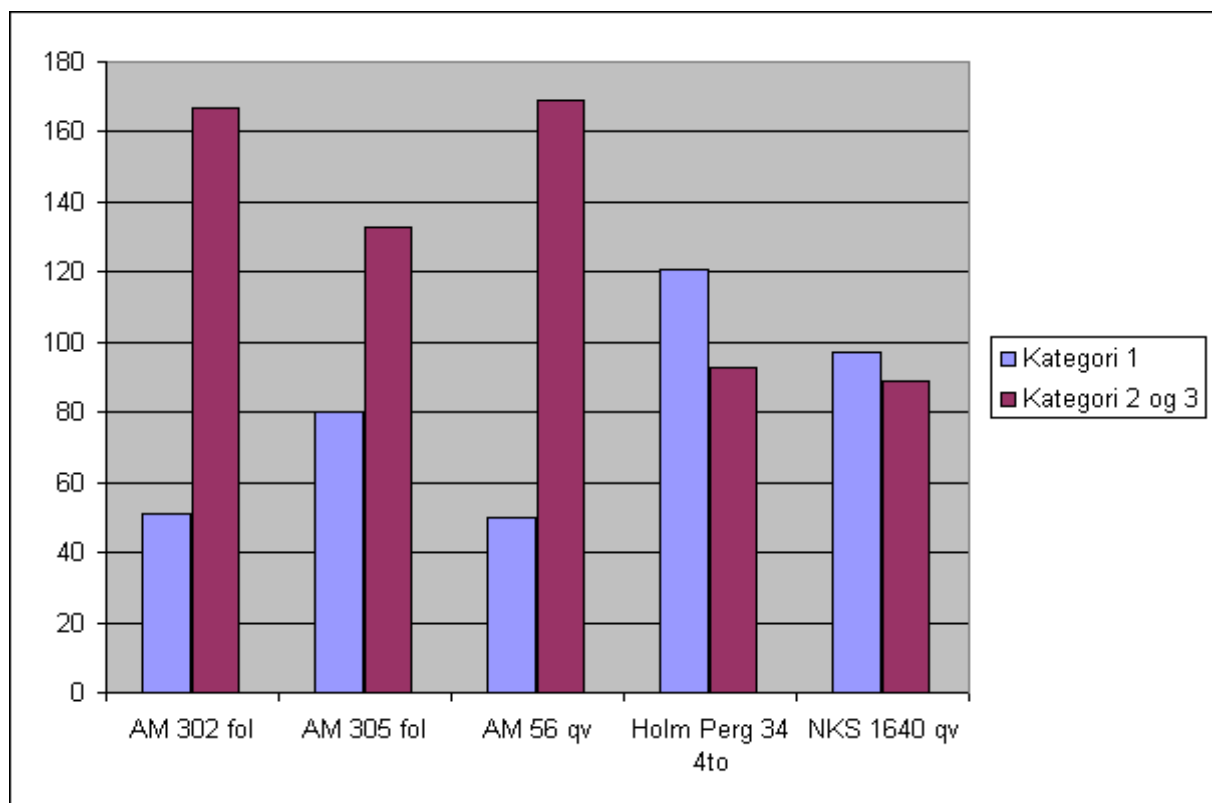
På tross av en tydelig forankring i den etablerte skrifttradisjonen, er det likevel flere trekk som peker mot at lovttekstens autoritet og lovbokens funksjonalitet har gitt visse føringer for hånd c i utformingen av titlene.

5.5. En sammenligning av de tre hendene

Det er et gjennomgående trekk at hånd a skiller seg fra hånd b og hånd c. Han har valgt færre K1-titler og flere K2-titler enn de andre to. Han har dessuten over halvparten av titlene formulert som b-titler, mens 34 og 1640 har et flertall formulert som a-titler.

Ut fra argumentasjonen om at lovtteksten vil bli referert i titlene som resultat av tekstens nye autoritet, skulle man tro at det var K3-titlene som ville øke i omfang i takt med lovttekstens økende autoritet. Valg av en K3-formulering vitner om en annen bevissthet i forhold til teksten og dens innhold enn valg av en K1-formulering. Men andelen titler i K3 avviker ikke i særlig grad mellom de fem håndskriftene, selv om 302 og 56 har noe flere enn de øvrige. Den er heller ikke særlig mye større enn i 137. Den vesentlige forskjellen mellom de fem håndskriftene ligger i fordelingen mellom K1 og K2. På bakgrunn av konstruksjonsformen er det naturlig at andelen K2-titler går hånd i hånd med andelen b-titler. Men sammensatte K2-titler refererer imidlertid også lovtteksten ved at minst ett av leddene er kasuistisk. Legger vi K2-titlene sammen med K3-titlene for samtlige håndskrifter, blir fordelingsmønsteret et helt annet, vist i figur 14 nedenfor, med titlene for arvetallene unntatt:

	Kategori 1	Kategori 2 og 3	Sum
AM 302 fol	51	167	218
AM 305 fol	80	133	213
AM 56 qv	50	169	219
Holm Perg 34 4to	121	93	214
NKS 1640 qv	97	89	186

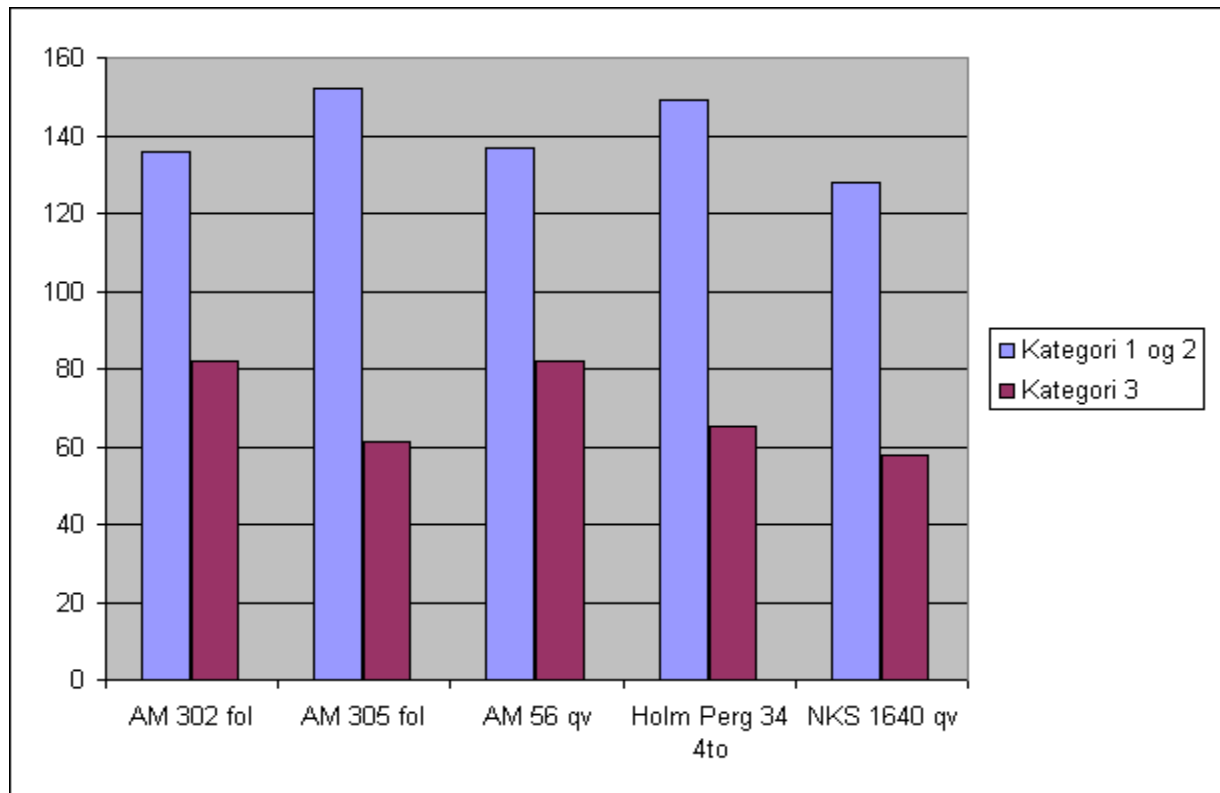

Figur 14: Fordelingsmønsteret mellom K1 på den ene siden, og K2 og K3 på den andre siden. Titlene tilknyttet arvetallene er ikke med.

Med K2- og K3-titler slått sammen, har 302 og 56 kasuistiske beskrivelser i mer enn tre fjerdedeler av sine titler, 305 i nærmere to tredjedeler. 34 og 1640 har fortsatt over halvparten av titlene i K1. Mønsteret som kom til uttrykk i figur 9, er dermed forsterket. Titler som kan relateres til lovteksten er i stort flertall i håndskriftene til hånd a, mens det fortsatt er et flertatt titler som er formulert som ren preposisjonsfrase i 34 og 1640. Motsatt kan K1- og K2-titlene legges sammen, siden disse kategoriene har en felles faktor i nettopp preposisjonsfrasen.

Fordelingen av alle titlene, unntatt de for arvetallene, vises i figur 15 nedenfor:

	Kategori 1 og 2	Kategori 3	Sum
AM 302 fol	136	82	218
AM 305 fol	152	61	213
AM 56 qv	137	82	219
Holm Perg 34 4to	149	65	214
NKS 1640 qv	128	58	186

Figur 15: Her viser søylene fordelingen mellom K1- og K2-titler på den ene siden, og K3-titler på den andre siden. Titlene tilknyttet arvetallene er ikke med.

Figuren viser at preposisjonsfrasen blir brukt i et stort flertall av titlene i alle håndskriftene, i 305, 34 og 1640 er det over dobbelt så mange titler som har frasen som de som ikke har den. Fordelingsmønsteret blir tilnærmet likt for dem alle – og det skiller seg heller ikke stort fra fordelingen i 137. Dette kan være uttrykk for den dype forankringen preposisjonsfrasen hadde i skriftkulturen, slik at denne formen ble brukt selv om også lovteksten ga føringer for formuleringen.

Skillet mellom de tre skriverhendene består i hovedsak av at lovteksten i større grad er representert i titlene til hånd a, særlig 302 og 56, både gjennom en vesentlig større andel kasuistiske beskrivelser, men også ved at flere forhold i lovteksten er representert i titlene, uttrykt gjennom b-titler. Hans titler reflekterer en større bevissthet om den teksten han skriver av, og hånd a synes derfor i mine øyne klart å befinne seg på et nytt stadium i litterariseringsprosessen i forhold til hånd b og hånd c.

Uttrykket 'stadium i litterariseringsprosessen' leder tankene fort i retning av datering, der et tidligere stadium kan peke mot et eldre håndskrift. Datering av håndskrifter er et problematisk felt med mange usikre variabler, som for eksempel skriverens alder og

utdannelse. En eldre skriver kan skrive av et håndskrift samtidig med en yngre skriver, men der den yngre skriveren har adaptert nye utviklingstrekk i sin skrivestil, enten det gjelder paleografi, struktur eller annet, noe som kan trekke en datering av de to skrivernes håndskrifter til ulike tidspunkter. Patrik Åström har redegjort for en rekke usikkerhetsmomenter knyttet til datering på grunnlag av paleografi, der et sentralt poeng er at ved et generasjonsskifte mellom to stiler vil det alltid være noen som holder seg til eldre konvensjoner mens andre samtidige tilegner seg nye stiltrekk. Han tenker seg at en skrivers yrkeskarriere kan vare opp mot 50 år, slik at en overgangsfase kan vare lenge (Åström, 2003, 57–58). Når jeg her stiller spørsmål ved om skriverens ståsted i litterariseringsprosessen kan være en variabel for datering av håndskriftene jeg har undersøkt, må disse problemene ligge som et bakteppe.

Håndskriftene i mitt materiale er alle datert til ca. 1300, 34 og 1640 kanskje litt før. Hånd a har formulert titler som vitner om et stadium i utviklingen av skriftkulturen som reflekterer en større bevissthet om lovtekstens innhold enn titlene i 34 og 1640. Hans lovbøker vil i større grad være funksjonelle oppslagsbøker for en leser som bare er ute etter en spesifikk bestemmelse. Når flere regner 34 og 1640 som de eldste håndskriftene, kan en høy andel K1-titler støtte dette. Dette utelukker imidlertid ikke at AM-håndskriftene er skrevet noenlunde samtidig som 34 og 1640. Hvis et nytt mønster i utforming av titler skal få utvikle seg som følge av en mer organisert reproduksjon av samme tekst, vil det være naturlig å tenke seg at hånd a har oppholdt seg i et skriptorium der det var en mer omfattende avskrivervirksomhet av L enn ved de skriptoriene der hånd b og hånd c hadde sitt virke. De mange bevarte lovhåndskriftene som er tillagt hånd a indikerer at han har tilhørt et miljø der produksjon av lovbøker var godt organisert og bruken av bøker og skrifter var en etablert del av hverdagen. Hånd a har dermed kjent lovene godt, både hva gjelder innhold, utforming og bruk. Som flere har påpekt, hadde skriverne ved de kongelige kapellene trolig flere håndskrifter tilgjengelig som forelegg (Grøtvedt, 1939; Aa, 1981; Rindal, 1981). Den markerte forskjellen mellom 302, 305 og 56 på den ene siden og 34 og 1640 på den andre siden, kan være et resultat av at hånd a har tilhørt et større skriftmiljø enn hendene b og c, som på sin side gjennom titlenes utforming uttrykker en sterkere forankring i en tradisjonell skriftkultur. Hånd b og hånd c kan ha tilhørt skriftmiljøer med mindre produksjon av lovbøker, slik at den nye lovbokens mangfoldiggjøring ikke hadde nådd samme grad av privatisering.

Flere trekk indikerer imidlertid at hånd b og c også har tilhørt etablerte skriftsentra. Det etterstilte 'Capitulus' som er brukt i større eller mindre grad i håndskriftene, vitner om forankringen i et profesjonelt, latinspråklig skrivermiljø. Hånd b har avsluttet et betydelig

større antall titler med 'Capitulus' enn hånd a, mens hånd c ikke benytter dette uttrykket etterstilt overhodet. Spørsmålet er om dette dermed er et tegn på en ny fase i litterariseringsprosessen. Hvis forbildene til norske lovbøker har vært latinske, er det naturlig at normer fra sistnevnte har blitt kopiert i de norske, og et etterstilt 'Capitulum' forekommer som vi har sett i *Consuetudines Lundenses*, men der med et tilhørende romertall som angir kapittelrekkefølgen. Et tilsvarende begrep som 'capitulus' har neppe eksistert i den muntlige kulturen som eksisterte før bokproduksjon ble introdusert i Norge. Begrepet kan derfor knyttes til den latinskspråklige skriftkulturen. Den tilsynelatende tilfeldige bruken av uttrykket kan peke mot at det ikke var innarbeidede rutiner knyttet til hvordan begrepet skulle anvendes, slik at skriveren enten droppet det fordi det ikke ga mening for ham, eller brukte det relativt ofte for å tilnærme seg det lærde forbildet som de latinske skriftene representerte og kanskje på den måten gi lovboken autoritet. Mer interessant blir det idet det er mulig å ane et mønster bak bruken av uttrykket. Hånd a innleder de fleste bolkene med 'Her hefr' og fortsetter i samme innledning med '... oc sægir i fyrsta kapitulo ...' Dette vitner om en bevisst bruk av begrepet som gir en referanse til tekstens organisering og struktur. Det latinske uttrykket er dessuten integrert som en meningsbærende del i en norrøn språklig kontekst. I lys av *Verschriftlichung*, der faser i overgangen fra latinsk til morsmål blir studert, vitner bruk av uttrykket 'fyrsta kapitulo' om nettopp et stadium der et latinsk ord har blitt integrert i morsmålet. 1640 bruker aldri 'capitulus' etterstilt, men tre ganger integrert innledningsvis i tittelen. Så få tilfeller gjør det vanskelig å si noe om hvorvidt hånd c har hatt et bevisst forhold til uttrykket. Det er imidlertid påfallende at uttrykket aldri benyttes etterstilt, slik hånd a og b gjør. Det kan tyde på at hånd c ikke har regnet 'capitulus' som meningsbærende nok, og at et eventuelt synspunkt knyttet til autoritet eller lærd status ved latinske uttrykk ikke har hatt særlig innflytelse. Etter min vurdering er derfor den hyppige bruken av det etterstilte 'Capitulus' i 34 ikke nødvendigvis et tegn på en ny fase i litterariseringsprosessen, kanskje snarere tvert imot. Den store kontrasten vises her i forholdet mellom hånd b og hånd c, som i henhold til kategorifordelingen skulle være mest forankret i den etablerte skriftradisjonen. Bruk av 'Capitulus' fremstår derfor som et individuell valg på linje med valg av kategori i utformingen av titlene.

Jeg vil også trekke frem den visuelle utformingen, eller layouten, av titlene i de tre AM-håndskriftene. Hånd a avslører en langt mer bevisst holdning til bruk av visuelle virkemidler, som beskrevet under punkt 2.3.2., som skiller seg fra den mer tradisjonelle utformingen i 34 og 1640. Særlig gjelder dette 302 og 56, der utgangslinjen i foregående kapittel er brukt til tittel, og deretter er det satt av to–tre cm plass på de neste tre–fire linjene.

På denne måten er kapittelittelen formet som et balanserende motpunkt til initialen på venstresiden, og tekstsiden får en visuell symmetri. Et problem for skriveren har da naturligvis vært at idet form har gått foran funksjon i utformingen, har det blitt for liten plass til de relativt lange titlene som kjennetegner nettopp 302 og 56. Det er derfor påfallende mer bruk av abbreviaturer i mange av disse titlene. Også her skiller 305 seg fra 302 og 56 ved at den avsatte plassen for kapittelittlene som hovedregel er den resterende plassen på foregående kapitels utgangsside, samt en eller to linjer hele linjer. I noen tilfeller benyttes også første linje i neste kapittel. Jeg vil være forsiktig med å knytte den forskjellige visuelle utformingen til en form for utvikling hos skriveren, men nøyer meg med å registrere at layouten til hånd a er annerledes og synes mer gjennomtenkt sett fra et estetisk synspunkt enn layouten til hånd b og c, som er tradisjonelt forankret. Så lenge denne formen ikke finnes i andre håndskrifter er det imidlertid vanskelig å se dette som et generelt utviklingstrekk i skriftkulturen, men snarere som et individuelt trekk hos en særegen skriver. Undersøkelse av et større materiale kan eventuelt gi flere svar på dette.

Mange trekk ved 305 gjør at det skiller seg fra 302 og 56. En sammenligning av kategorifordelingen blant de tre AM-håndskriftene er også interessant, idet hånd a kan ha skrevet dem med flere tiårs mellomrom. 305 har flere K1-titler enn de to øvrige. Dette kan dermed representere et eldre håndskrift enn de to øvrige, og vil i så fall vise en individuell utvikling hos denne skriveren i løpet av karrieren.

Det er uansett grunn til å utvise stor varsomhet med kategorifordeling som en variabel i dateringsarbeidet. Det er det individuelle valget av form som kommer til uttrykk både hva gjelder formulering, strukturering og visuell form på titlene, uavhengig av tid og sted.

5.6. Oppsummering

Min undersøkelse viser at kategoriene kan relateres til ulike faktorer i skriftkulturen i større eller mindre grad. I dette kapitlet har jeg diskutert hvordan fordelingen av kategorier i de enkelte håndskriftene kan knytte selve håndskriftet, og dermed også den aktuelle skriveren, til ulike stadier i litterariseringsprosessen. Dette har jeg gjort ved å argumentere for at et håndskrift med en høy andel titler i en kategori som har sin forankring i den etablerte skriftkulturen gjenspeiler et mer tradisjonsbundet stadium i litterariseringsprosessen enn et håndskrift som har en høy andel titler i en kategori som kan relateres til et stadium der lovtekstens autoritet har større gjennomslag, og der en endret bruk av lovboken har skapt behov for mer informasjon i titlene. I den grad kategoriene kan peke mot ulike stadier i

litterariseringsprosessen, vil 34 og 1640 etter min vurdering representere et tidligere stadium, der lovteksten ikke har en like selvstendig rolle som i 302, 305 og 56. Hva gjelder hånd a, skiller dermed også 305 seg ut, og kan peke mot et annet stadium i denne skriverens forhold til lovteksten, fortrinnsvis et tidligere. På bakgrunn av dette vil jeg gjenta at de utviklingstrekkene som forståelsen av titlenes funksjon viser, først og fremst er et resultat av en individuell forståelse av titlenes funksjon, uavhengig av tid og sted. Jeg har argumentert for at uttrykket 'stadium i litterariseringsprosessen' peker tilbake til skriverens egen forståelse av titlenes funksjon, og ikke er anvendelig som grunnlag for datering av et håndskrift.

6. Konklusjon

Innledningsvis satte jeg opp en hypotese om at variasjonene i kapitteltitlene i L representerer skrivernes ulike, individuelle stadier i litterariseringsprosessen. Jeg stilte opp ulike premisser som måtte oppfylles for å sannsynliggjøre denne hypotesen. For det første måtte det være sannsynlig at skriverne har stått friere i utformingen av titlene enn av lovteksten – titlene har vært mer et hjelpemiddel enn en del av selve lovteksten. For det andre måtte det være mulig å systematisere titlene ved å definere klare fellestrekk som kunne være målbare mot trekk knyttet til faktorer i den eksisterende skriftkulturen. Muntlig tradering, eksisterende skriftkultur og det som etter mitt syn var en innovasjon innen skriftkulturen på slutten av 1200-tallet, nemlig en organisert mangfoldiggjøring og distribusjon av samme tekst som medførte en privatisering av lovboken er faktorer som kan ha påvirket skriverne i ulik grad. Graden av forankring i den etablerte skriftkulturen og skriverens forhold til teksten som en selvstendig meningsbærende enhet og forståelse for tekstens funksjon, har vært viktige parametre for vurdering av stadier i skriftkulturen.

Etter analyse av fem tilfeldig valgte titler fra fem forskjellige bolker, fant jeg at variasjonene i titlene var større hva gjaldt struktur og innhold enn tilsvarende var for den lovteksten i kapittelet som titlene sto til. Der det i lovteksten for det meste var mulig å spore et felles opphav, var det for titlenes del så store variasjoner i struktur og innhold at det syntes klart at skriveren hadde stått friere i sin formulering av titlene. Titlene synes derfor ikke å ha vært regnet som en del av selve lovteksten, men som et hjelpemiddel i organisering og bruk av lovboken.

Titlene er utformet innenfor faste strukturelle rammer som har gjort det mulig å kategorisere dem. Jeg har systematisert titlene i tre kategorier. K1 er en generelt formulert preposisjonsfrase uten verbal, mens K3 er kasuistisk med verbal og refererer lovteksten i større grad enn K1 i den grad at lovteksten ofte synes å ha fungert som forelegg. K2-titler er sammensatt av både preposisjonsfrase og leddsetning med verbal. Titler i både K2 og K3 inneholder derfor kasuistiske beskrivelser og viser dermed indirekte til lovtekstens autoritet. En gjennomgang av trekk ved muntlig tradering gir ikke belegg for å si at noen av kategoriene har sitt opphav i muntlig tradering. En undersøkelse av titlene i latinske lovhåndskrifter og et eldre norsk lovhåndskrift, DonVar 137 fol, viser at også disse har titler formulert i henhold til kategoriene. Det viser seg at særlig K1, til en viss grad også K3, er hyppig brukt, mens K2 i liten grad er brukt.

Det særegne ved K2-titlene er den sammensatte formen, der hvert ledd ofte refererer til ulike rettsregler i det påfølgende kapittelet. Slike titler, b-titler, er bedre hjelpemidler for leseren og dermed mer funksjonelle enn titler som bare refererer til én rettsregel, a-titler. På denne måten kan K1-titler knyttes til en etablert skriftradisjon, mens K2- og K3-titler i større grad reflekterer lovteksten som følge av at lovteksten gjennom avskrivning tilnærmet ord for ord fikk større autoritet.

Hånd a har flere titler i K2 enn i K1, sammenlignet med hånd b og hånd c, og en noe større andel K3-titler, selv om forskjellene ikke er like tydelige for denne kategoriens del. Hånd a har også en signifikant større andel b-titler enn a-titler. Etter min mening viser dette at han derfor har en større forståelse for kapitteltitlenes funksjon enn hånd b og hånd c, og han representerer et annet stadium i litterariseringsprosessen enn hånd b og hånd c.

Etter min mening har undersøkelsen styrket hypotesen, og min endelige konklusjon blir dermed at variasjonene i kapitteltitlene kan tolkes som individuelle uttrykk for skrivernes stadium i litterariseringsprosessen.

Litteraturliste

- Aa, Elin, 1981, "Lydverket i Torgeir Håkonssons lovhåndskrifter, AM 302 fol, AM 305 fol og AM 56,4° (Landevernsbolken)", hovedoppgave, Universitetet i Bergen.
- Adam av Bremen, *Beretningen om Hamburg stift, erkebiskopenes bedrifter og øyrikene i Norden*, 1993, Danielsen, Bjørg Tosterud og Anne Katrine Frihagen (oversettelse), Thorleif Dahls kulturbibliotek og Det Norske Akademi for språk og litteratur, Aschehoug, Oslo.
- Bagge, Sverre, 1976, *Den kongelige kapellgeistlighet 1150–1319*, Universitetsforlaget, Bergen.
- Briggs, Charles F, 2000, "Literacy, reading, and writing in the medieval West". *Journal of Medieval History*, vol. 26, no. 4.
- Christoffersen, Marit, 1978, "Forholdet mellom hand a og hand b i NKS 1640 4to". *Maal og Minne, hefte 1-2*, Det Norske Samlaget, Oslo.
- 1993, "Setning og sammenheng: Syntaktiske studier i Magnus Lagabøters landslov", ADH-serien 65, Agder distriktshøgskole.
- Clanchy, Michael T., 1997, *From Memory to Written Record: England 1066–1307*, 2. utgave, Blackwell Publishers Ltd, Oxford.
- Corpus iuris canonici*, 1959, utg. Friedberg, Emil og Aemilius Ludwig Richter, Lipsiensis Secunda.
- Consuetudines Lundenses: Statutter for kannikesamfundet i Lund c. 1123*, 1978, red. Buus, Erik, DSL, København.
- Die Consuetudines des Augustiner-Chorherrenstiftes Marbach im Elsass*, 1965, red. Op, Josef Siegwart, Universitätsverlag Freiburg Schweiz.
- Eithun, Bjørn, Magnus Rindal og Tor Ulset, 1994, *Den eldre Gulatingslova*, Norrøne tekster nr. 6, Riksarkivet, Oslo.
- Foley, John Miles, 1985, *Oral-Formulaic Theory and Research: An Introduction and Annotated Bibliography*, Garland Publishing Inc, New York/London.
- Green, D. H., 1994, *Medieval Listening and Reading: The primary reception of German literature 800–1300*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Grøtvedt, Per Nyquist, 1939, *Lydverket i lovhåndskrifter fra Borgartingslag 1300–1350 med et tillegg om sørøstnorske diplomer*, Det Norske Videnskaps-Akademi, Oslo.
- Hagland, Jan Ragnar, 1986, *Riksstyring og språknorm: Spørsmålet om kongskanselliets rolle i norsk språkhistorie på 1200- og første halvdel av 1300-tallet*. Oslo: Novus Forlag.

- 2002, ”*Segja frá* eller *rita, lesa* eller *heyra* i kongesagalitteraturen – fri variasjon, eller ulike perspektiv på overgang frå ’orality’ til ’literacy’?”. *Arkiv för nordisk filologi* 117.
 - 2005, *Literacy i norsk seinmellomalder*. Tapir, Trondheim.
- Hagland, Jan og Jørn Sandnes, 1994, *Frostatingslova*, Det Norske Samlaget, Oslo.
- ’Hákonarbók’, *Norges Gamle Love indtil 1387, Bind I*, 1846, utg. Keyser, Rudolf og P.A. Munch, Christiania.
- Hamesse, Jacqueline, 1999, ”The Scholastic Modell of Reading”, *A History of Reading in the West*, Cavallo, Guglielmo og Roger Chartier (red.), Amherst, University of Massachusetts Press.
- Helle, Knut, 2001, *Gulatinget og Gulatingslova*, Skald, Leikanger.
- Holm-Olsen, Ludvig, 1990, *Med fjærpen og pergament: Vår skriftkultur i middelalderen*, Cappelen, Oslo.
- Iversen, Tore, 1997, *Nordiske middelalderlover. Tekst og kontekst. Skrifter 5*. Red. Dybdahl, Audun & Sandnes, Jørn. Senter for middelalderstudier. Trondheim.
- Iversen, Tore, 2002, ”Jordeie og jordleie i Gulatingsloven sammenholdt med Frostatings- og Landsloven,” *Gulatingseminaret 2000*. Bergen.
- Johansson, Karl G., 2005, ”On Orality and the *Verschriftlichung* of *Skírnismál*”, *Literacy in Medieval and Early Modern Scandinavian Culture*, Hermann, Pernille (red.) *The Viking Collection* 16.
- Jørgensen, Nils, 1987, Studier över syntax och textstruktur i nordiska medeltidslagar, *Samlingar*, hefte 256, bd 76, Svenska fornskriftsällskapet.
- Mostert, Marco, 1999, “New Approaches to Medieval Communication?”, *New Approaches to Medieval Communication*, Mostert, Marco (red.), Brepols, Turnhout.
- Nedkvitne, Arnved, 2004, *The Social Consequences of Literacy in Medieval Scandinavia*, Brepols, Turnhout.
- Nichols, Stephen, 1997, ”Why Material Philology?”, *Zeitschrift für Deutsche Philologie*, Besch, Werner og Norbert Oellers (red): 116. Band, *Philologie als Textwissenschaft: Alte und neue Horizonte*, Tervooren, Helmut og Horst Wenzel (red.), Erich Schmidt Verlag GmbH & Co., Berlin.
- Norges Gamle Love indtil 1387, Bind II*, 1848, Keyser, Rudolf og P. A. Munch, Christiania.
- Oxford Dictionary*, 2006, 3. utgave, Oxford.

- Parkes, Malcolm B., 1973, "The Literacy of the Laity", *The Mediaeval World 2: Literature and Western Civilisation*, Aldous Books, London.
- Rindal, Magnus, 1981, "AM 309 fol og Eidsivatingsredaksjonen av Magnus Lagabøtes Landslov", Bergen.
- 1997, "Ny utgåve av dei norske lovene frå mellomalderen?", *Nordiske middelalderlover. Tekst og kontekst. Skrifter 5*, Dybdahl, Audun & Jørn Sandnes (red.), Senter for middelalderstudier, Trondheim.
 - 2004, "Dei eldste norske kristenrettane", *Religionsskiftet i Norden: Brytninger mellom nordisk og europeisk kultur 800–1200 e.Kr., Occasional Papers 6*. Myking, Marit, Jón Viðar Sigurðsson og Magnus Rindal (red.), Universitetet i Oslo.
- Rouse, Richard H. og Mary A. Rouse, 1981, "Statim invenire: Schools, Preachers, and New Attitudes to the Page", *Renaissance and Renewal in the Twelfth Century*, Benson, Robert L. og Giles Constable (red.), Harvard University Press, Massachusetts.
- Seip, Didrik Arup, 1955, *Norsk språkhistorie til omkring 1370*, 2. utgave, Aschehoug, Oslo.
- Skaug, Anne, 1977, "En undersøkelse av lydverket i Sth. Perg. 34, 4to bl. 75r–84v", hovedoppgave, Universitetet i Bergen.
- Skånland, Vegard, 1969, *Det eldste norske provinsialstatutt*, Universitetsforlaget, Oslo.
- Speculum*, Vol 65, No. 1, 1990, red. Stephen Nichols, Medieval Academy of America.
- Spurkland, Terje, 2000, "Þeir báru fram bréf ok segja ørendi þau sem fylgdu: Om brevveksling i Middelalderen", *Den nordiske renessansen i høymiddelalderen. Tid og tanke 6*, Jón Viðar Sigurðsson og Preben Meulengracht Sørensen (red.), Oslo.
- Spørck, Bjørg Dale, 2006, "Kong Magnus Lagabøtes kristenretter: Innhold, språk og overlevering.", *Acta Humaniora*, Universitetet i Oslo.
- Stevenson, Jane, 1995, Literacy and Orality in Early Medieval Ireland. *Cultural Identity and Cultural Integration. Ireland and Europe in the Early Middle Ages*. Red. Edel, Doris. Dublin.
- Stock, Brian, 1983, *The Implications of Literacy: Written Language and Models of Interpretation in the Eleventh and Twelfth Centuries*, Princetown University Press, Princetown.
- Storm, Gustav, 1885, "Haandskriftbeskrivelser", *NGL IV*, Christiania.
- Sverris saga*, 1920, utg. Den Norske Historiske Kildeskriftkommission ved Gustav Indrebø, Kristiania.

- Taranger, Absalon, 1898, *Udsigt over den Norske Rets Historie*, Cammermeyers Boghandel, Christiania.
- 1915, *Magnus Lagabøters Landslov*, oversettelse, Universitetsforlaget, Oslo/Bergen.
- Theodoricus, *Historia de antiquitate regum Norwagiensium*, 1932, overs. Eiliv Skard, Norrøne bokverk nr. 29, Samlaget, Oslo.
- Winroth, Anders, 2000, *The Making of Gratian's Decretum*, Cambridge University Press, Cambridge.
- 2006, "The Teaching of Law in the Twelfth Century", *Law and Learning in the Middle Ages. Proceedings of the Second Carlsberg Academy Conference on Medieval Legal History 2005*. Münster-Swendsen, Mia og Helle Vogt (red.), DJØF Publishing, København.
- Åström, Patrik, 2003, *Senmedeltida svenska lagböcker: 136 lands- och stadslagshandskrifter. Datering och dateringsproblem*, Acta Universitatis Stockholmiensis, New Series 32.

Appendiks

Kapitteltitler i Landsloven

	AM 302 fol	AM 305 fol	AM 56 qv	Holm perg 34 qv	NKS 1640 qv
1	her hæfr bref þætt sem Magnus konungr sxxx til xxxx noregs manna vm skipan loghbøkr oc um græinir hennar sua vattande sem xxx xxxx nu	Her hæfr bref þætt sem Magnus konungr skipaðe till alra noreghs manna vm skipan loghbøkr oc vm græinir hennar. sua vattande sem her sægir nu.	Her hæfr bref Manusar konungs er han scipaðe till allra noregs mana vm loghbok þa sem ganga skall vm allan noregh ok græinir her huersu hon er balkunum skipat sva vattande sem her fylgir nv.	Prolog, uten tittel	Prolog, uten tittel
2	her hæfr þingfarar bolc oc sægir i fyrsta kapitulo vm næfnd till logþingis oc ner vera skall. <i>capitulus</i>	Her hæfr þingfara bolc oc sæghir i fyrsta kapitulo vm næfnd till logþingis oc ner logþingi skall vera. <i>Capitulum primum</i>	Her hæfr vpp loghbok þa sem skipaðe hin virduleghe herra Magnus konungr sun Hakonar konungs at ganga skall æfenlegha vm allan noregh. Ok er nu fyrst þingfara bolkr ok sægir i fyrsta kapitulo vm næfnd till logþingis oc ner logþingi skall vera. Ok logretto æiða	Her hefr upp fyrsta lut frosto þings bokar ok greinir her vm logþingi <i>Capitulus</i>	Her sægir um logþingis for oc ner æiga skal oc uer nefnt skal uera eða huersu marga menn nefna skal
3	Vm næfnd oc xxxxx laghu fe oc ef vmboðs menn koma æigi xxx þings	her sæghir vm næfnd oc vm tolaghu fe oc ef vmboðs menn koma æighi timilegha till logþings	Vm næfnig till logþings oc vm logþingis. toll. <i>capitulus</i>	her segir til vm nemdd til frosta þings	huersu menn nefna skal
4	xx xxx loghrettu xxx xx oll þinguitu xx xx xx þingis skxxx	Her sæghir vm æið loghretto manna oc vm oll þingviti oc vm logþingis skipan	her sægir vm logþingis skipan oc logretto æið oc vebond oc vm viti a logþingi	vm þing ok þings skipan	vm skipan þa sem a logþingi skal uera
5	Vm doma oc vitisburði þa er fram koma a logþingis	Her sæghir vm doma oc vitnis burði þa en fram kunnu at koma a logþingi	her sægir vm þau vitni er æig sku andvitni a mote koma.	vm vitni afrosta þingi <i>Capitulus</i>	Her seigir um þau mal er æigi skulu anduitni a mote koma
6	her sægir vm gerð i logþingis ferð. oc vm loghdoma oc vm þinguiti oc vm domrof <i>capitulus</i>	Her sæghir vm grið till gula þings oc vm loghdoma oc vm þinguiti vm domrof	ef menn lera vxxx logþingi oc er inn verða vittir a logþingi ok inngerð	Um grið a frosta þingi <i>Capitulus</i>	Vm logþingis grið ok vm þinguiti oc huat uarða skal ef a þau gengr

7	ef menn bera xxxxxx i xx	her sæghir ef maðr kallar rangt vpp boret <i>firir</i> loghretto <i>menn</i> . ef menn koma <i>hæim</i> af loghþingi i herað	hueriu sa er sakaðar e er ryfer þat sem dømt er oc ylfir <i>mann</i> till rangs mals	Um van profan	Tittel ikke skrevet inn
8	at syslu menn skulu þing xxxx xxx huat talet vxxxxxxx	her sæghir at syslu <i>menn</i> skulu þing æigha oc lysa huat talat var a loghþingi. oc vm iskotz <i>menn</i> vkunnigha	hueriu syslu men skulu lysa er þeir koma af loghþingi	Um sysllu mana þing Capitulus	Tittel ikke skrevet inn
9	Vm vighafærðis doma xx kuennu leghorð xxxxx	Her sæghir <i>vm</i> þa doma er <i>vm</i> vigha færði skall sætia oc <i>vm</i> kuenna leghorð. oc <i>vm</i> dom rof	<i>vm</i> þa men er riufa lohsamda doma eða ganga grið sin.	Um dom rof um viga ferðj ok quena legorð	Tittel ikke skrevet inn
10	<i>vm</i> stæfnur oc stæfnu tima loghleggha oc ef <i>maðr</i> fær <i>æigi</i> rettyndi sin j bygðum	Her sæghir <i>vm</i> loglegghar stæfnu oc stæfnu tima. oc ef <i>maðr</i> fær æighi rettyndi <i>sinn</i>	her sægr ner æigi skall laga lagha stæfnu gera oc ef stæfnr fer æigi hua vid ligger	Um laga stefnur til logmannz	Her seigir um laga stefnur til log
11	Tittel mangler	Tittel mangler	Tittel mangler	Ner eigi skal stefna til logmanz Capitulus	A huerium timum til logman skal stæfna
12	Her hæfr xxxx oc sægir i fyrsta kapitulo <i>vm</i> cristilegha tru.	Lakune - blad mangler	her hæfr up huersu men skulu hallda <i>cristilegha</i> tru við <i>konung</i> varn oc <i>byscupa</i> oc græinir i þema bæлки <i>vm</i> <i>konunga</i> ærfða tall. oc þa luti sem landz <i>monnum</i> er þarflek at vita <i>vm</i> <i>konungs</i> kosneng ef a bers.	her hæfr cristins doms bolc <i>vm</i> cristilega tru er <i>menn</i> skulu hafa	Her sægir um kristinna manna er uer erum skyllduger guði
13	<i>vm</i> vald oc <i>vm</i> boð <i>konongs</i> oc <i>byskups</i>	her sæghir <i>vm</i> vald oc <i>vm</i> boð <i>konungs</i> oc <i>byskups</i>	husu <i>menn</i> skulu styrkia <i>konung</i> oc <i>byscup</i> till alra retta mala	<i>vm</i> valld <i>konungs</i> ok <i>byskups</i> þeir hafa	<i>Vm</i> valld <i>konungs</i> oc <i>byskupa</i>
14	<i>vm</i> xxxx xxxxx xxx xxx	her sægir at <i>menn</i> skulu æighi taka fals <i>konunga</i> oc huat ilt af þeim stoð	<i>vm</i> falls <i>konunga</i> þa sem <i>menn</i> þionaðo oc leto sit goz <i>firir</i> þeira saker	<i>vm</i> almenelega þægnskylldu Capitulus	
15	<i>vm</i> <i>konung</i>	mangler	Mangler	Mangler	
16	<i>vm</i> fyrstu ærfð	<i>vm</i> fyrstu ærfð	<i>vm</i> fyrstu ærfð	her hefr hina fyrstu <i>konungs</i> ærfð	
17		<i>vm</i> aðra ærfð	<i>vm</i> adra ærfð	her hæfr aðra <i>konungs</i> ærfð Capitulus	
18		<i>vm</i> .iij. ærfð	<i>vm</i> hina þriðiu	þxxxx <i>konungs</i> ærfð segizt her	
19		<i>vm</i> .iiij. ærfð	Mangler	her hæfr hina fiorðo <i>konungs</i> ærfð ok greinir eptir <i>capitulus</i>	

20	.vra. ærfð	vta ærfð	vm. v. ærfð	hin .v. konungs ærfð	
21	vi ærfð	.vita. ærfð	vm .vi. ærfð	her er hin vi konungs ærfð	
22	her sægir um vij. ærfð	vm hina.vij. ærfð.	vm hina vij ærfð	her segir um hina vij. konungs ærfð capitulus	
23	vm .vij. ærfð	.vij. ærfð	vm vij ærfð	her segir um hina vij. Ærfð	
24	vm ix ærfð	vm .ix. ærfð konungs	vm ix ærfð	her hæfr hina ix konungs ærfð	
25	vm tiundu ærfð	Mangler	vm .x. ærfð	her hæfr hina x konungs ærfð ok greiniR hvær retter er arfr capitulus	
26	vm hina ælliftu ærfð	Mangler	vm .xi. ærf	her hæfr hina xi konungs ærfð Capitulus	
27	vm hina tolfu konungs ærfð	xij ærfð	vm xij ærfð	her hæfr hina xij. konungs retlega ærfð capitulus	
28	vm hina .x.ij. konungs ærfð capitulus	Mangler	vm xij	hinn xij. konungs ærfð capitulus	
29	vm konungs kosneng oc um færð x niðar os	vm konungs kosneng oc vm færð till nidaros.	vm færð till niðaros oc vm konungs kosneng	um stemfnu til at kiosa konung capitulus	
30	xx aðra ærf xx konungsdomenom	her sæghir huat þær megho ærfa er ner mæir ero at skyldu till annars arfs en konungdomsens ærfðar	her sægir vm konungs ærfðir er æigi høyra konungsdomenom til eda krununni	huat konor skulu ærfa eptir konung	
31	Vm konungs iattan þa en han er till konungs tækin Capitulus	her sæghir vm konungs iattan þa er hann er til konungs tækin	her sægir hueriu konungr er skyldr at jatta landz folke	Um konungs eið er hann a. at sveria	
32	Vm æið hærtogha oc iarls	her sæghir vm æið hertoga oc iarls	vm æið hertugha oc jarls	vm eið staf hærtoga ok jarls Capitulus	
33	her sæghir um hirðstiora æið . Capitulum	vm æið baruna oc riddara	vm lendra manna æið oc hirdstiora.	vm eið staf Barrunar ok hirstiora er þeir skulu sveria konunge	
34	vm logmanz æið	vm loghmanz æið	vm æid logmanna	vm logmana eið er þeir skulu sveria	
35	Vm alþyðu æið. Capitulus	vm alþyðu æið	vm alþyðu æid	vm Bonda eið er þeir skulu sveria	
36	Her hæfr landuxxx xxx oc sæghir i fyrstu kapitulo huat knxxxxa xxxloghleggha at krafia i friði oc vm varðuæizlu a londa fe	her hæfr landuarnar bolc oc oc sægir i fyrsta kapitulo vm noregs konungs vtboð af alre noregs alþyðu. Capitulum	Her hæfr landuornar bolc varn oc sægir i fyrsta kapitulo vm læidangr oc vtboð er ver erom skylduger	her hæfr upp vt farar bolc varn vm leidanger ok aðra tolla.	

37	vm landuærner xxx xærd k i xxx oc smiða xxxx oc vm xxxx	Vm skips gærð oc smiði oc vm smiða læighu. oc vm kost hald þeira.	vm langskips gerð oc vm smiði oc smiða læigu oc vm bat oc ræiða	Ef skip fyrnast i heraðe Capitulus	Vm skipgerðir oc um smiða kaup
38	vm hær orvar vppskurð. oc huersu bera skal. oc vm gisla sætning.	her sæger vm hær orwar upskurð huersu fara skall vm lond.	ef hær gengur a land vart huersu orua skal vpp skera eða til safnaðr koma eða orr bera	vm orfar skurð ok gislingar menn	Vm hærorfar upp skurð oc huat uarðar ef fællir
39	her sæghir vm vita vorðu huersu halda skall Capitulus	her sægir vm uita uorðu oc vita oc vm varð hus .oc vm varð viti er æigi hælz	vm vita vorðu oc vm uita gerd ef hær komer	vm vita vorð ok ner a skal ganga Capitulus	Vm uita vorð iufriði huersu halda skal
40	ef uttlægghr maðr xx xxx i land oc sægir hærsagu	Ef uttlægghr maðr ber hærsaghu sanna oc sua er ilendr ber	ef vtlægghr maðr sægir hærsagu	Um þat er maðr berr hær sogu Capitulus	Ef uttlægi maðr berer hærsogu sanna oc ef ilendr seger
41	vm læiðanger oc iafnað xxx xxx læiðangs xxx	vm læiðangers iafnað manna	her sægir vm iafnað mana till læiðangers gærðar	Um mantals þing manna Capitulus	Vm læiðangs gærð oc huersu maðr skal iamnaðar krefia
42	Vm læiðangs gerð oc huat xxxx xxxx xxxx xx	her sæghir huar ver skulum læiðanger gera	Um læiðangers gærð oc huat viðr ligger ef æigi geretz	Um þat huar maðr skal leidanger gera	Her segir huar huerr skal læiðangr sinn gera
43	vm styri menn oc læiðsagu mana læighu. vm þa sem laustnir taka af xxx er næfndir xxx	her sæghir huer skipi skal styra oc vm næfndir til skips oc huat styri maðr eða læiðsaghu maðr skal hafa firir sit starf. Capitulus	Vm skipstioner men oc vm konungs	Um styri men ok leidsogu manna kaup	Hueria leigu styri maðr oc læið sogu maðr skulu taka ileiðangs ferðnu oc um lansuir
44	vm skipa vtsaat oc vm æindagha till skips oc vm læiðangers gerð	vm skips utsott oc vm æindaha till skips . Oc vm vopn og vistir.	vm skips vptsat oc næfndar monnum stæfnu til skips	Um boð skurð ok vista tokn ok vopn Capitulus	Her seigir um skips fram dratt oc skipara stefnur
45	vm bogha oc skott oc vm skipan oc vm matgærðar menn oc ef maðr fællir færð. eða søker æigi halfrymi sitt	vm bogha oc vm skott oc ef maðr fær a annat skip en han er a næfndr. Eða misfær með matgerð eða fællir ferð. firir konunge	vm bogha oc skot ef maðr misfær með matgerð	her segir um þat er maðr fellir færð firi konunge	Ef maðr færer a annat skip enn han er nefndr eða fellir færð firir konungi
46	her sægir huat vapna huær retuærner maðr skal æigha oc huat viðrliggr ef missir	her sæghir huat huer skall vapna æigha eða huat viðr liggr ef missir	her sægir huat huær a vapna at æiga	Um vapna bunað manna j bygðum Capitulus	Huersu morg uopn huarr skal eiga
47	her sæghir vm vapna þing oc huersu menn skulu þæt logleggha sækia eða. ner vera skall.	vm vapna þing huarn tima vera skall oc huersu a þætt skall ganga at lagum	her sægir vm vapna þing oc vapna gangu	vm vapna þing Capitulus	Huersu maaðr skal uapna þing sækia eða a ganga
48	En ef men laupaz or læiðangre oc vmbu hog	ef maðr løypr or læiðangre oc vm bu hog i læiðangre oc ef af skipi gengr orlofs laust.	ef af skipu løypr i læiðangers færð oc vm strand hogg i læiðangers	Ef maðr løypr af skipi Capitulus	Vm strandhog i læiðangs ferðum huersu hoggua skal at logum

49	vm skips vppsott oc vm gæymslu sæghls oc ræiða oc ef maðr tækr þæt sæghl oc oc vm tuft till vpsatar	vm skips uppsot oc vm boð fall styri manz oc vm varðuæizlu sæghls oc annars ræiða.	vm skipsupsat oc oc ef menn koma æigi til skipdratter oc vm varduæizlu sæls oc ræiða	Um skipdratt ok matar laan	Vm boðfall til skipsdrattar oc um varðuæizlu segels oc reiða
50	her sæghir vm ræiðskiota kononge ef skoraðr er oc huat viðr liggr ef æigi gerer	vm konungs ræiðskiota oc sæct er viðr liggr	vm konungs ræiðskiota oc ræiðskiota fall	Um reidskiota ok reiðskiota boð	Vm reiðskiota konungs oc huat viðr liggr er æi er gorer
51	her sæghir vm raans menn vm her or oc æftir for þæira	Vm raans menn oc atfor æftir þeim	her sægir vm oruar up skurd æftir rans monnom capitulus	Um rans menn ok orfar skurð	Huersu oru skal fylgia eptir rans monnum oc ollum ilgerða monnum
52	ef maðr kaupir fe af rans monnom vitande	ef fe er kœypt af rans monnom	en maðr kaupir við rans menn at vitand	Ef maðr kaupir af raans monnum	Ef maðr kaupir af ransmonnum rangfengit fe
53	vm langskiper gærð i heraðe vttan landuæmar skipp . ef maðr gerer	vm landraða sok oc langskips gerrð j heraðe	ef maðr gerer langskip i heraðe oc vm þofto giold	Um landraða sok Capitulus	Her seigir um þat ef konungr kennir manne landrað oc um langskips gerðir i heraðe
54	her hæfr vpp manhælghi með þui flæiri sem þær fylghir oc oc sæthir i fyrsta kapitulo vm manz vighi ef maðr drepr kona eða kona kalman	her hæfr mann hælghi vara oc sæghir i fyrsta kapitulo eef kona drepr kalman eða karlmaðr kono.	Her hæfr manhælgi vara með þui flæiru sem þui hæfer oc sagir i fyrsta kapitulo vm manz vighi ef kalmaðr drepr stend kono eða kona kalman oc huiu han firi gerer i þri græin	Her hæfr mann hælgi vara Capitulus	Her hæfr mannhællgi uara . Oc seigir ifyrstu capitulo ef maðr dreper mann til daus
55	vm skipan þa er hakon konongr gerðe a vm þægn oc vm fe manz bana. Capitulus	her sægir vm fe ueghanda oc hueria miskun hakon konungr gerðe a vm þægn	her sægir huarsu hakon konungr skipaðe vm þægn	Um þængilldj ok linan hakonar konungs	Vm fe uiganda oc hueria miskun .Hakon. konungr gerði a um þængilldi
56	her sæghir vm alz vblota moll oc skemdar vigh oc niðings værk.	vm landraða sok huersu vndan skal fœrraz oc vm skemdar vigh oc niðings værk verda gor	vm niðings vigh oll	Um skemdar vig ok niðingsverk	Vm skemdar uig ok niðings uærk oc um ubota mal
57	vm þa men er lif sit lata firir vðaða værk oc vm annur vbota moll	her sægir vm þyrsku oc utilegho oc forðæðo skapp spafarar oc uti setor oc vm oll onnor vbota moll	vm vðaða menn oc skemdar vigh oc onnur vbota moll	vm obota maal Capitulus	Her seigir en um ubota mall
58	ef maðr lægs með annars manz kono eða moðor dottor eða systur	vm þær konor er firir æigu at døma ful manz giold	Ef maðr ligr kono manz eða moðor dotto eða syster	vm giold firir kono manz Capitulus	Ef maðr stendr mann með loglegum uitnum a kono sinni. moðor dottor eða systur.
59	vm manz bana oc fe þæs er gererer skeðar vig eða niðings verk	her sægir. vm fe eða ærfðir hins vtlægga huersu fara skal	her sægir vm vtlægs manz eda ærfðir meðan han er i utlægð. capitulus	vm skemdar vig ok niðings værk capitulus	Vm arf eptir utlægga mann

60	her sæghir huat viðr liggr ef maðr sællr frialsan mann af lande	her sægir ef maðr hysir oc hæimír vtlæga menn	En ef maðr sælr frialsan man huat viðr liggr at lagum	hueriu maðr er sæckr er hann sæler frialsan mann capitulus	Ef maðr sælr frialsan mann af lande
61	ef maðr hysir eða hæimar vtlæghan mann huat vir liggr	ef maðr sælr man af lande brott	Ef maðr hysir vttlæghan mann vm netter	Ef maðr hysir vtlægan mann eða føder capitulus	Ef biorg ueitir utlægum manne
62	vm taku þæira manna er særa menn a þingum oc vm gøymslu i ræfst	her sægir ef maðr verðr hogguin a þingi eða a mote oc vm æftir raas	ef maðr høggr man a þingi eða mote. vm taku hans.	huerir eptir skulu renna er maðr er hogvin aþingi capitulus	Ef maðr er hogguin a þingum eða a huersu refska skal lata oc ef bioerg ueitir
63	ef oðr maðr brytz or bandom oc gerer monnom nokott ilt	her sæghir vm oðz manz vigh oc band oc abyrgð a honom.	vm odz manz vigh capitulus	vm oðz mannz vig Capitulus	Ef oðr maðr uærde manz bane eða særir mann
64	huærsu maðr skall bera sik vndan manz vighi . oc huar bane skall vera at manne. Capitulus	huersu bana maðr hins veghna er oc vm vndan førslo firer bana	vm vndan førslo at manz vighi	Ef manne er kend bana sok vm mann	Lakune
65	her sæghir vm vighlysinger vitni oc vm vighlysing oc vm orvar þing oc vm natstað manz	vm vighlysing oc vm ranzsak æftir manz bana. oc ef maðr ræðr manne bana raað eða sara. Capitulus	huersu manz bane skall uighi lysa oc vm natstad veghanda	Um vig lysingar vitnj capitulus	Lakune
66	her sægir vm rettar bøtr þær sem hakon konongr gaf vm giold manz bana oc fe oc skuldir hans	vm rettar bøtr magnus konungs er han gaf allum noregs monnom.	vm rettar bøtr Magnus konungs er han gaf er han gaf vm fe oc giold veganda	Um rettar bøter Hakonar konungs	Lakune
67	her sæghir vm allar græinir a vaða værku	her sæghir vm vaða verk oc vm fang oc vm skindrat	vm vada værk oc fang oc skin draat	Um vaða værk oll er værða Capitulus	Her seigir um vaða uerk oc um græin þæirra
68	vm þa menn er leggia menn með rytningum eða skiota men með boghaxxx xxx	her sæghir vm rytninga oc vm knifs logh oc ef maðr særer man með bogha.	vm rytninga oc ef maðr lægr mann	Um rytninga er menn bera Capitulus	Ef maðr læggi mann med knifi eða skytr
69	vm xali þæira manna er æighu at lata lif eða lixðu xxx loghlegha ræfse vm til gera Capitulus	Teksten løper i ett	Teksten løper i ett	Teksten løper i ett	Teksten løper i ett
70	vm þa menn er bitaz xxx	Vm þa menn er bitaz vm sem hundar eða hestar	ef menn bitaz vm sem hundar eða hestar	Um þat er menn bitazt sem hundar	vm þa menn er bitazt um
71	Plassert to kapitler ovenfor	vm taku oc førslo ilgerða mana til rettarans oc til laga ræfsinger	vm taku oc ræfsing þæira manna sem till ræfsingar gera	huerir taka skulu mannz bana	Vm tekning oc um førzlu illgerða manna
72	her sæghir huat menn skulu varaz i allum rettom domom	huersu menn skulu doma gæyma vm stor mol	vm þa domæ er menn skulu døma vm stor mol	Með hueriu mote ranger domer ma gerazt	Huær hattr vera skal idommv oc huersu þæir kunnu rangr at uærða

73	her sæghir ef menn bæriaz i gria staðum eða briota hæima ferð.	her sæghir <i>vm</i> griða staðe oc huat viðr liggr er menn bæriaz <i>vm</i> i griða staðum.	her sægir huat viðr liggr er menn bæriaz i griða stadum	Ef bærest j griða stoðum Capitulus	Huerium stoðinn eða rimmv grið ero sealf sætt <i>vm</i> noreg
74	Ef maðr bindr frialsan man oc ef menn beriaz vttan gerða staða. oc ef sa vill æigi bota er misgerðe oc <i>vm</i> þa menn er samþykkia monnom skender	her sægir er maðr bindr frialsan man oc <i>vm</i> alzkyns bardagha oc ef maðr samþykkir með skammer eða bana.	ef men bæriaz með øgsar hanrom lurkum stæinum pustrum með nefom. blac. kapitulus	huat taka ma hæst firir hogg	Ef maðr bindr mann eða bærr eða særir
75	Ef sa vill æighi bota er misgerer en konongs vmoðs maðr afrøkez rett at gera oc at rettare a fyr at gera rett er taka sækt	her sægir at syslu maðr er skyldr at gera reet manna a millum oc huat honom liggr við er han afrøkez reet at gera	her sægir ef sa vil æigi bota er misgerðe oc vmoðs maðr konungs afrøkez rett at gera þema monnum	Um ifir boot ok hæmnd	Ef umboðs maðr afrøkizt rett at gera
76	<i>vm</i> pustra oc neva hog oc <i>vm</i> blak oc iaruorp oc ef maðr løyf at manne	her sægir <i>vm</i> pustra oc nefa hog oc <i>vm</i> þæt sem monnom verðr með afund misþrymt	ef menn ryskiaz oc beriaz með nefom oc <i>um</i> blac oc kafstøyting	Um Bardaga ok suo <i>vm</i> aat laup Capitulus	Her sægir <i>um</i> pustr oc <i>vm</i> blak
77	ef vgsi stangar mann eða hester spenn. suin høgger .eða. hundr bitr menn	her sægir ef naut stangar ros lystur sum høgger hundr biter mann	her sægir vfi vxi stangar man hundr biter. eða øykir liosta eða bita	ef hestr eða ross bitz mann	Her seigir ef fenaðr uærðr menn at skaða eða ross biter eða hundr
78	<i>vm</i> fiolmæle oll. oc fulrettes orð er maðr mæler við man	her sægir <i>vm</i> vkuæðes moll huart sem mælt er við kall eða kona	<i>vm</i> fiolmæle oc fullrettes orð	Um fiolmæles orð er menn mæla kapitulus	Mangler tittel, men er markert med initial
79	her sægir <i>vm</i> roghs menn firir valds monnom	her sæghir ef maðr røger mann firir hofðingium.	ef maðr røger man firir hofðingium	<i>vm</i> þa menn er røgia aðra Capitulus	Her sægir <i>vm</i> þa menn er røgia menn við hofðingia
80	Ef maðr yrkir nið <i>vm</i> mann kall eða kono	ef maðr yrkir <i>vm</i> man nið eða haðong oc <i>vm</i> oll nøyghslu orð. Capitulus	Ef maðr yrkir nið <i>vm</i> mann oc <i>vm</i> vkuæðes orð	<i>vm</i> yrking ok heimilsquidar vitnj	Ef maðr yrkir <i>um</i> mann eða talar fiolmæle með honom
81	her sæghir ef maðr lægs með annars manz kono	ef maðr lægs með kono manz	Ef maðr lægs með kono manz oc sætez vid han oc ligger hana annat sin siðan	Mangler tittel, henger løpende sammen med foregående kapittel	Her sægir ef æigin kona manz er legin
82	<i>vm</i> þa menn er ganga vboðdet i samkundir	<i>vm</i> þa menn er vboðet ganga i samkund	<i>vm</i> þa menn sem ganga i samkundir manna vboðet	Um þa menn er ganga j samkundir manna ok sitia slimusetre þar	<i>vm</i> menn þa sem ganga i samkundir manna uboðet
83	<i>vm</i> þa menn er æigi vili vinna	her sægir <i>vm</i> þa menn er ganga husa a millum	<i>vm</i> þa menn er ganga hæillir oc vilia æigi vinna	<i>vm</i> þa menn ero ganga með vonar vol	Maðr huærer fulltiða sa sem æigi uill uina
84	<i>vm</i> lagha reet a konom oc þær greinir oc <i>um</i> fulrette	<i>vm</i> reet a konom oc <i>vm</i> rað spæll.	<i>vm</i> kuennaret huersu han skal døma	<i>vm</i> laga rette a konom Capitulus	<i>vm</i> kuenna rett oc raðspell oc ef maðr uenizt konu

85	Her hæfr kuenna giptingar oc sæghir i fyrsta kapitulo vm skildagha kono oc þæss er fæxx	her hæfer kuena giptingar oc sægir i fyrsta kapitulo huersu þær skal loghlegga gera oc huer retrr giftingar maðr er	Her hæfer kuena giptingar með þui flæiru sem þui hœfer oc sægir i fyrsta kapitulo huer at lagum er giftingar maðr oc vm fe kono eda møyiar oc vm giftinger vitni oc um brulaups gerð oc gripu þa sem leðer ero till. hæiman fylgiu oc vm iafnað hæman fylgiu	vm gipting ok huat heiman skal gefa i klæðom	Faðr oc moðr skulu giptingum raða döttra sina ef þau ero til
86	her sæghir huar giftingar maðr er retter at kono oc ef kona giftiz vttan frenda rað	her sæghir ef kona ræðz firir vttan frenda rað	En ef kona giftir sik siolf oc huersu gamvl mæer skal raða fe sinu. capitulus	Ef kona eða mæer giptizt otan rað giptingar mannz	Mangler tittel og første del av kapitlet
87	her sæghir vm felaghs gærð hiuna huersu þæt skal gera at laghum sua at æighi meghe riufa. Capitulus	huærsu hiun skulu loghlegga felagh lægia Her følger bestemmelsene i NKS 1640s kapittel um fiar hallz mann	huærsu loghlegga hiun skulu felagh sitt læggia saman.	Um felag hiuna millum	Engi skal flytia fe kono sinnar af lande brott
88	vm skipti hiuna ef anna huart andaz af.	vm fear skifti hiuna er misdøyði þæira verðr oc ef oræigiar koma saman	Ef brullaups uitni brytr huersu skipta skall at lagu fe	Um olhus vitni ok ef oreigar koma saman	Nu ef misdauði uærðr hinna a millum
89	Kapitlet mangler, se tilsv AM 305	Kapitlet mangler, se over	Kapitlet mangler		um fiar hallz mann
90	Vm þær konor er læggiaz með manne vndir bonda sin oc vm fe þæira	her sægir ef kona brytr af við bonda sin. eða giold koma a hendr aðru hvaro þæira. Capitulus	Ef kona lægs með manne vndir bonda sin kapitulus	Ef kona lægzt með manne	Her seigir ef kona lægdz meþ menn vndir bonda sin oc anat
91	vm mæinlæika skilnað hiuna. Capitulus	her sægir ef mæinlæiki sundrar samuistu hinna at þæss raðe er raða a	Ef mæinlæiki sundrar hiuna sa vero	Um þat er meinleikj sundrar samvist	Her sægir ef mæinlæiki sundrar hiua samvistu
92	her hæfr ærfða tal oc sægir huersu fe skall skipta	her hæfr ærfða tall oc sægir vm arf æftir faður oc moðor	her hæf ærfða tall huersu born taka arf æfter faður oc moðor	Um almenelegt ærfða tal laglegt Capitulus	Her hæfr ærfða tal oc sægir ifyrsta capitolum huerr arf skulu taka eptir fauður eþa moðor skilfegna
93	her sægir vm adrra ærfð. Capitulum	her sægir vm aðra ærfð.	vm aðra ærfð	Su er onnur almenings ærfð	her sægir um aðra erfð
94	vm hina þriðiu ærfð. Capitulum	vm þriðiu ærfð.	vm iij ærfð	Su er hin .iii. ærfð	.iij. ærfð
95	iiij ærfð	Ingen tittel	vm iiij ærfð	Su er hin fiorða almenings ærfð	Hin fiorða erfð
96	vo ærfð	vm fimtu ærfð	vm .v. ærfð	hin .v. ærfð	Hin va ærfð

97	vio arfð	vm setto ærfð.	vm .vi. ærfð	hin vi ærfð capitus	via ærfð
98	vm siaundu ærfð	vm siaundu ærfð	vm hina vij ærfð	hin vii. almenengs ærfð	hin .vii. erfð
99	viii. ærfð	vm attando ærfð	vm hina viij ærfð	hin viijra almenings ærfð	hin viij ærfð
100	vm .ixo. ærfð	vm niundu ærfð	vm ix ærfð	her segir um hina ix almenings ærfð	hin ix ærfð
101	vm .x. ærfð	vm tiunda ærfð	vm .x. ærfð. capitulus.	hin x almenings ærfð	hin .xa. ærfð.
102	xi ærfð	vm ællifla ærfð	vm .xi. ærfð	her greinir um hina .xi. almenings ærfð capitulus	hin .xia. ærfð
103	her sæghir vm xij. ærfð Capitulus	vm tolfto ærfð	vm hina .xii.	hin xij. almenengs ærfð capitulus	hin .xij. ærfð.
104	vm xijjo ærfð	vm þrettando ærfð.	vm xiii	hin xij. ærfð capitulus	xij.ærfð
105	ef maðr uill læiða man i ætt huersu þæt skall gera.	her sæghir vm ætlæiðing manna	vm ætlæiðing manna	Um ættleiðing Capitulus	vm ætlæiðing manna
106	ef maðr veghr man till arfs	ef madr veghr man til arfs	ef maðr vegr man til arfs	Ef maðr veget mann til arfs	Ef maðr vegr til arfs
107	ef menn døyia aller i senn	ef menn lataz aller j senn	vm þeira arf er aller døia j semj		Ef men falla j orostu
108	huersu lenge arfr skall standa ef æighi er ærfingi till	vm þa arfa er ærfingi er æigi ner	vm þæn arf er æigi er ærfingi ner at taka	Ef erfingi er eigi til arfs	huersu maðr skal kalla til arfs
109	huersu maðr skal fe luka æftir hin dauða.	her. sægir. vm arfsiuk oc huersu ærfingi skal suara skuldum hins dauða	huersu arfe skal logleggha luka skuldir hins dauða capitulus	Um arfs svik Capitulus	her seigir um arfsuik
110	her sæghir huersu fe skal skipta ef þær er vmagha øyri i garðe oc mala kono. Capitulus.	vm vmagha øyri oc mala kona huersu skipta skal	vm vmagha øyri oc mala kono	Um omaga øyri ok mala kono Capitulus	vm vmaga øyri
111	vm vmagha og vm fear hald vmagha oc vmforlaghs øyri loghleghan. Capitulum	vm vmagha skipti oc fear varð væizlu vmagha oc forlaghu.	her sægir huersu halda skal vmagha øyri at lagum	Um forlags øyri capitulus	Vm umaga skipti
112	ef bonda søker þrott huersu vmaghum skall skipta felag sinn	Vm vmaga huersu þa skal fœra a hendr frendom	vm vmagha skipti oc forlags øyri þeira	Um þrotz menn capitulus	vm vmaga skipti oc vm forlags øyri
113	huar at laghum skal arf søkia æfter daen.	her sæghir huersu arf skall søkia at laghum.	huersu arf skall søkia æftir daen a heradz rette	Hvar arf skal søkia Capitulus	Huersu arf skal søkia eða hvar hann skal søkiazt
114	huersu maðr skal þænn arf søkia er annar læggi logh oc dom firir.	ef maðr vernar af laga arf huersu søkia skal at lagum	En ef anna vær arf en annar søker	huersu mann skal søkia or arfe	Ef maðr læggr dom firir arf

115	vm arfs skipti oc arfs skipti	ef maðr afrøkez arf sin xxxij. menn eða flæiri æigu arfskipti	her sægir huersu men skulu arfum skipta at lagum	Nu er her vm arf skiptj Capitulus	Huersu maðr skal søkia annan til arfs
116	Ef menn eunz i huart maðr er arf gengr. oc at ængi skal ærfa lifande man	ef maðr vil sik till arfs föra . vm lifade manna ærfðir	ef ifez semd er j huart maðr er arfgenger eða ængi	hvert maðr er arfgengr	huersu maðr ma sik iæxx föra
117	vm vmagha skiptiz arf tak æftir vmaga	vm vmagha skipti felausra.	ef men skipta vmagum	vm omaga skipti Capitulus	her sægir vm vmaga skipti
118	vm þær giafer sem haldaz skulu at laghum	vm loghgiafer loghleghar	vm þær giafer er at lagum mego haldaz	vm log giafer ok testamentum capitulus	Hueriar giaver halldazt skulu
119	vm vmagha hæmførslo oc ef menn skipta vmaghe	vm fulliða aldr oc ef vmaghe kómer a hendr manne. oc ef maðr kuanga vttan frenda rað	En kona giftiz eða maðr kuangaz uttan frenda rað oc vmaga skipti	vm omaga skipti Capitulus	Ef umage kómer alhendr monum at ulogum
120	ef maðr fører fram vmaga eða væitir firir ger sakir	ef arf ber vndir fatókan man	vm vmagha fram förslo	Ef maðr fører fram omaga	Ef maðr uæitir vmaga fatókum huat firir skal koma
121	vm brullaups gærðir Capitulum	vm brullaups gerðir	her sægir hui lenge brullaup skal vera	Um brullaupa gerðir	her sægir vm bryllaupa gærðir
122	her sæghir vm ærfis gærðir Capitulum	vm ærfir gærðir	her sægir vm ærfis gerdir	Um erfi ok þa sækt capitulus	Vm eruis gærðir
123	her hæfr landa brigði og cæghir i fyrsta kapitulus vm brøðra skipti oc þæira kuenna er oðolum æighu at fylghia	her hæfr landa brigði oc sægir i fyrsta capitulo vm brøðra skipti a oðolum	Her hæfer oðals brigði oc sæger i fyrsta kapitulo huersu brøðr skulu skipta oðolum sin a millum	vm oðals skipti mana j millum	Her hæfr landa brigði oc segir ihinum fyrsta capitulo huersu brøðr skulu oðolum skipta sin a millum
124	vm þær iarðer er taldar ero með oðolum	her sægir vm jarðer þær er oðolum skulu fylgia	her sægir vm þær jarðer er oðlum fylgia	Um þær iarder er oðolum fylgia	Huat oðals iarðe eru
125	huersu menn skulu loghlegha sipta oðolum sinn a millum.	her sægir huersu menn skulu oðolum skipta millum sin	her sægir huersu menn skulu at laghum oðolum skipta	Um oðals skipti ok taum burð	her sægir huersu menn skulu at logum oðolum skipta
126	her sæghir huersu maðr skall bioða oðan ef honom verðr falt Capitulum	vm boð a oðals iorðum oc stæfnu oðols monnom till aura	her sægir vm boð oc lausna a oðolum manna	Ef maðr vill oðals iorð sina selia	huersu maðr skal oðal bioða ef falt uærðr
127	vm aura er firir oðal skal græiðaz oc vm kaup rof oc vm boð a.	Lakune - blad mangler	vm lastn oc mata odals iorðum manna oc vm aura firir iorð kapitulus	Um mistrunað hvær aura eigi ok kaup rof	huersu maðr skal oðal sitt løyasa
128	at ver skulum bioða kononge oðal bioða sem hann os	Lakune - blad mangler	Vm boð a oðals iorðum bæðe konunge oc aðrum monnum	huerssu menn skulum kononge varom oðoll bioða	her sægir vm konungs oðol

129	um oðals boð kuenna eða aflagha ganga vndan oðols	Lakune - blad mangler	huersu konor skulu oðoll bioða oc vm þau oðol er af lagha ganga vndan	huerssu ver skulum konom iorð bioða	huersu oðal skal bioða oc vm lausnir
130	her sæghir huersu maðr skal loghlegga oðall sitt brigða oc vm oura oc vitnis burði	Lakune - blad mangler	her sægir vm hin fyrstu andzsuor a oðals brigðum manna.	Um anzsuor j oðals brigðum Capitulus	huersu suara skal ef maðr uill oðal brigða
131	vm andzsuor a oðals brigðu vm hæfdar vitni	vm anzsuor a oðals brigðum	her sægir vm anzsuor a brigðum	Um anzsuor verianda	vm oðals brigð
132	vm skøytingar vitni ef þui suari	suor vm trygðar iorð oc skøytingar	vm annur suor	Um logbod a oðals iorðu	vm oðals brigði
133	Mangler tittel, men markert stor bokstav i teksten.	mangler tittel, men markert med initial, øverste linje	ef jorð suppliz eða botez i hende manz		En vm iarðer
134	her sæghir huat aura maðr skal after løyssa með forsalu mala iorð sina oc oðals jorð	vm forsalu mala iorð. oc vm fe	vm forsalu mala iorð oc aura up lykt firir hana	Um forsulu iorð capitulus	vm forsolu mala iorð
135	her sæghir vm lysing a iorðu oc sua vm boð a	vm lysing a iorðum oc vm umboð a soknom kuenna oc møyia	Er jorð liggr .x. væter lysigar laus oc at konor æigu bod a iorð	Um lysing a iorðu capitulus	Vm lysing a iorðu
136	huersu brigða skall oðall vndan kuennkonom	huersu oðoll skal brigða vndan konom oc vmagum	huersu maðr skall loglega løyssa oðal sitt vndan konom.	vndan konom at løyssa	Vm lausn iarðar
137	vm brighð a stæfnu iorð oc a mala iorð	vm sokn a stæfnu iorð oc mala iorð	huersu maðr skall brigd a stæfnu iorð oc mala iorð sina	Um stefnu iorð mannz	Vm stefnu iorð
138	huersu skipta skall iarðfolghno fe ef maðr finnr oc hældr vp at lagum	her sægir ef maðr finnr iarðfolghet fe	vm þa menn er finna iard folget fe huersu skipta skal	Um iarðfolget fe capitulus	huersu skipta skal iarðfoleno fe
139	her sæghir vm vmboðs manz takum a xxxan skal með vmboðe fara at lagum	Lakune - blad mangler	vm vmboðs men ef menn fara or fylki kapitulus	Um umboð ok mala capitulus	vm umboð huersu fara skal
140	Her hæfr landz læighu bolc oc sæghir i fyrsta kapitulo vm loghlegga boltakiu. Capitulum		Her hæfr lanzlæighu bolc oc sægir i fysta kapitulo vm boltækiu vndir bu sitt	Her hæfr upp landz leigu bolc huerssu maðr skal ser bole taka	lakune
141	vm husa vpphalda læighu xxx xxx maðr gerer ser høgghenda hus xxx	vm husa vphald oc ef van røkt verða	huærsu maðr skall husuna vpp halda a læigu iorð at loghum	Um abuð Jarðar ok þar sækt um	lakune
142	vm vppgerð a forne husi ef æighi gerez	vm vppgerð forns hus	En ef maðr vill æigi gera up hus sem skilt er	Ef maðr vil eigi hafa leugu iorð sina	lakune

143	ef maðr byggir jorð. oc vill æigi þæt halda. Eða hinn er læighir vill æigi haga.	Ef maðr ryfr bygging sina	ef landz drotten uil æi halða bygging .e. læiguliði	Ef maðr Byggir tveim vina iorð huar skal hafa	lakune - til par linjer ut i lovtæksten
144	Ef maðr sælr æina iorð .ii. monnom a læigu. Hafe sa er vitni hæfir at fyrri tok	Ef maðr byggir tuæim monnom æina iorð.	ef maðr byggir .ij. mom æina jorð.		
145	Ef konongs vmbods maðr tækr mutu till iarða bygginga oc læter vndan ganga at vilia løyssi konongs iorð	vm konungs iarða bygging oc ef maðr sæghir æighi orð manz lausa firir hælghu not oc vm landskyld	Ef vmbods maðr konungs jorð oc tækr mutu til oc um kalda koll	Ef maðr tækr mutu til konungs iarða	Um konungs iarðr i heraðe
146			Ingen tittel - løper med forrige kapittel	vm abuð iarðar ok kallda kol capitulus	Ingen tittel - løper med forrige kapittel
147	vm fyrstu fardaga. oc vm husa skipti. ef maðr vill æighi skipta	vm fardagha oc husa skipti læighuliða.	her sæger vm fardagha oc husa skipti .Capitulus	vm fardage capitulus	her sæigu vm fardaga oc ef maðr færer til iarðar
148	huersu myki skall ræiða oc vm bu huei mikit skal hafa a iorðu oc vm væter rough ef sær oc væizlu af iorðu	vm troð oc vætr rough oc væizlu af iorðu	vm loghlega abuð iarðar oc um rugi ef maðr fær af iorðu	vm veter rugar sað	her sæigir vm myki ræizlu
149	her sæghir vm husbrott. oc huat maðr ma færa af iorðu at lokenne landskyld æfter fyrstu fardagha	her sægir huat maðr ma flytia af iorðu með ser at lagum	vm þa luti er her skal flytia af iorðu oc æfter lata standa oc um husbrott	vm husbrot ok hurðir capitulus	vm hurði oc brottflutning af jorðu manz
150	huersu sa er sæckr er sitr a vtakinni iorðu við landz drotten. oc konong	her sægir ef maðr sitr a vtækinni iorðu	ef maðr sit a vtækinni iorðu	Ef maðr sitr a otekini iorðu	her sæigir er maðr siter a vtækinni jorðu
151	Ef manne verðr korn i staða huærium bioða skal. oc ef maðr hogger høy a lut annars	huersu bioða skal ef maðr a falan kornstaða eda høystaða	huærium han skal bioða korn eða høy er falt er læiglendenge	Um korns solu eða høys	vm korn solu i heraðe oc høys
152	ef men þurfir frøkorn at kaupa j storhaudsynium oc fa æighi oc vm maltz gærð	vm frøkorns kaup i væfom	huersu konungs vmbods maðr skal ranzaka æftir frøkorne er menn þurfir frøkorn at .kaupa.	vm frio korn er menn þurfu kaupa j byggum	vm frækorns solu
153	Ef læiglendenger xxxx eða vpslitr staðu garðe oc gerer balka brott	En ef maðr sliter vpp garðe oc um balka brott	ef maðr slitr upp staðu garð manz eða gerer balka brott	Um stoðu garð mana	vm stoðu garða
154	her sæghir at æighi skal hoggua flæiri dyr a husum vm læighu liða skipti oc raðu.	vm læighu liða skipti a husum oc a iorðu oc vm tað fall	vm tað fall .oc ef maðr tæðr ser með mykian uers manz .oc vm læigu liða skipti	Um myki reizllu Capitulus	um leigu liða sk skipti

155	her sæghir vm abuð a oðals iorðu oc ef arxxx fær a en sa er xx a i iorðu. <i>Capitulus</i>	vm abuð a oðals iorðum manna. <i>Capitulus</i>	vm oðals iorð manz til abuðar oc uviðan <i>capitulus</i> .	Ef maðr vill bua .a oðals iorð sini <i>Capitulus</i>	ef maðr uil bu a oðals iorðu sinni
156	ef maðr høggr xx spillir hester xx øyki æið xxxx dægghi xxxa arx af plogge	ef maðr høggr øyk eða spillir øyk ræiði a varsdægghi eða stel iarne af	ef maðr spillir var gognum manz eða stel iarne af plogge eða arðre manz	Um auslla boot <i>Capitulus</i>	her sægigr um spellvirki
157	Ef maðr sker akr eða slær eng manz þa skal sækia sem her sægigr	her sæghir at ængi skall sla ne skera af aðrum	her sæger um engi a skipti oc akra oc ef maðr vinnr a lut annars manz	Um engia skipti ok akra	her sægigr vm engia skipti
158	her sæghir huersu maðr skal loghfæsta iorð sina	her sæghir vm loghfæstu a æignum manna	her sægigr vm loghfæstu a æignum manna	Um logfestingar allar <i>Capitulus</i>	vm logfæstur
159	her sæghir huæi mikla auerka bott oc land huersu skal taka i noreghe	vm landnam konungs oc annara mana huat huær a at taka at lagum	vm landnam oc auka bott konungs oc byskups oc allra annara manna	Um landnam a iorðum	her sægigr um konungs lannam ok erckibyskups ok annarra byskupa oc allrar alþyðu
160	huersu konor skulu landnam taka oc ef sumr løyfa i nøyzlu i iorðu en sumir æigi	Vm landnam oc auerka at vskiptri iorðu oc vm løyfi till i nøyzlu	vm marker skipti oc markar	Um mork ok ut haga ok i nøyztllu	vm lannamaskipti oc
161	ef menn æighu mork saman eða ut hagma huersu men skulu j vinna at laghum.	Vm i vinnu i morku en menn æighu saman	huersu men skulu mork skipta oc ef nokot vinni i at vskiptri mork		Her sægigr ef flæiri mæn æigu skogh soman
162	vm kaupskips vpsott vm hiolp er men bota skip sinn oc huat taka skall firir hueria lestr er þær na vpp	vm kaupskips vp sot oc vm boðfall til vpsater.	vm skips vpsaat oc um hiolp þæim monnom er briota skip sin <i>Capitulus</i> .	Um dognad skipsbrotz manna	vm skipa upp sæthingh er mæn ero skyldugir at uinna
163	Vm fimtar stæfnu er menn skill a vm auerka a akre eða eng	ef menn skill a vm averka a akre eða eng. holte .eða. haga	Er menn sckil a vm auerka a akre oc eng holte .eða. haga	Um averka a akre ok engg	huorso maðr skall byggia vm akær eðr ængh at reto
164	vm þær æignir oc landsyldir er menn skulu fimtar stæfnu til gera	vm fimtar stæfnu til landskylda	vm þær æignir oc land skyldir er menn skulu fimtar stæfnu til gera	Um fimtar stemfnur at eigi ma spilla	her sægigr vm fimtar stæfnur
165	Vm vmboðs man a æignum oc auerka oc bygging vitni till vmboðs	vm vmboðs man ef maðr er vtan landz eda innan sa er iorða a. <i>Capitulus</i>	huersu vmboðs maðr skal sækia landnam oc huat han skal af hafa kapitulus	hvær maðr skal hafa ser vmboðs mann	vm vmboðs mann oc læigu toku
166	enn vm vmboð neste side: ef maðr vill taka af manne oc ef vmboðs maðr hœfir dragit af iorðu manz oc vm mala bygging	ef maðr vill taka vmboð af vmboðs manne sinum oc fa aðrum. <i>Capitulus</i>	Ef maðr vill taka vmboð af þæim er hafðe oc fa aðrum manne	Mangler	vm vmboðs manna skipti

167	her sæghir vm aren n ældi oc vtburðar æld oc vaða æld oc abyrgð ældz	her sæghir vm abyrd a aren n ældum oc a vtburðar ældi	her sægir vm albyrgð a ældi. <i>Capitulus.</i>	Um ældz abyrgð hueriar ero	vm arin ællda oc naða ællda
168	Vm brennor oc brenno vargha oc brenno rað	Vm brenor oc brenno vargha oc sækt er viðr ligger	Vm þa men er brenna æitt huert anduirki með hæiptugri hende	Um Brenno varga alla <i>capitulus</i>	ef maðr brennir hus <i>mannz</i> at uilia <i>sinum</i>
169	vm garða skipti millum granna oc huersu huer skal garð giolx oc xupp halda.	vm garða alla oc garda skipti oc hueir garðar gildir ero.	Huersu men skulu skipta garðum oc vm laga garda <i>capitulus</i>	Um aværka skiptj	vm garða oc gærðing bœa millum
170	vm grindu lið oc grindr a þioðgatu oc ef openn stendr grind æftir <i>manne</i> oc vm grana stæfnu	vm þioðuægu oc garða oc vm grindar oc vm lið oc vm granna stæfnu	Vm þioðuæghu oc oc vm garda oc granna stæfnu	Um gilla garða <i>capitulus</i>	her sægir vm þioðuego oc granna stefnur
171	ef maðr vill gerða bea i millum oc ef maðr vill æighi garðe vpp halda oc vm hæimboð a fenaðe ollum	vm garða bea a millum oc vm hæimboð a fenaðe. oc vm garða skipti	Vm garða skipti. oc fimt til at gærða oc xt bioða hæim fenaðe allum.	Um merki garða bœa millum <i>Capitulus</i>	vm mærki garða oc vm haga garða bœa millum
172	her sæghir vm auussla giold oc insætning fenaðr oc vm bu ran ef æigi læter vtx	vm insætning bus till auussla gialda oc vtløysing oc tioðr sinn oc tioðr kyr <i>Capitulus</i>	huersu maðr skal in sætia fenaðe til ausla gialda oc vm sæckt oc burann	Um aussla gialld fenaðar <i>Capitulus</i>	vm in sätning fenaðar
173	vm garð brytill oc hæim boð a hinn oc ef maðr vill æighi bu manz ut lata fyr en her hæfir sæckt	vm garð brytill oc ef maðr vill æighi lata vt bu manz	Vm garðbrytill j grenn. oc um oc vm sækt er æigi lyks oc um bu raan	Um garðbrytil ok vm ausla gialld	Vm garðbrytil
174	Her sæghir ef maðr riðr eða genger ifir akr eða eng oc spillir eða brytr garð <i>manz</i>	ef maðr bryter eða hogger garð <i>manz</i> at riða ifir	Ef maðr riðr eða genger ifir akr eða eng eða brytr garð <i>manz</i> . oc balka brot	Ef maðr brytr garð <i>mannz</i>	vm gotur ok vm garða lið
175	huersu menn skulu varðuæita hesta sina oc ef hestar bitaz till bana. <i>Capitulus</i>	huersu menn skulu varðuæita hesta sina at lagum.	Vm gøymslu. a øyki um. oc ef þeir bitaz till bana. <i>Capitulus.</i>	Um þat er hestar bitazt til bana	Markert kapittel med initial, men ingen tittel
176	ef maðr ætr heste <i>manz</i> at vløyfi eða lyster hest a hesta vighi	her sægir vm hest ætur oc spæll a hesste <i>manz</i> .	ef maðr ætr heste <i>manz</i> at vløyfi oc verðr spælla.	Um hesta vig <i>Capitulus</i>	Vm hesta abyrgð
177	her sæghir vm fear fөлeng a fenaðe oc vm lastu oc ef maðr molkar bui <i>manz</i>	Vm fear fөлeng a alzkyns fenaðe	Vm fearfөлeng a gæitum oc sauðum oc vm spæll a allum fenaðe	vm fiar fөлeng a smala <i>mannz</i>	vm fiar fөлing agæitum oc sauðum

178	Her sæghir huat hirðingi ma bera vitni vm bu fe þætt sem han gæter ef þætt stangaz <i>Capitulus</i>	ef hiorð stangaz oc vm vitnis burð hirðingia	her sægir ef naut stangaz. eða hunðr bitr fenað. manz. Þåbegynt kapitell? Nv er þior i ygsna tale. Þenna kapitulus skalt þu taka i man hælgi	Ef bu stangazt eða biztaz	her sæir vm hirðinga ok hiorð
179	her sæghir vm laan. at hæilu hæim oc oc huersu lans abyrgiaz	Vm abyrgð a lane eða tækr maðr vleet	her sægir ef maðr ler grip sin oc vm albyrgð a lane.	vm laan ok afang capitulus	vm lan fe
180	Her sægir vm sætr færðir huarsu brot skal fara or husa haga eða hæimf æfter	Vm sætra færdir manna oc hæimfærðir	ef sætr ero til bea manna oc ef maðr vill æigi fara or husa hagma. <i>Capitulus</i>	Teksten løper i ett	vm sætr mæirki
181	at æighi skal fara bu at hæimboðom a sætroxx	at sætr skulu vera i fial merki engum mane at mæini	vm sætr færðir a fioll vpp	Um sætr ferðir <i>Capitulus</i>	Teksten løper i ett
182	her sæghir vm gærðibæiti vm haustum at ængi skal lata i anars bæiti	her sægir vm gerði bæiti	vm gærði bæiti vm haustum en sumr geta fyr laðet en sumir	Um ausla gialld ok þioðgotu raan ok af brot bruar	vm uiðr bunað
183	huat maðr skal færa þioðgatu af bø sinum oc ef maðr renr mann regstre eða bryter bru xx xxxx	ef maðr rener man regstre eða brytr bruar af þioðgatum	vm þioðgatu ef maðr vil færa af bø sinum. oc vm gatu ran oc um brua brot	Teksten løper i ett	vm þioð gotir
184	her sæghir vm loghleghar lagha stafnur till vægha bota	her sægir vm lagha stæfnur till vægha bota	her sægir vm loglegar stæfnur til vægha bota. ner þær ero	Ner stefnur ero til vega boota	her sægir um uega botr oc vm sæktir þær sem þar hýrrar
185	huersu vægha bota skall kræfia oc huersu uæghu skal ræiða oc um sæckr	Vm bruar gerðir oc oc vm ruðning þioðuægha ef þuærtreo liggia ifir	her sægir vm vægha botr oc bruar gærðir oc huat við ligger er æigi ero væghir bötter.	Sækt vm vega botr segir her til	Vm vega botr
186	huersu menn skulu baugræið hæfia at þopð væghum oc vm sæcktir þær er liggir við vægar fall	Vm vægha bot landz drottens oc læighlendengs oc vm baughræið	her sægir vm baughræð huersu lena skall riða at lagum. oc vm hæimrost	her segir til vm baugreið ok þær secktir <i>Capitulus</i>	vm baugræið
187	Her sægir vm farsund oc far skipp oc farhirði oc farlæighu oc ner flytia skall. <i>Capitulus</i>	Vm far oc farhirði ifir þioðfir. oc vm skyldar farlæighu vægferli	vm far hirði oc far læigu oc ef fars missir j sundi. <i>capitulus</i>	Um farhirð ok allmenings far	Vm farhirði
188	vm votn oc væiði staðer oc fiski ar oc bæcki ef brytr iorð man oc ef menn spillaz fiski gognum firir	Ef menn æighu fiski aar saman. huersu væiða skall.	Vm votn oc oc væiði stað oc vm fiski aar oc bæcki oc ef menn spilla fiski gognum	Um veiðj staðer jaam <i>Capitulus</i>	Vm lax ar oc vm lax uæiði oc vm væiði staðr
189	vm sildfiski oc vm þa menn er xxxx xxxx þær gera nokorn skaða huere cx bota skall	Ef menn spilla akre eða eng gordum eða grindum j sildfiski	her sægir ef menn fara i sild fiski oc vm þæn aussla er þa gera menn	Um sildfiski segir her <i>capitulus</i>	Vm sildfiski manna

190	xxxx xxxxx xxx	ef menn takaz <i>firir</i> arar eða þiliur eða aukær eða spilla fiski gognum <i>firir</i>	vm sokner j sild fiski. <i>oc ef menn takaz andboð firir</i>	Um sokner isilldfiskj <i>capitulus</i>	vm sokner isilld fiski
191	ef menn taka sild or nætium eða rifa nætt <i>manna</i>	Ef menn rifa nætt <i>manna</i> oc taka sild or nætium	Ef menn taka sild or nætium eða rifa nætt <i>manna</i> .	Ef menn taka silld or netium <i>manna Capitulus</i>	Ef maðr tækr silld or netium
192	her sæghir huersu menn skulu loghlega fiskia sild oc kasta sognom till sildar oc vm nætt.	Vm fiski farer vtrøðra <i>manna</i> j sildfiski	her sægir vm brigð værpi. eða kasta sognom til sildar.	Um brig verpi er men gera	her sægir um brigð uarpi
193	her sægir vm gas hauka oc vale oc huersu mikla i noxxlu læigu liði sk xxx i mork xxx	Vm gashauka oc vale oc j nytzlu læighu liða j skoghe. <i>Capitulus</i>	vm gas hauka oc vale oc vm þæt sem læigu liði ma <i>vinna</i>	huerssu leiglendengr skal til mikills mork nyta	Um vale oc gashauka alla
194	Vm ruðstaðe i heraðe huersu þæt skal gera af læigu oc læiðangers oc fatøkra <i>manna</i> flutning	Vm læighu oc læiðangers gerð oc boðburð af ruðstað	huersu lenge maðr skal hafa ruðstað læighu lausan oc vm boð burð	um skylldu a ruðstað landz drottne	vm ruðstaði
195			Mangler	Mangler	Ef hestr eða ross eða suin eða hundr bitr <i>manna</i> . Lovteksten til kapittele er overstrøket .
196	her sæghir vm boðburði huersu bera skal.	her sæghir vm boðburði bea a millum at laghum.	Vm boðburð oc vm boð fall oc vm natstað at boðe oc huersu bera skall.	Um boð fall oll <i>Capitulus</i>	Vm boðburði (overstrøket)
197	Kapitlet mangler,	Vm øyði iorð oc boð burð oc farumanna flutning af hen	Kapitlet mangler	Um bodburð ok fatøkra <i>manna</i> flutning	Tittel ikke skrevet inn, teksten løper
198	her sæghir vm xxxxx æighi þing oc vm box xxx. <i>Capitulus</i>	Vm boðs vpskurð oc vm boðburð oc vm þinguiti	huersu morgh þing æinvirkjar skulu sækia oc vm þing vitt. <i>capitulus</i>	Um einyrkia ok þingfærð	Vm heraðs þing
199	her sæghir vm fætøkra <i>manna</i> flutning oc xxx xxx k maðr er suik xxx xxx	Vm fatøkra <i>manna</i> flutning oc foðzlo oc vm hus væizlu þæira.	vm fatøkra <i>manna</i> flutning oc huat viðr ligr er vti læter døyia <i>capitulus</i> .	Um fatøkra <i>manna</i> flutning	vm fatøkra <i>manna</i> flutning þæira er vanfæri ero
200	huersu xxx ma gildra oc vm gildru mækr oc ef menn fa	her sæghir vm gildru mækr og vm alzkyns dyra væiði	Vm væiði skapp biarnar oc varghs j morkum.	Um biorn ok ulfs veiðj <i>capitulus</i>	vm biarnar ueði ok ulfs
201	vm xxx xxx	ef menn væiða dyr með hundum eða a sundi.	ef menn fara a dyra væiðar með hundum oc reka a sund oc væiða þæt aðrer menn.	Um dyra veiðar <i>Capitulus</i>	Her sægir vm dyra uæiði
202	Mangler hele kapitlet	Mangler hele kapitlet	Mangler hele kapitlet	Mangler hele kapitlet	Vm dyra færila oc ikorna skogh

203	Ef menn skill a vm almenenga hxxxx xxx	vm almennenga oc bæimfaster hit æfra oc ytra	vm almennenga er menn skilla oc ef bygðr er bór j almenneng at vløyfi konungs	Um allmeninga	Vm almenninga
204	Her sæghir at konongr ma byggja almenenga oc vm slatto. oc fiski votn i almennenge	her sægir vm ruðstaðe i almennenge oc vm slattor . oc vm fiski votn . oc i vinnu	Ef konungr byggir almenneng oc vm slattor oc fiski votn j almenneng	hvat vinna ma j allmeninge Capitulus	vm almenning oc vm uiðar rextor
205	her sæghir vm dyrgarða oc dyr grafer oc xxx oc xxx oc xxx	vm dyrgarða oc dyrgrafer er menn gera i almennenge.	Vm dyrgarða oc dyrgrafer oc spiotgarð oc vlfher.	vm dyr grafer capitulus	vm dyr garða oc vm dyr grauer
206	her sæghir vm hualluæiði oc hualfyndi oc vm hualskurð	vm hualfynd oc hualskurð	vm huall oc hualfund oc hual skurð oc finnanda spik	Her segir um hval rette hvar ein fynðr hann er ok suo vm finnanda spik ok vm stikan at oløyfi mannz Capitulus	Vm hual fyndi oc vm finnanda spik (både HP34 og NKS1640 har 3-linjers initial
207	her sæghir vm sæl væiði oc vm nisu væiði capitulus	vm sæluæidi oc nisu	vm sæl væiði oc um nisu væiði er menn væiða eða finna	Mangler tittel	vm sel latra
208	Her hæfr kaupa bolkr oc sæghir i fyrsta kapitulo. at ængi var skal firir aðrum taka	her hæfer kaupa bolkr oc sægir j fyrsta kapitulo hueriu sa er sæcker er tækr fe manz vdømt oc vtalt	Her hæfer kaupa bolkr oc sægir j fyrstu vm atfor vlogleggha.	Her hefr upp kaupa bolkr hinn xxxx lut frosta þings bokar	her hæfer kaupa bolkr med þui flæiru sem honum høver oc um sæktir þæir er uiðliggia
209	ef maðr kræfer fear en hin kuez loket hafa vm vitnis burði þær vm Capitulus	Ef maðr a fe at manne oc kræfr	ef maðr kræfr mann fear sins en hin kuez loket hafa.	huerssu maðr ma veria krofu	Mangler tittel
210	huersu maðr skall loghleggha sökia fe sitt	her sæghir vm sokn ef maðr a fe at manne	her sægir huersu maðr skall loghleggha sökia fe sitt þæt er vattar vitu	Um viðr gengna skulld alla	Vm skylldir huersu sökia skal
211	ef sa kómer æighi er hæimta eða hin er luka a capitulus	Vm lan fe oc dømt fe oc allt þæt er vattar vitu	her sægir vm sokn a vita fe allu. oc huersu synia skal	Um þæt fe er eigi er viðr genget	vm lan fe
212	Ef sa maðr a manne skulld er lateð hæfir fe sitt firir ofræflumm	vm þænn or æighia er lateð hæfer fe sit firir illfællum	huersu han skall sökia or æigia at skulld þæim er lateð hæfer fe sit i misfællum	ef maðr a fe at oræiga Capitulus	vm or æiga skylldir ok her
213	Ef maðr værðr sotter vm skulld hins dauða Capitulum	vm vitni till skulldar ef sa er dauðr er luka atte	huersu maðr skal synia skulldar æfter hin dauða at lagum.	engi ma dauðu brioste sok gefa	vm dauðz manz skullder
214	ef maðr søker man vm æit huert mall	her sæghir huersu maðr skall sökia man till skulldar	Ef sa maðr kómr j fylki er þu vilt sökia	Ef maðr vill annan sökia Capitulus	huersu maðr skal skulld hæimta

215	Ner ækki ma sækia oc ef maðr fær af lande brott	vm sokner oc vm fear hald þæss er ørlendez oc vm sokn oc vorn kono.	vm sokner nær æigi skal sækia	Ner sokner skulu standa Capitulus	vm soknir
216	her sæghir vm konongs kaup a ollum varngj oc þarfyndum	Vm konungs kaup a varnenge	vm alzkyns varneng at konungr a fyrst kaup a.	konungr a fyrst kaup a ollum varningj	konungr afyrst kaup a ollu
217	her sæghir vm oll þau kavpp er menn kaupaz við a lagum	her sægir vm oll lohlegh kaup	vm lagha kaup oc ef maðr sælr fals eða vill æigh halda við man	Ef menn selia monum faals capitulus	vm kaup huærer hallaz skulu
218	vm þau skilorð er menn þurfu bref firir eda cyrographum	vm kaupa skilyrði oc vm bref eða cyrogrogaphum firir storkaupum	vm staðfæstu stor kaupa er menn gera.	Um skilorð i quenna giptingum Capitulus	vm iarða kaup oc garða
219	vm uitnis burð ef maðr vil æighi bera.	her sægir vm vithnis burði þa sem ero	Vm þau vitni er menn hafa j hia veret oc vilia æigi bera	Um vitnis burð er hann er quaddr til	vm vitnis burði manna
220	Vm kaup xxx xx handsalað xxx xx vm kauprof	Vm kaup oc kauprof oc oll hand salat moll þau er haldaz megho at lagum	Ef maðr sælr aðrum þæt sem han hæfir aðrum aðr sælt	Sa a kaup er fyrstr kaupir	vm handzalað mal
221	Vm abyrgð a læighu bui oc vm þær græinir	Vm albyrgð a læighu kum ef maðr læigir	ef maðr byggir kyr oc verðr spælla	Vm abyrgð a leigu ku capitulus	Vm bu fiar bygging
222	Vm fulghu bui oc ef maðr tækr ros a ha bit Capitulus	Vm abyrgð a folgho vui oc folo rossom og foðr	ef maðr felr bu sit huærsu maðr skall albyrgiaz oc um fulghu ross. capitulus	Um fulgu mala rettan ok um hand vommm	vm bu fe er þu feler inni at mane
223	ef maðr hæfer kv mæltá ser i skuld sina. Capitulus	Vm værðgengar kyr oc vm løyndanda lostu a kuiku fe.	her sægir vm værðgegar kyr er hualtke skærða værð ne læigu	Um løyndanda bu eda rossom	Ef maðr skil ser ku i skulld sina
224	ef maðr kaupir gripp vsenan	Ef maðr kaupir grip vsenan	her sægir ef maðr kaupir gripp vsenan. at menn.	Mangler tittel	vm gripa kaup
225	Um þa gripu er menn æighu saman. Capitulus	Vm samæionar gripu er menn æighu saman	Ef maðr a gripp með aðrum monnum oc fær æigi æigi skiptia komet Capitulus	Um gripi er menn eiga saman	Mangler tittel, men er markert med initial
226		er maðr sælr annars vtan sa løyfi er .a. Teksten er i de andre håndskriftene plassert inne i foregående kapittel.			
227	Vm v laan oc abyrgð oc at lane skal hæilu hæim. Capitulus	Vm abyrgð a lane er leet er.	her sægir ef maðr ler manne. æigi huem lut	Uið hueriu maðr skal laan abyrgiazt capitulus	Vm lan fe
228	Ef maðr tækr væð fear sins firir æit huært	vm abyrgð a væði	huersu maðr skall skall væð albyrgiaz. oc lausu a væði	Um væð logu	her sægir huersu uæð skal ut løyssa

229	Vm skuld skøpting oc vm kuenna kaup oc vmagha	Vm skuldskeyting oc vm kaup vmagha oc kuena	her sægir vm skuldskeyting oc huersu miklu kaup konor skulu raða.	huat konor mego kaup	Vm skulda heimting
230	ef maðr kaupir við verkman sin þa skal haldaz	Ef maðr tæker ser værkman	ef bonde vill æigi halda kaupmala við læigu man. eða. læigu maðr við bonda	Um verk menn ef þeir laupa or vistum	Vm uinnu menn
231	her sæghir huat þæir menn skulu æiga fear er i kaupferdir fara	Vm kaupfarer þæira manna er litið fe æighu	Vm þa menn er j kaupfærðir skulu fara.	huerir siglla mego	Vm vinu menn
232	huersu maðr skall skip x kaup skipx	Vm laðneng skipa oc afburð ef oflaðet er	her sægir ef maðr skipar kaupskipp i heraðe. Oc værðr oflaðet kapitulus	Um kaup skips skipan j heraðe Capitulus	Vm kaupskip i heraðe
233	Ef menn sightha eða fara firir ban landa a millum	ef menn sightha firir banat land	Ef menn sigla firir ban landa a millum. eða. staða oc ef menn læggia mat ban	Um farbann landa eða stada millum	I þessum capitulum sægir vm farbann landa a millum eða staða oc ef menn roa eða sigla amenn oc ef maðr ler manne ross eða skip oc vm alskonar dubell
234	Ingen tittel, teksten løper i ett	Vm a sighthing oc a roði Hånd b	ef men rua a menn eða sigla oc um hafrek oll. kapitulus	Ef menn siglla a aðra menn	Mangler tittel, men markert stor forbokstav på ny linje
235	ef maðr xxx xxxx oc xxx xxx xxx	Ef maðr ler oc vil eigi halda	Ef maðr leer manne ross sitt eða skipp. oc vill æigi þæim lata hafa.	Ef maðr ler skip eða øyk sin	Mangler tittel
236	vm xxxx oc væðian	Vm dublan oc væðian	vm dubbl oc væðian oc kapitulum	Um Dubblan ok um veðian manna Capitulus	Mangler tittel
237	vm vagher oc mett oc mæle kerold oc stikkur	Vm vetter oc vaglfer mett oc male korold oc vm stikkur manna	her sægir vm vetter met oc mælekerold oc stikkur	Um pundara	her sægir vm veter oc meli kerold
238	Her hæfr þiofa bolken oc sægr huersu opt oc myklu maðr skal stela til dauðr	Her hæfr þiofa bolc oc sægir j fyrstu huersu miklu maðr skal stela aðr han se dræpr Hånd a	her hæfr þiofa bolken oc sægir i fyrsta kapitulo huei myklu maðr skal stela eða oft aðr han se dræpr.	Her hæfr upp þiofa bolc himn nivnda lut frosto þings bokar Capitulus	Her hæfr þiova bolc oc sægir vm þann mann er engu stal fyr
239	vm þiofs taku oc ef maðr læter þiof lausxx	Vm þioftaku oc gøymslu hans till þings oc till draps	Vm þiofs taku oc band a himn	Ef maðr lætr þiof lausan Capitulus	Ef þiofer er fundin
240	ef maðr rener man þiofe oc ef maðr tæker xxfe einu þiofstoleno	ef maðr renner man þiofe . oc vtlægom manne	En ef maðr verðr rener þiofe oc ef maðr løyinir þiofe. kapitulus	ef maðr rener mann þiofe	Ef þiofer er tæikin a manne
241	ef maðr stendr fe sit þiofstolet	Ef maðr stendr fe sit þiofstolet	ef maðr stendr fe sit þiofstolet i hende aðrum manne.	Ef maðr venezt heimllidar manne Capitulus	Vm fe þiofstolet i hende oðrum manne

242	her sægir ef maðr kenner manne þyfsku oc vndanførslo vm þxx	En maðr kenner aðrum stuld. Capitulus	ef maðr kener aðrum stuld huersu maðr skall vndan foraz at laghum.	ef maðr kenner manne stulld	Nu kennir maðr oðrum stulld
243	her sægir vm ranzsak æftir þyfsku. capitulus	vm ranzsaks gongu	huersu maðr skall ranzsaka eptir fe sinu. at lagum faruægh	vm ranzsak eptir stulld ollum	Mangler tittel, markert første bokstav
244	ef maðr finnr fe sitt	Ef maðr tæker fe sitt þiofstolet vithnað	ef maðr finnr fe sit oc søker annan um stuld	Ef maðr vill anann søkia vm stulld	ef maðr finer
245	ef maðr tækr hauk eða slætrenge	vm hauka stulð	ef maðr stell hauki eða slætrenge þa er han þiofer	Ef maðr steler slætrenge eða hauk	Mangler tittel, markert første bokstav
246	ef maðr sæll jorð konungs. eða fører markstæina	Vm iarðar stuld . a konungs iorðum.	Ef maðr sælr iorð konungs eða fører mark stæina.	En ef maðr lægzt vndir bu eða tækr upp mark steina	vm jorð konungs
247	Mangler tittel	Mangler tittel	Mangler tittel	Mangler tittel	ef maðr dreker bu
248	Ef maðr stell aldene or garðum	Vm aldens þiofnað oc huanna	En ef maðr stell æpplum huanom. laukum baunum ærtrum.	Ef maðr steler epplum eða næpom	Mangler tittel
249	her sæghir vm huinzsku	vm huinzsku	her sægir vm huinsku oc høy taku	Ef maðr steler hundj eða kettj eða bellti eða knifi	Mangler tittel
250	ef maðr finnr æin huem lutt	ef maðr finur fearlut manz	her sægir ef maðr finnr fear lut manz	vm upp halldneg fiar manz	Mangler tittel
251	vm tylptar æið	vm tylftar æiða	her sægir vm tylpter æiða	Um tylptar eiða Capitulus	Mangler tittel, men markert med 3-linjers initial
252	Vm settar æið	Settar æið	her sæger vm settar æið	her segir huerssu nefna skal settar eið Capitulus	Vm settar æið
253	Vm lyrittar æiða capitulus	lyritter æiðr	vm lyrittar æiða	her segir vm lyritar eið capitulus	Mangler tittel, men markert stor forbokstav på ny linje
254	her sæghir vm mæinsøra men. Capitulus	vm mæinsøra menn	vm þa menn er sueria ranga æiða	Um mein søre Capitulus	Vm þa men er sueria ranga æiða